

“...verkkoa koskevat
spekulaatiot pitäisi
ottaa vakavasti...”

Tiedotustutkimus

4/1996

Tiedotustutkimus

4/1996

19. vuosikerta

ilmestyy neljä kertaa vuodessa

ISSN 0357-8070

TOIMITUS

Päätoimittaja

Ullamaja Kivikuru

09-191 8906; kivikuru@valt.helsinki.fi

Toimitussihteeri

Risto Kunelius

03-215 7482 ja 261 1589; tiriku@uta.fi

Toimittajat

Merja Minkinen 03-215 6304; timehu@uta.fi

Pekka Isotalus 014-601 517; isotalus@jyu.fi

Heikki Kuutti 014-601 534; hkuutti@tukki.jyu.fi

Eija Poteri 03-215 7045; tiepo@uta.fi

Päivi Pöntinen 09-191 8838; ppontine@valt.helsinki.fi

Esa Reunanen 03-215 7709; tiesre@uta.fi

Seija Ridell 03-215 6299; tiseri@uta.fi

Timo Uusitupa 03-253 5423

Esa Väliverronen 09-701 4957; tiesva@uta.fi

Taitto Petri Nuutinen

Toimitukselle osoitettava posti:

Janne Seppänen

Tampereen yliopisto / Tiedotusopin laitos

PL 607, 33101 Tampere

Julkaisija: Tiedotusopillinen yhdistys TOY ry.,

Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos,

PL 607, 33101 Tampere, ja

NORDICOM, PL 617, 33101 Tampere

Tilausosoite ja osoitteenmuutokset:

Tiedotusopillinen yhdistys ry, Helsingin yliopisto,

Viestinnän laitos/ Sonja Lehtonen, PL 54,

00014 Helsingin yliopisto, PS-tili TA 848 589

Tilauhinnat: Tiedotusopillisen yhdistyksen jäsenet

saavat Tiedotustutkimuksen jäsenmaksuun sisältyvänä

jäsenetuna. Jäsenmaksut 1996: vuosijäsen 150,-,

opiskelijajäsen 75,-, ainaisjäsenyys 750,-,

yhteisöjäsen 670,-, Yhdistykseen kuulumattomille

Tiedotustutkimuksen vuosikerta maksaa 165,-.

Irtonumerohinta: 25,-. Irtonumeroita myyvät

NORDICOM (myös vanhoja numeroita), Akateeminen

kirjakauppa, Tiedekirja ja Bok Café (Turku).

4/1996

Pääkirjoitus:

RISTO KUNELIUS &
ESA SIRKKUNEN

MERKURIUKSEN AIKA? 2

Artikkelit:

SINIKA SASSI

IHANA, RISTIRIITAINEN
UTOPIAMME 8

COLIN SPARKS

SANOMALEHTI, INTERNET
JA DEMOKRATIA 20

J. MACGREGOR WISE

UUSI, ULJAS
VERKKOMAAILMA 34MAIJA GERLANDER &
EEVA TAKALAINTERPERSONAALLISESTI
VERKOSSA 41

REIJO SAVOLAINEN

SUURAJOT VAI
SURMANAJOT? 48TIMO KURONEN &
PÄIVI KYTÖMÄKIEU RAKENTAA
TIEDON VAPAAKAUPPAA 66

Arviot:

VEIKKO PIETILÄ

KUVAN KIELIOPIA

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo:

READING IMAGES 78

ESA REUNANEN

KRIITTISEN LINGVISTIIKAN HALF AND HALF

Caldas-Coulthard, Carmen Rosa &

Coulthard, Malcolm (toim.): TEXTS AND PRACTICES ... 82

ERKKI KARVONEN

MERKITYKSET KONTEKSTUAALISESSA
KATSANNOSSA

Mikko Lehtonen: MERKITYSTEN MAAILMA..... 86

JANNE SEPPÄNEN

ÄLÄ USKO HYPEEN!

Lister, Martin (toim.):

THE PHOTOGRAPHIC IMAGE IN DIGITAL CULTURE ... 89

RISTO KUNELIUS

DIGITAALISEN

YHTEISKUNTATEORIAN PUOLIKAS

Negroponte, Nicholas: BEING DIGITAL..... 91

ESA SIRKKUNEN

TARKKAILE KONESUHTEITASI!

Salmi, Hannu: "Atoomipommilla kuuhun!" 93

Keskustelua

RAIMO SALOKANGAS

VÄÄRIN SAMMUTETTU 96

KAARLE NORDENSTRENG

OHI MENI 99

ESKO SALMINEN

RAITILA AJAA RAITEISSAAN –
VALITETTAVAA OHIKESKUSTELUA 99

PERTTI HEMÄNUS

EU JA NATO EIVÄT OLE
NEUVOSTOLIITTOJA 100

Tiedoksi

Summaries

..... 101

..... 104

Merkuriuksen aika?

Kesken jääneessä esseekokoelmassaan *Kuusi muistiota tulevalle vuosituhan- nelle* Italo Calvino valitsi yhdeksi teemakseen nopeuden. Omaa kirjailijan- luontoaan hän kuvaa muun muassa muistuttamalla kahdesta antiikin jumal- hahmosta.

Merkurius (tai Hermes) on viestinnän ja välitystoimen jumala, siivitetyn kengin liikkuva, ajatuksennopea lähettiläs, joka välittää jumalten, ihmisten ja erilaisten asiantilojen suhteita. Merkuriuksen hahmo ilmentää myös kauniisti yksilöllisyyden ideaa: tarvitaan erityinen jumala välittämään, jotta ymmärrys- tä syntyisi. *Vulkanus* (Hefaistos) puolestaan on käsityöläisten ja seppiä suo- jelija, maan uumenissa uupumattomasti työkaluja, aseita, koruja ja muuta ju- malille tarpeellisia takova, puolittain rampa jumalhahmo.

Calvino sanoo oivaltaneensa, että Merkuriuksen elohopeamaisen nopeu- den saavuttamiseen tarvitaan Vulkanuksen esimerkin mukaista utteruutta. Mutta nopeutta on ainakin kahdenlaista, kirjailija muistuttaa. Siinä missä moottoriajoneuvojen vuosisatamme on tehnyt nopeudesta mitattavan, fyysi- sen suureen, mielen nopeutta ei voi mitata, "se ei siedä vertailua tai kilpailua eikä sen tuloksia voi asettaa historialliseen perspektiiviin". Mielen nopea liike onkin arvokasta sinänsä, sen tuottaman mielihyvän vuoksi, Calvino kirjoittaa.

Tietoyhteiskunnan (tai sanokaa sitä miksi haluatte) lupauksen yksi kiehto- vimista elementeistä on juuri sen luvattu kyky ylittää fyysiset rajoitteemme. Kun viestintä nopeutuu ja yhä nopeamman tietokoneet palvelevat meitä, saamme kaikki jalkoihimme Merkuriuksen siivekkäät kengät. Jokainen meis- tä tunnistaa sen keveyden tunteen, jonka uuden sukupolven tietokone työ- pöydällä aiheuttaa. Sekuntia nopeampi asiankirjan tallennus palkitsee jo it- sessään.

Jos nopeus on tietoyhteiskunnan lupauksen kulmakiviä (muiden muassa), on itse ilmiön leviämisellä – ainakin puheissa – myös ilmiömäinen vauhti. Lu- vut verkkoyhteyksien ja – sivujen, palvelimien ja käyttäjien määrän kasvusta ovat usein ällistyttäviä. Ne ikään kuin omalla volyymillaan jo argumentoivat sen puolesta, että pian – jos ei hyvin pian – verkkoyhteydet ovat ihan kaikkien ulottuvilla.

Sisältötuotannon kotikutomot...

Puhe verkkoyhteiskunnasta on nykyään entistä useammin puhetta siitä, mitä uusilla kanavilla oikein välitetään. Tarina on meille viestintäteknologioiden historiasta tuttu. Ensin keksitään koneet, ja kun koneet on saatava kaupaksi, pitää keksiä niille sisältöä. Kun radiolaitteiden kauppa massoille piti käynnis- tää, alkoi vähin erin myös järjestäytyneet ohjelmatoiminta: radioamatöörit jäi-

vät eetterin marginaaliin ja musiikki, uutiset, urheilu yms. valloittivat ääniaallot, samalla koko lailla yksisuuntaista liikentä.

Kun joidenkin vuosien kuluttua televisiotoiminta siirtyy digitaaliseen aikaan, yksi sen isoja kynnyksysymyksiä on kotien laitekannan uusiminen. Se tarkoittaa sitä, että digitaaliseen televisioon on keksittävä jotain lisäarvoa: uusia palveluja, uudenlaisia ohjelmia, jne. Muuten edelläkävijät – jotka maksavat ensimmäisen sukupolven laitteistaan aina paljon – eivät pane laitekannan vaihdosta liikkeelle.

Erityisen monimutkaiseksi sisältötuotannon käynnistämisen tekee se, että ainakin periaatteessa teknologiseen visioon sisältyy ajatus tuotannollisten yksiköiden luonteen muutoksesta. Monet näkevät tulevaisuudessa suurten tuotantoyksiköiden hajoamista ja peräävät tilalle pieniä työpajoja, joissa sisältötuotantoa harjoittavat ihmiset työllistävät itsensä.

Visio on tietysti yhtä lämpöisän oloinen kuin puhe ”kotisivuistakin”. Tulevaisuuden tietotyöläinen käyttää verkkoa niin raaka-aineen hankintaan, sen työstämiseen kuin tuotteensa jakeluunkin. Leikkisästi sanoen: meistä kaikista tulee eräänlaisia kaksoisjumalia, joilla on Vulkanuksen uutteruus ja taito, mutta Merkuriuksen vikkelyys. Ei hassumpaa! Kun vielä tähän lisää sen bonuksen, että monesta tulee itse oma pomonsa, tarjous alkaa vaikuttaa hyvin houkuttelevalta.

... ja kierrätyskeskukset

Leimallista useimmille sisältötuotannon hankkeille näinä päivinä näyttää olevan se, että kyse on enemmän kierrättämisestä ja uudelleenpakkaamisesta. Selkeimmin tällainen strategia näkyy tietysti niiden toimijoiden liikkeissä, joilla on paljon vanhoja sisältöjä varastossa. Maailman (Yhdysvaltojen) suuret mediafuusiot näyttävät tavoittelevan ennen muuta vanhojen filmi-, musiikki-, jne. arkistojen ja jakelukanavien yhdistämistä. Verkkolehtien kehittäminen on useimmiten perustunut ajatukselle jo tuotetun materiaalin jakelusta uudelleen. Usein tällaisten hankkeiden taloudellinen houkuttelevuuskin – ainakin vielä – nojaa niiden kykyyn uudelleenpakata jo tuotettua tietoa.

Mediahistorian suhteen tällainen kehitys yhtäältä noudattaa tuttua sääntöä: uuden välineen sisällöiksi tulevat ensin vanhojen välineiden sanomatyyppit. Osittain kyse on tietysti myös siitä, että markkinoilla – siis yleisöllä – ei ole vielä kovin selkeästi artikuloituneita tarpeita uusien välineiden mahdollisuuksiin nähden.

Mutta tietoyhteiskunnan tulevien sisältöjen suhteen asian voi nähdä myös suurempana muutoksena. Verkostoituvaa tiedonvälitystä näet ei tietysti ole

pelkkä jakelukanavan muutos. Se on myös laadullinen muutos sisältötuotannon raaka-aineen hankinnassa.

Ensi alkuun tietoyhteiskunta näyttääkin vastaavan esimerkiksi monen journalistin toiveuniin: sähköposti vähentää iänikuista puhelimesta roikkumista, tietopankit moninkertaistavat mahdollisuudet taustoittaa ja tarkistaa, jne. Mutta samaan aikaan myös muut toimintaympäristön suhteet muuttuvat.

Journalistien toiveuni?

Tulevien sisältönikkareiden työtä pohtiessa tuleekin mieleen pari isoa kysymystä, joita sietää pohtia, vaikka kysymykset eivät vielä empiiristä koettelua kestäisikään. Otetaan esimerkki journalismista.

Oletetaan, että suuret tuotantoyksiköt todella muuttavat muotoaan ja että toimittajan työ muuttuu entistä enemmän alihankinnaksi. Tällainen tulevaisuus merkitsee usein erilaisten työtilaisuuksien yhdistelemistä, ja työnkuvan muutoksia. Raja journalistisen työn ja muunlaisen julkisuustyön (PR-toiminta, mainonta, jne.) käy yhä matalammaksi. Tätä tietä myös suhteellisen yhtenäisen journalistisen ammatti-identiteetin merkitys vähenee.

Osaltaan kehitys on tietysti suotavaa. Nykyiselläänkin journalistisella professionaalisuudella on omat ongelmalliset kytkentänsä. Mutta osaltaan kehitys merkitsee myös edes alkeellisen julkisen vastuun katoamista journalismia reunustavista puheista ja siihen kohdistuvista odotuksista.

Kun ajatellaan kotonaan modeemilla etätöitä paiskivaa (voiko tietokoneella paiskia töitä?) uuden tietoyhteiskunnan puurtajaa, voi hyvällä syyllä kysyä, ketä hän oikein edustaa. Kun toimittaja liikkuu suvereenisti tietoverkoissa, poimii aineistoa ja yhdistelee sitä, hänen toimintakykynsä kasvaa. Mutta samaan aikaan nämä yhteydet voivat entistä enemmän alkaa ottaa sen – ainakin ideaalisen – paikan, joka paikallistuntemuksella, todellisuuden tarkkailulla ja siitä raportoimisella aikanaan journalismissa oli.

Tiettyyn pisteeseen asti on totta kai niin, että verkon tarjoamien materiaalien uudelleenjärjestely ja pakkaaminen ovat todella 'sisältötuotantoa'. Yhtä kaikki, toivoisi, että verkkoa koskeissa pohdinnoissa olisivat entistä enemmän esillä ne mahdollisuudet, joita uusi teknologia tarjoaa tuottaa monipuolisempia sisältöjä, tarjota enemmän ja vaihtelevampia tuotteita, jotka ilmentävät sitä, mitä tapahtuu verkon ulkopuolella. Journalismissa se merkitäisi, nurinkurista kyllä, jalkatyön lisäämistä, poistumista ajatusta nopeamman päätteen takaa.

Ties monesko aalto

Tietoyhteiskuntakeskustelua on käyty ennenkin, Suomessa viimeksi yleisemmin kait 1970-luvun lopulla. Silloin myös viestinnän tutkijat olivat keskustelussa innokkaasti mukana, usein kriittisinkin äänenpainoin. Ehkäpä insinööripuolen kehitys ei kuitenkaan vielä tuolloin tarjonnut riittävän uskottavia lupauksia, jotta tematiikka olisi pysynyt esillä.

Nyt on toisin. Yliopistoväenkin – ja ehkäpä etenkin meidän – arkipäivä viime vuosina on täyttynyt 'meilaamisesta ja forwardeeraamisesta'. Yhteydet kollegoihin, jotka ovat harvoin puhelimen päässä ja vastaavat laiskasti kirjeisiin, ovat parantuneet, puhumattakaan mahdollisuuksista hankkia dataa ja käydä kiinnostavia keskusteluja.

Mutta ehkäpä juuri tuo ainakin "kerran käydyn" keskustelun maku aiheutti myös sen, että monet viestinnän tutkijat ovat lähteneet – ainakin aluksi, ja ainakin kriitikot – hiukan laiskasti mukaan tietoyhteiskuntapohdintojen uusimpaan aaltoon, joka nousi 1990-luvun alusta alkaen. Tiedotustutkimuk-

sen toimituskunnan mielen nopeutta tässä asiassa kuvastakoon se, että olemme liikkeellä Esko Ahoa ja Suomen Akatemiaakin hitaammin.

Tähän tietoyhteiskunnan teemoja pohtivaan teemanumeroon tulleet artikkelitarjoukset heijastavatkin osin juuri epäilevien äänteen heräämistä. Ajattelemme valinneemme juttuja, joissa ei toisteta tähänastisia hurmoksellisia visioita tai jankuteta vanhoja epäilyjä, vaan koetetaan katsella uuden verkostoituvan viestintäympäristön ilmiöitä konkreettisesti ja tavalla, joka ei vain kierrätä vanhaa ainesta, vaan lisää jotain uutta siihen.

Sinikka Sassin artikkeli avaa numeromme luotailemalla virtuaalistedellisuuden ja kybervaruuden filosofisia ja utooppisia ulottuvuuksia. Millaisia ovat kybervaruuden kaltaisen yhteisen tietoisuuden syntymisen (tai sen mahdollisuuden) seuraukset? Kysymyksellä on myös eettinen puolensa. Meidän pitäisi päättää ja miettiä, mitä me uusilta kehityksessä olevilta viestinnän muodoilta haluamme.

Colin Sparks suhtautuu suurin varauksin sellaisiin utopioihin, joissa teknologinen kehitys näyttää johtavan vääjäämättä entistä valistuneempaan julkisuuteen. Hän arvioi artikkelissaan sähköisen sanomalehden tulevaisuutta sen kaupallisten toimintaedellytysten näkökulmasta. Demokratian kannalta asiaa tarkasteltaessa, Sparks sanoo, näyttää siltä, että uusi teknologia on omiaan luomaan habermaslaisen porvarillisen julkisuuden tilan, ja ennen muuta kaikkine niine ongelmineen, joiden laiminlyönnistä Habermasia yleensä on tavattu syyttää.

J. Macgregor Wisen kirjoitus tarjoaa esimerkin siitä, millaisessa uuden ajan ideologisessa kuohunnassa tätä nykyä liikumme. Hän lukee verkkoihmisten trendilehteä *Wired* ja nostaa esiin sen retoriikasta kiinnostavan kombinaation: digitaalisen aikakauden äänenkannattajan aatemaailmassa business ja yhteisöllisyys sulautuvat uudenlaiseksi, kutsuvaksi yhdistelmäksi. Vaikka kirjoittaja itse ei sitä sanokaan, Stuart Hallin mielestä tässä olisi varmaan kyseessä kiinnostava uudenlainen poliittinen artikulaatio.

Maija Gerlanderin ja *Eeva Takalan* kirjoituksessa lähestytään verkkoviestintää keskinäisviestinnän teorioiden näkökulmasta, ja kysytään millaisia ongelmia yksityisten ihmisten verkkoviestintään liittyy. Kysymyksiä avautuu myös viestinnän teorian käsitteille. *Reijo Savolainen* tarkastelee yhden empiirisen esimerkin avulla sitä, miten Internetin keskusteluryhmät toimivat. Jyväskylän suurajoista käydyn verkkokeskustelun ongelmia ovat suuret tempovaihtelut, jatkuvasti uhkaava kakofonia ja ohipuhuminen. Yleisemmin arvioituna tällaisten 'mikrojulkisuuksien' demokraattisuus on kohtuullista, mutta niiden yleinen merkitys on vielä hyvin epäselvä.

Numeron viimeinen artikkeli erittelee Euroopan tietoyhteiskunnan veturin, EU:n, politiikkaa. *Timo Kuronen* ja *Päivi Kytömäki* käyvät kriittisesti läpi niitä oletuksia, joille EU:n linjaukset nojaavat. Keitoksen ainekset ovat taas kiinnostavalla tavalla ristiriitaiset: yhtäällä julkisen vallan subventoima 'raaka-data' ja toisaalla 'vapaan' yritteliäisyyden varassa toimiva kotikutoinen tietoteollisuus. Koko kakun kuorruttaa lupaus työllistamisestä.

Klikkaamisen vapaus

Uusista asioista kirjoittaminen on aina työlästä ja siksi myös kiehtovaa. Verkko-yhteiskuntaa koskeva kirjoittelu tarjoaa moniakin havainnollisia esimerkkejä siitä, että nopeiden muutosten keskellä kaikkea uutta on aina pakko mieltää vanhan ja tutun kautta. Konkreettisimmin tähän törmää verkkokirjoittelun sanastossa.

Tavallaan tietysti on yhdentekevää, ettei 'kotisivulla' ole mitään tekemistä kodin kanssa. Mutta naiviimpi tarkkailija voisi olla edes hiukan huolestunut kielen erottelukyvystä – ja siis kyvystäämme jäsentää uudelaista ympäristöä – kun yksittäisen ihmisen ja vaikkapa Nokian kotisivua kutsutaan samalla

termillä. Anteeksi vaan, mutta jompi kumpi – tai mieluummin molemmat – ansaitsivat hiukan kuvaavamman termin.

Jäämme myös kiinnostuneina odottamaan aikaa, jolloin 'klikkaaminen' alkaa arkikielessä tulla synonyymiksi valitsemiselle ja ihmiset ravintolassa alkavat pyytää hovimestarilta 'valikkoa'.

Tietysti paljon tärkeämmälläkin tasolla uutta ja vanhaa sekoitellaan uudenslaisiksi sekoituksiksi. Yksi kiinnostavista näiden keitosten analyysistä on luetavissa Richard Barbrookin ja Andy Cameronin artikkelista *Californian Ideology* (<http://www.wmin.ac.uk/media/HCR/ci/calif2.html>). Kirjoittajien mielestä uuden verkkoajan airueet ovat esimerkki liberaalia individualismia, teknodeterminismia ja yhteisöllisyyden ideoita yhdistelevästä ideologiasta ja poliittisesta retoriikasta.

Henkilötasolla tämä aate luo eräänlaisia rennon hipin ja tunnollisen toimistoyöläisen sekoituksia, ihmisiä, jotka omistautuvat täydellisesti työlleen, toteuttavat itseään lähinnä vain sen kautta. Vanhat Kalifornian hippiaatteet, jotka haikailivat kollektiivista vapautumista (rock, rauha, rakkaus ja kemikaalit) ovat muuttuneet markkinoilla toimivan yrittäjän vapaudeksi.

Hippeystä muistuttaa lähinnä poninhännällä kuriin pantu pitkä tukka ja inho 'systeemiä' kohtaan. Tuo inho on uudelleenmuotoiltu vastustukseksi valtion puuttumiseen vapaiden markkinoiden toimintaan. Habermas sanoisi varmaan, että elämism maailman sijaan puolustetaankin markkinoita.

Usko vapaiden markkinoiden tuotteita jalostavaan voimaan on tämän ideologian vanha kulmakivi. Valtiousko – statism – on tuomittavaa eurooppalaista hapatusta, se estää 'aidon' kilpailun ja jähmettää valtarakenteita, synnyttää suurhankkeita joihin rahat hukkuvat. Kuulostaako tutulta?

Ehkäpä tässä on resepti, josta tulevaisuus on ennustettavissa. Siis meillekin syntyy vähitellen eräänlainen teknoälymystö, avainryhmä, joka osaa innovoida sisältöjä, digitaalisia tuotteita softwaresta ja piisiruista hyvään tietokilpailuun. Ryhmään kuuluu insinöörejä, käyttäytymistutkijoita, pelien kehittelijöitä, ja monia muita erikoisryhmiä. Sen työsuhteet ovat lyhyitä, sopimusperustaisia – markkinoilla kun kerran ollaan.

Muut kohtaavat hirviön nimeltä 'disintermediatization'. Se on paitsi sana-hirviö, jonka kaikki osaset ovat jotenkin epäitsenäisiä, ihan oikea hirviö. Sen kiitaan joutuville katoaa näet klikkaamisen vapaus...

Place your bets...

Tietoyhteiskunnan (tai sanokaa sitä miksi haluatte) 'tuleminen' on tietysti jotenkin vääjäämätöntä. Mutta yhtä varmaa on, että parinkymmenen vuoden kuluttua kirjoitellaan kirjoja, joissa tämäntapaisten numeroiden juttuja irvailaan jonkinlaisina kurioositeetteina. Kuten Colin Sparks artikkelissaan sanoo, varmin veikkaus lienee, että tulevaisuus on toisenlainen kuin nyt arvelemme.

PS. Tämä on Tiedotustutkimuksen vuosien 1994-1996 toimituksen viimeinen numero. Vuoden alusta lehden päätoimittajana aloitti yht.tri Esa Välvirronen (esa.valivirronen@helsinki.fi) ja toimitussihteerinä yht.lis. Janne Seppänen (js48301@uta.fi)

KLASSIKOITA TARJOLLA YHÄ:

Tiedotustutkimus

-LEHDEN VARASTON TYHJENNYS

Vuosien 1980-1990 lehtiä on vapaassa jakelussa Tampereella tiedotusopin laitoksen laitoskirjastossa ja Nordicomissa (Attila A 310).

Lähetämme lehtiä myös postitse, silloin perimme postimaksua 5 mk/numero.

Saatavilla on seuraavia numeroita:

(1980:3,4), (1981:2-4), (1982:1-4), (1983:1-4), (1984:2,4), (1985:4), (1986:1,2,4)
(1987:4), (1988:1), (1989:3,4), (1990:1-4).

VUOSIEN 1991-1995 NUMEROITA MYYMME HINTAAN 15 MK/NUMERO

Mukana teemanumerot:

- 1991:3 Ympäristöjournalismi
- 1992:1 Tiedotusopin tila
- 1992:2 Mediat ja politiikka
- 1993:2 Genre
- 1993:4 Euroopan Yhteisö
- 1994:2 Tiedotusopin oppihistoria
- 1994:4 Journalismin tutkimus
- 1995:3 Yleisötutkimus

Tilaukset osoitteella:

Nordicom, Tampereen yliopisto, PL 617, 33101 Tampere

Fax: 03-215 7150, Sähköposti: tieipo@uta.fi

Ihana, ristiriitainen utopiamme

Tämä kirjoitus on kunnianosoitus ystävallemme, joka kuoli syksyllä 1996. "Benkku ampui itsensä." Se on kova lause ja kajahtaa yhä päässäni kuin laukaus. Hän oli jättänyt pöydälleen paperin, jonka otsikko oli 'Desiderata', toivomuksia. Se oli kuvaus maailmasta, jollaisen hän olisi halunnut, maailmasta, jossa on lämpöä, toivoa, rakkautta, oikeudenmukaisuutta, hyvyttä. Kuilu sen välillä, mitä hän näki ympärillään ja mitä hän toivoi näkevänsä oli ilmeisesti liian iso ja kytkennät liian hatarat, että pimeästä olisi enää erottunut kylliksi valoa.

Kuolema on hyvin henkilökohtainen asia ja vaikka suru ei olisikaan musertavaa, kuolema elää horisonttina kaiken taustalla. Eräänä aamuna töihin menessäni, bussissa halki eteläisen Espoon kauniiden lahdelmien, tunsin jälleen Benkun

aaltojen vaimeassa liikkeessä. Merellä oli hänelle tärkeä merkitys, paljon suurempi kuin minulle, mutta nyt vain minä ihailin sen voimaa ja vapautta. Tunsin syyllisyyttä siitä, että maisema oli niin kaunis. Tunsin syyllisyyttä siitä, että pidin työstäni, että tutkin verkkoa ja että se tuotti minulle huvia. Tunsin syyllisyyttä aiheestani, joka epäilemättä on elitistinen, sillä verkko on harvojen etuoikeus ja parempien ihmisten nautinto.

Tämän keskustelun olin tosin käynyt itseni kanssa jo aikaisemmin. Kaikki se mitä verkosta sanotaan on totta ja on totta myös, että virtuaalisten maailmojen tutkiminen sokeuttaa tutkijaa arki-
maailman ristiriidoilta ja elämän karuudelta. Yhtä olennaista on kuitenkin ym-

Kuolema saa asiat näyttämään hiukan erilaisilta, niin myös tutkimuskohteen. Tuli tärkeäksi esittää verkolle kysymyksiä, jotka liittyvät huolenpitoon, politiikkaan ja parempaan maailmaan: voiko se auttaa meitä pitämään parempaa huolta toisistamme? Verkon vastaus ei ole suora eikä kovin konkreettinen ja kertoo enemmän siitä mitä siltä äärimuodossaan on odotettavissa. Virtuaalitodellisuudessa tulemme liikkumaan tuntemattomassa maailmassa, joka voi synnyttää mielen hajoamista mutta myös pyhän kokemuksiä. Kollektiivisesti olemme kenties synnyttämässä suurta yhteistä tajunnan tilaa, jossa yksilöllisyytemme vähenee ja riippuvuutemme toisistamme kasvaa. Verkolla on outoja ja pelottaviaakin piirteitä, mutta se voi myös opettaa meille jotakin uutta itsestämme, identiteetistämme ja maailmastamme pakottaessaan meidät tekemisiin maailmankuvamme perustan ja rajojen kanssa.

märtää, että verkko rakentuu kaiken aikaa ympärillämme nielaisten yhä useampia arjen toimintoja. Yksityisinä ihmisinä ja yhteisöjen jäseninä meitä pitäisi kiinnostaa se, minkälaiseksi verkko rakentuu ja miten se muuttaa meidän sosiaalisia käytäntöjämme. Myös me voimme haluta siltä jotakin: suurempaa julkisuutta olennaisissa politiikan kysymyksissä, paikallisen demokratian lisäämistä, ympäristömme ja asuinpaikkamme suunnittelua niin, että olemme itse osallisina. Toivomuslistaa ei kannata tehdä turhan vaatimattomaksi, sillä se joutuu joka tapauksessa kompromissien kohteeksi. Kaiken mitä voimme hyvältä eläältä odottaa, laittakaamme listalle – myös halumme säilyttää jonkinlainen riippumattomuutemme verkosta. Desiderata.

Moni huokaisee kyllästyneesti verkosta puhuttaessa: Internetillä, tietoyhteis-

kunnalla ja informaation valtateillä on mekastettu jo kyllästymiseen asti. Muutama vuoden takaisen ihmettelyn ja ihastelun vastapainona lehdissä on julkaistu kriittisiä arvioita verkosta ja utopiakeskustelu on muuttunut pohdinnaksi käytännön ongelmista ja verkon heikkouksista. 'Informaation valtatie' on läntisen maailman johtajien positiivinen projekti, kilpailukyvyn nostattaja, jonka vastapainoksi julkisuuteen on syntynyt selvästi epäilevä virtaus, antiutopia-keskustelu. Se kuvastaa näkemysten heilahtelemista kahden ääripisteen välillä ja myös työlääntymistä teknologiahypeen. Kriittiset näkemykset ovat tarpeen ja pessimistisetkin hyvin perusteltavissa, mutta väsyminen keskusteluun on pahasta tässä vaiheessa, jolloin verkko on saamassa hahmoa ja muuttumassa massavälineeksi.

Miten uutta on uusi

Tämän kirjoituksen teemat liittyvät Benkkuun, hänen kiinnostukseensa kuvaan ja kuvaamiseen, hänen sinnikkääseen pyrkimykseensä selvittää itselleen yhteiskunnan ja koko sivilisaatiomme kehitystä ja rakennetta. Etsin aluksi vastausta kysymykseen verkosta uutuutena: mikä on tämän uutuuden luonne ja mitkä ovat sen vaikutukset. Näistä päädyn lopulta politiikkaan ja sen ja verkon keskinäis-suhteeseen. 70-lukulaisena Benkulla oli monimutkainen suhde politiikkaan, mutta hän ei myöskään koskaan lakannut pohtimasta kollektiivisen toiminnan mahdollisuuksia tai lakannut uskomasta sen tarpeellisuuteen.

Eroaako verkko radikaalisti aikaisemmista medioista? Jos verkolta kysytään, mitä se pisimmälle vietyinä on tai mitä se äärimuodossaan tuottaa, on selvää, että sitä on tutkittava virtuaalitodellisuutena ja kyberavaruutena. Niiden suhde voidaan nähdä pienemmän suhteena suurempaan: virtuaalitodellisuus on osa koko kyberavaruutta. Niitä voidaan erotella myös sen perusteella, että virtuaalitodellisuudessa tuotetaan pääasiassa yksilöllisiä kokemuksia, kun taas kyberavaruus on kollektiivisempi kommunikaation tila, joka voi synnyttää myös yhteisyyttä. Mitä on virtuaalitodellisuuden ja kyberavaruuden uusi? Vai ovatko ne vain jatkuvan kehityskulun eräitä ilmaisuja, pikemminkin mediamaisemaa täydentäviä kuin sitä mullistavia? Ja jos on kysymys uutuudesta, tuoko se meidän elämäämme jotakin sellaista hyvää ja positiivista, jota vailla me nykyisin olemme?

Jokainen uusikin ilmiö kantaa mukanaan piirteitä vanhasta. Bioccan mukaan (Biocca et al. 1995) virtuaalitodellisuus on osa ikivanhaa unelmaamme ja pyrkimystämme löytää lopullinen 'näyttöruutu', lopullinen esitys- tai kuvaustapa. Samaa kuvajaista olemme ajaneet takaa viimeiset kaksi tuhatta vuotta ja sama haave on mukana jokaisessa uudessa ikonisessa kommunikaatiövälaineessä, niin maalauksessa, valokuvassa, elokuvassa kuin televisiossakin. Lopullisen näytön tavoit-

teluun sisältyy kaksi aspektia eli ensinnäkin pyrkimys tuottaa *olennainen jäljennös todellisuudesta* ja toiseksi *unelma fyysisten rajojen ylittämisestä*. Äärimmäisen tai lopullisen jäljennöksen tavoittelemisen tarkoittaa sellaisten keinojen löytämistä, joilla aisteja voidaan huijata, näyttöä joka tarjoaa täydellisen illuusion. Fyysisen maailman rajojen ylittämisessä on kyse ihmisen perusvanhasta halusta vapauttaa mieli ruumiin luomasta 'vankilasta'. Biocca ei kuitenkaan usko lopullisen näytön toteutumiseen, siitäkään huolimatta että virtuaalitodellisuus ilmaantuu sattuvasti juuri vuosituhatlupussa. Koko tavoite on etäännyvä ja me haluamme hartaasti yhä vakuuttavampia todellisuuden jäljennöksiä, yhä vaikuttavampia aistimuksia, yhä täydellisempää fyysisten rajojen ylittämistä.

Vaikka virtuaalitodellisuus ei Bioccalle merkitse radikaalisti uutta näyttöruutua, siinä on silti kysymys joukosta käsitteellisiä katkoksia suhteessa olemassaoleviin medioihin, koska se antaa mahdollisuuden pohtia käsitteitä, jotka eivät ole todennettavissa fyysisessä maailmassa. Ei ole mitään syytä, miksi tietokoneella esitettyjen objektien pitäisi noudattaa fyysisen todellisuuden tavanomaisia sääntöjä. Biocca jakaa inhimillisen toiminnan kolmeen erilaiseen maailmaan, joista ensimmäinen on fyysisten objektien maailma, toinen mentaalisten tilojen maailma ja kolmas ajatussisältöjen eli ihmismielen maailma. Virtuaalitodellisuuden mukana viimeksi mainittu saavuttaa uuden kasvuvaiheen ja alkaa syrjäyttää fyysistä maailmaa. Kun ruumis virtuaalitodellisuudessa upotetaan täysin elektroniseen, matemaattiseen maailmaan, luonnollinen maailma vaientuu ja aistit uppoavat mielen luomuksiin. Mikä vaikutus sillä on mielentiloihimme, tekeekö se meistä älykkäämpiä vai saattaako se meidät narsistiseen transsiin? Bioccalle ei ole siihen vastausta, emme yksinkertaisesti vielä tiedä.

Sihvonen (1995) toteaa kauniisti, että tulemalla lähelle ihoa teknologia sallii ihmisen mennä ajatuksissaan kauas. Teknologiset mahdollisuudet ja mielikuvituksen rajattomuus voivat periaatteessa viedä ihmisen uuteen todellisuuteen, mutta virtuaalitodellisuuden on silti vielä osoitettava lupauksensa todeksi. Vaikka se on pääasiassa vasta visio, siinä voidaan kuitenkin erottaa uuden radikaalisti erilaisen kommunikaatiojärjestelmän piirteitä. Pesce (1994) pitää verkkoteknologiaa historiallisesti yhtä merkittävänä innovaationa kuin painokonetta, koska sillä on kyky muotoilla täydellisesti uudelleen kulttuurimme rakenne. Se on hyväksytty varsin laajasti ja spontaanisti samoin kuin aikoinaan kirjapaino ja kirjapainotaito. Tekstin vallankumous kaappasi vauhdilla mukaansa talonpoikaisväestöä lukuunottamatta koko Euroopan ja synnytti 1500-luvun alkuun mennessä muutamassa vuosikymmenessä kokonaan uuden, kirjallisen kulttuurin. Yhtä lyhyessä ajassa verkko on nyt levinnyt yli maapallon.

Väline ympäristönä

Moni epäilemättä huokaisee McLuhanin nimen kuullessaan, mutta teos *Ihmisen uudet ulottuvuudet* (1964, suom. 1969) osoittaa hänen olleen täysin tietoinen teknologian huikeista ulottuvuuksista kauan ennen nykyisiä scifi-kirjailijoita. Vaikka McLuhania on usein kuvattu uuden uljaan maailman apostoliksi, hänen suhtautumisensa sähkökulttuurin tuomaan mullistukseen on pikemminkin hie-man huolestunut. Hän näkee muutoksen tapahtuvana tosiasiana ja haluaa saada ihmiset ymmärtämään välineiden luonteen, jotta emme olisi suojattomia niiden otteessa. McLuhanin tunnetuimpaan lauseeseen 'väline on viesti' liittyy ajatus, että jokainen teknologia luo asteittain kokonaan uuden inhimillisen ympäristön, joka ei ole pelkkä passiivinen kääre, vaan aktiivinen prosessi. Niin myös sähkön aikakausi on synnyttänyt uuden ympäristön, jonka 'sisältö' vielä pitkään on ollut teollisen aikakauden vanha mekaaninen ympäristö. Ongelma on McLuhanin mukaan se, että pyrimme suhtautumaan uuteen välineeseen vanhan välineen tuo-

man ajattelutavan avulla, ikään kuin emme huomaisi mitään muutosta tapahtuneen.

Välineiden henkilökohtaiset ja sosiaaliset seuraukset johtuvat uudesta asteikosta, jonka jokainen ihmisen laajentuma tai uusi teknologia tuottaa. Jokaisen välineen tai teknologian 'viesti' on se mittakaavan tai nopeuden tai kuvion muutos, jonka se tuo ihmisen toimiin. Niinpä rautatie ei McLuhanin mukaan tuonut liikettä tai kuljetusta yhteiskuntaan, mutta kylläkin kiihdytti ja suurensi ihmisen aikaisempien toimintojen mittakaavaa ja loi kokonaan uudenlaisia kaupunkeja ja uudenlaista työtä ja vapaa-aikaa. Lentokone puolestaan on taipuvainen kuljetuksen vauhtia kiihdyttämällä hajottamaan rautatien luomia kaupungin, politiikan ja yhteisön muotoja, täysin riippumatta siitä mihin lentokonetta käytetään. Sähkön aikakauden positiivinen tulos on se, että se synnyttää voimakasta ihmisten välistä yhteenkuuluvuutta, joka mekaanisen ja osittavan koneteknologian aikakaudella on pitkälti hävinnyt. Olemme sähkön välityksellä kaikki kosketuksissa toisiimme, halusimmepa sitä tai emme, ja maapallonlaajuisesti suhteessa vähäisimpiinkin jännitteisiin ja muutoksiin ihmisten ja asioiden välillä.

Myös Biocalle mediat ovat ympäristöjä, mutta virtuaalitetodellisuus on siitä poikkeuksellinen ympäristö, että se ympäröi aistit. Hän näkee virtuaalitetodellisuuden lopullisena tavoitteena ihmisen aistien täydellisen upottamisen tietokoneen tuottamaan eloisaan kokemukseen. Ideaalissa järjestelmässä ruumis kiedotaan kommunikaatioon ja se sykkii informaation tahdissa. Virilio (1995) puolestaan korostaa kyberavaruuden luomaa uudenlaista perspektiiviä, joka ei ole yhtäpitävä meidän tuntemamme audiovisuaalisen perspektiivin kanssa. Se on taktiilinen, tuntoon perustuva ulottuvuus. Jos etäisyyden päästä kuuleminen ja näkeminen on audiovisuaalisen ulottuvuuden olemus, merkitsee etäisyyden päästä tunteminen ja tavoittaminen näkökulman siirtämistä uudelle alueelle. Tele-kontakti synnyttää selvästä puutteellisuudesta tai vajavuudesta huolimatta hämmentävän todellisia aistikokemuksia.

Patologiset tilat

Jos usko, kuten olen taipuvainen tekemään, että verkkoteknologiasta rakentuu uusi kommunikaatiojärjestelmä ja että virtuaalitetodellisuus luo aikaisemmasta poikkeavia aistikokemuksia, on sen vaikutusten suuntaa ja laajuutta kysyttävä tarkemmin. Pescen (1994) mukaan oleellinen kysymys ei koske sitä, mikä vielä on mahdollista, vaan sitä mikä on turvallista. McLuhanin tavoin hän tarkastelee teknologioita aistien jatkeina eli siis synteettisten havainto- ja aistikokemusten tuottajina. Virtuaalitetodellisuus kuuluu holosteettiseen, moniin aisteihin yhtäaikaisesti vetoavaan teknologiaan, koska sen päätavoite on tuottaa havaintosijassa havainto tapahtumasta ikään kuin se olisi tapahtunut fyysisessä maailmassa. Virtuaalitetodellisuudella on eräs aikaisemmille teknologioille tuntematon ominaisuus: se tuottaa keinotekoisesti välitetyn minäkokemuksen.

Pesce osoittaa, että virtuaalitetodellisuus kykenee synnyttämään patologisia vaikutuksia, skitsofrenisia tai psykoottisia mielentiloja, koska se mahdollistaa tietoisuuden manipuloinnin. Mieli on haavoittuva ja avoin teknologialle, joka vetoaa kaikkiin tai ainakin useimpiin aisteihin samanaikaisesti. Virtuaalitetodellisuudessa voidaan kokea ruumiista irtautumisen ilmiö, mikä useimmissa muissa yhteyksissä tulkittaisiin patogeeneksi. Se on eräs muoto elektronisesti välitettyä skitsofreniaa, jossa itse laajennustensa välityksellä irtoaa itsestään. Kuitenkin ruumiista irtautuminen on myös kokemus, jota mystikot erityisesti tavoittelevat. Teknologia voi siis saada aikaan sekä patologisen että mystisen kokemuksen, mikä väistämättä johtaa keskustelun maailmankuvaan, josta kokemuksen tulkinta viime kädessä on kiinni. Holosteettinen teknologia voi puhutella sitä ihmisen osaa, joka hyväk-

syy murtumat rationaliteetissa ja kausaliteetissa, joka ylläpitää maailmankuvaa ja uskoo tuonpuoleiseen. Virtuaalitodellisuus vastaa itse asiassa hyvin ideaa lopullisesta näytöstä, sillä se huijaa perusteellisesti aistejamme ja irrottaa meidät perinteisistä fyysisistä aistiankkureistamme. Kyberavaruuksessa, jossa holosteettinen teknologia yhdistetään kommunikaatioteknologiaan, voidaan yksilöllisten aistikoekemusten lisäksi tuottaa yhteisesti koettuja synteettisiä aistitiloja.

Miten meidän pitäisi varautua näihin mielentiloihin ja aistikokemuksiin? Jotta kyberavaruus ei tuottaisi skitsofrenisia tai psykoottisia tiloja, siellä liikkumista varten tarvitaan erilaisia kognitiivisia kädensijoja tai todellisuuden tarkistuspisteitä. Castanedaa mukaillen Pesce ehdottaa kyberavaruuden jakamista kolmeen osa-alueeseen: 'tunnettuun', 'tuntemattomaan/tunnettavissa olevaan', ja 'tuntemattomaan/ei-tunnettavissa olevaan'. Tunnetun alueelta löytyvät objektit ovat meille tuttuja: tämä on kyberavaruuden 'todellinen maailma'. Tuntemattoman, mutta tunnettavissa olevan alueella yksilön on mahdollista kehittää ymmärtämisen ja navigoinnin viitekehys eli käyttää mainittuja apuvälineitä. Viimeisellä alueella avaruuden rakenne on sellainen, että se itse uhmaa sekä järkeä että myyttiä. Sellaisella alueella ei voida oppia mitään ja kartalla niihin pitäisi liittää merkintä 'väältä!'.

Mutta eihän meidän ole pakko tunkeutua kyberavaruuteen, sanoisi epäilijä. Ihmiset pyrkivät kuitenkin Pescen mukaan selviytymään informaatioavaruuden aiheuttamasta stressistä sijoittamalla itsensä täysin sen sisään, upottaen siihen kaikki aistitoimintansa. Tämä antaa ihmisille valtaa mukauttaa informaatioavaruuden vaikutuksia. Informaatiota käytetään tarjoamaan suojaa informaatiota vastaan, mikä johtaa positiivisen palautteen kehään ja kyvyttömyyteen elää ilman kyberavaruutta. Ongelmallista on, että uppoutuminen on muuttamista virtuaaliin tilaan, joka on hierarkkinen ja sisältää valtarakenteita, vaikka emme niitä huomaakaan. Täysin kyberavaruuden viettelemänä oleminen merkitsee sitä, että unohdamme olevamme vietteytyjä, että meillä on kuviteltu elämä virtuaalitalan sisällä (McBeath & Webb 1995). Kyberavaruuden lumo ja vaikuttavin voima paradoksaalisesti kenties on kasvavan nopeuden aiheuttamien stressien helpottaminen.

Noosfääri – kollektiivisen tietoisuuden kerrostuma

Emme ehkä helposti tule ajatelleeksi, että uudet kytkentämme ovat täysin yllättäviä ja että todella olemme synnyttäneet uutuuden. Verkko on 'suuri kollektiivinen projekti', joka yhä rakentuu ja leviää ja joka syvästi muuttaa jokaista sen kanssa kosketuksiin joutuvaa instituutiota. Kuitenkin koko tämä kehitys tapahtuu ilman tunnettua keskusta eikä verkolla näytä olevan mitään yhtenäistä ja kommunikoitavissa olevaa 'tarkoitusta'. Kiinnostavaa kyllä, verkon arkkityyppi on levinnyt vielä nopeammin kuin se todellisuudessa on rakentunut ja sitä käytetään laajasti esimerkiksi mainonnassa. Kysymys on Pescen (1996) mukaan noosfääriin eli yhteisen tietoisuuden tai tajunnan kerrostuman synnystä, joka ei vielä ole kasvanut niin laajaksi, että sen luonne ylyksilöllisenä metarakenteena tulisi selvästi näkyville.

McLuhan (1969, 80) viittasi tähän tietoisuuden kerrostumaan jo aikoinaan toteamalla, miten meitä sähkön aikakaudella muunnetaan yhä enemmän informaation muotoon, miten tajuntaamme laajennetaan teknologisesti. McLuhan oivalsi, että sähköiset teknologiat jatkavat ja laajentavat nimenomaan keskushermostoamme, jonka 'ulkopuolistaminen' synnyttää uudenlaisia verkostoja, keskushermoston enemmän tai vähemmän uskollisia jäljitelmiä. Keskushermostomme sähköisen jatkamisen jälkeen on tajuntamme siirtäminen tietokoneiden maailmaan McLuhanin mukaan pelkkä lisäaskel. Nyt planeettamme pinnan alle, päälle

ja yläpuolelle ollaan luomassa vuorovaikutteisista ja integroituvista viestintäteknologioista muodostuvaa materiaalista verkkoa, yhtenäistä sähköistä kenttää.

Tietoisuuden uuden tason syntyminen taustalla on inhimillisen kokemuksen digitalisointi, joka supistaa orgaanisen ja mentaalisen kokemuksemme yhdeksi ainoaksi koodatuksi informaatiojaksoksi, paljolti samaan tapaan kuin aakkoset aikanaan supistivat aistikokemuksemme merkitysjonoiksi (Kerckhove 1995a). Tietokoneet ovat luoneet uudenlaisen tiedollisen välitilan, jatkuvan vuorovaikutuksen sillan tai läpäisevän ihon ulkomaailman ja sisäisen maailmamme väliin. Tämän mieleemme ja ruumiimme ulkopuolella olevan keinotekoisien tietoisuuden hämmentävin ominaisuus on se, että voimme jakaa sen jonkun toisen kanssa. Koko kyberavaruutta ei pitäisikään siksi ymmärtää pelkästään sovinnaisin sosioekonomisin tai kulttuurisin käsittein, vaan sille pitäisi ainakin kokeeksi antaa jonkinlaisen itsellisen toimijan status.

Noosfäärin tutkimisessa joudumme vastakkain sen epistemologisen kysymyksen kanssa, että sitä koskevat väitteet ovat olennaisesti todentamattomia. Jos noosfäärin voidaan sanoa olevan olemassa, sen täytyy olla sekä meidän yläpuolellamme että sisältää meidät. Vaikka väitteiden todentamattomuus asettaa rajan meidän pohdinnollemme, voimme Pescen mukaan silti tarkkailla ilmiöitä ja yrittää rakentaa mallia, joka vahvistaa havaintomme. Edellytyksenä on mallien perustavan epätäydellisyyden hyväksyminen, joka Pescelle toisaalta on toivottava tilanne, sillä systeemiä jota ei täysin tunneta, ei voida täysin kontrolloidakaan. Tietoisuuden kerrostuman syntyminen vie meidät samalla maailmaan, jossa individualistisen toiminnan merkitys vähenee ja kollektiivisen puolestaan korostuu. Emme enää ole aivan niin yksilöllisen vapaita kuin ajattelimme olevamme ennen tätä hetkeä. Noosfääri johtaa meidät siksi pohtimaan tajunnan manipuloinnin ongelmaa ja etsimään keinoja pakottamisen ja kontrollin välttämiseen. Pescen näkemys on, että meidän on opittava tuntemaan noosfääri ja löydettävä elementtejä, jotka kertovat sen olemuksesta.

Sisäisen ja ulkoisen nurinkääntyminen

Pesce nostaa virtuaalisuuden olennaisimmaksi piirteeksi sisäisen muuttumisen ulkoiseksi ja ulkoisen muuttumisen sisäiseksi. Tärkeä ominaisuus se on siksi, että juuri sisäisen kääntyminen ulkoiseksi tarjoaa mahdollisuuksia manipulointiin. Pesce tutkii nurinpäinkääntymisen ilmiötä käyttämällä esimerkkinä joitakin sellaisia taideteoksia, joissa teknologian luomaa uutta ympäristöämme on pyritty havainnoimaan. Yksi näistä kartoituksista on kanadalaisen Char Daviesin OSMOSE (kts. myös Tikka 1996). Taiteilija on luonut kolmikierroksisen hierarkkisen maailman, jonka alin kerros koostuu pylväinä esitetystä ohjelmointikoodista, keskikerroksena on metsämaisema ja stratosfäärissä on pilviin kirjoitettuja ajatelmia. Osanottaja on yhdistetty teoksen laitteisiin elektronisen vyön avulla ja liikkuu maailmassa ylös ja alas oman hengityksensä tahdissa eli toisin sanoen automaattisesti, tahattomasti. Hengitykseen ja liikkeeseen sisältyvä luonnollinen viettely saa osanottajan uppoamaan täydellisesti taideteokseen – vastustaminen on hankalaa, koska se merkitsisi hengityksen lopettamista. Seurauksena on se, että tiettyssä pisteessä raja itsen ja teoksen välillä muuttuu häilyväksi ja ego hajautuu. Mekanismeilla on kyky kääntää olemisen sisäinen ja ulkoinen puoli nurinpäin ja vieläpä niin että ihmiset nauttivat siitä.

Jos käyttöliittymän kytkennät saavat aikaan ajatusten ja tunteiden sisäisen maailman ulkoistumisen sillä tavalla, että sitä voidaan manipuloida, entä jos tämä mekanismi toimii vallan luonnollisen toimintatavan mukaan rajoittavasti, pakottavasti? Pesce toteaa, että OSMOSEn pimeä puoli on immerstiivinen helvetti, joka voi luhistaa itsetunnon ja hallinnan kyvyn ja saattaa egon säyseäksi ja taipuisaksi.

Sisäisen ulkoiseksi kääntymisen tilassa tällainen vaikutus on huomattavan helppo saada aikaan ellei tietoisesti rakenneta mekanismeja sen välttämiseksi.

Jos OSMOSE on täysin minäsuuntautunut, edustaa berliiniläisen ART+COM -ryhmän T-VISION osallistumista niin laajaan kokonaisuuteen, että itse käy merkityksettömäksi. Taideteos simuloi maapalloa nähtynä miljoonan kilometrin etäisyydeltä, minkä synnyttää realistisen vaikutelman maapallon yläpuolella lentämisestä. Simulaatio on dynaaminen ja tosiaikainen, sillä maailma esitetään sellaisena kuin se juuri nyt on. Kun etäinen havainto tuodaan ulkovaruudesta maan pinnalle, on seurauksena tilan kokemuksen muuttuminen. Läheisyys ja etäisyys muuttuvat toisikseen, kun läheiseksi koettu on sekä virtuaalista että etäistä. Aikaisemmin vain astronauteilla on ollut kokemuksia egon sulautumisesta maapalloon ja heidän kokemuksensa on ollut syvästi henkinen. Vaikutukset kohdistuvat siis jälleen egon lähirajojen hajoamiseen ja positiiviseen uudelleenmuotoutumiseen, mutta myös T-VISION voisi toimia äärimmäisenä panoptisena mekanismina.

Miten negatiiviset käyttötavat voitaisiin välttää? Pescen mukaan kyberavaruuden kytkentäkartta tarjoaa siitä vihjeen: siellä missä valta on keskittynyt, vallitsee yksisuuntaisen kommunikaation tilanne, joka lähes väistämättä päättyy patologian syntyyn. Vastaavasti monisuuntaisen kommunikaation tilanteella on paljon vähäisempi todennäköisyys synnyttää patologiaa. Lisäksi taide voi toimia tutkana, joka varoittaa uhkaavista tilanteista.

Todellisen ja virtuaalisen suhde

Minkälaiseksi ylipäänsä muodostuu meidän suhteemme todellisuuteen? Mikä on digitaalisesti tuotetun todellisuuden ja fyysisen todellisuuden suhde? Sihvonen (1995) pohtii virtuaalitodellisuuden tapaa uusintaa vanha teknologiautopia, jonka ydinajatus on, että vasta teknologian ansiosta meidän on mahdollista oivaltaa millainen itse todellisuus koko moninaisuudessaan on. Jaron Lanierin näkemys kuuluu juuri tähän utopialuokkaan. Hän toivoo, että mahdollisuus käyttää virtuaalitodellisuutta johtaisi entistä suurempaan aistiherkkyyteen suhteessa maailmaan, että se olisi havaintokyvyn stimulantti, todellinen silmien aukaisija (Heilbrun ja Stacks 1995). Hän uskoo, että virtuaalitodellisuuden keinoitekoisuus voi korostaa subjektiivista kokemusta, tehdä sen näkyvämmäksi ja siten herkistää ihmiset juuri elämän kokemusperäisille piirteille. Lanier haluaa auttaa ihmisiä myös huomaamaan, miten ihmeellinen ja mystinen asia on kyky kommunikoida toisten kanssa. Tällä tavalla virtuaalitodellisuuden tehtävä on paradoksaalisesti palauttaa kokemukselle sen luonnollinen ominaisuus. Paradoksaalisesti siksi, että palautus on mahdollista vasta teknologian avulla.

Entä jos ihmisten käsityksellä omasta historiallisesta tilanteestaan ei olisikaan kokemuksellista yhteyttä todellisuuteen? Sihvosen mukaan scifi-kirjallisuus on kautta koko perinteensä ollut kiinnostunut rajamaasta sisäisen todellisuuden ja ulkoisen todellisuuden välillä. Cyberpunk kuvaa teknologian astumista ihmisen arkipäivään, kotiin ja lopulta ihoon kiinni, teknologian sisäistymistä. Erityisesti William Gibsonin tuotannossa (suom. *Neurovelho*) sisäisen ja ulkoisen todellisuuden välinen raja-alue näyttää tyystin kadonneen, mikä vihjaa kyberavaruuden voimaan nielaista kaikki se, mikä kerran oli todellisuus. Gibsonin kyberavaruus on eräänlainen yhteinen hallusinaatio, maailmanlaajuinen 'kyberneettinen eetteri', joka elää omaa elämäänsä välittömästi todellisuudesta riippumatta. Kokemuksensa hankkimisessa ja esittämisessä Gibsonin maailman asukkaat ovat täysin riippuvaisia teknologiasta, mutta matriisissa vaeltaja ei koe ajasta ja paikasta irronutta olemassaoloaan välillisenä, vaan aitona ja todellisenä.

Virtuaalitodellisuutta voidaan pitää sekä kokemuksen simulaationa että sen stimulaationa myös kriittisemmässä mielessä kuin mitä Lanier tekee. Gibsonin ter-

mi *simstim* viittaa Sihvosen mukaan tällaiseen mahdollisuuteen: tulevaisuuden yhteiskunta on luonut uuden tajuntateollisuuden muodon, joka tuottaa sekä laitteistot, ohjelmistot että käyttäjät simuloituja stimulaatioita varten, hieman samaan tapaan kuin alkeismuodossaan nykypäivän mediaviihde. Kritiikin mahdollisuus avautuu, kun erilaiset virtuaalitetodellisuuden mallit nähdään tuotantoprosessin kautta, keskittyneen viihdeteollisuuden tuotteina. Samassa mielessä voidaan myös korostaa taiteilijoiden merkitystä, jos taiteen tavoitteena nähdään tajuntaa avartavien mahdollisuuksien etsiminen ja sitä rajoittavien ja sulkevien mahdollisuuksien torjuminen.

Miten vahva uhka teknologia on todellisuudelle? Voisiko todellisuus liueta teknologisesti tuotettuun 'yhteiseen hallusinaatioon', kun muutkaan mediat eivät sitä ole saaneet aikaan, Sihvonen kysyy. Jos todellisuus itsessään jo on tekstuaalinen ja riippuvainen kontekstista, on virtuaalitetodellisuus kenties vain uudenlainen tekstuaalinen järjestelmä. Virtuaalitetodellisuuden vetovoima on joka tapauksessa suuri sillä se ilmeisesti auttaa sopeutumaan rajusti muuttuvaan yhteiskuntaan ja samalla tarjoaa helpotusta muutokseen sisältyviin jännitteisiin. McLuhan (1969, 262-274) tarkastelee pelejä juuri tästä näkökulmasta: ne ovat yhtäaikaaisesti kulttuurin tarkkoja malleja ja kollektiivisia, sosiaalisia vastareaktioita sen hallitseviin suuntauksiin. Toimiessaan sekä vastaärsykkeinä että stressiin sopeutumisen välineinä, yhdistäessään toiminnan ja vastatoiminnan virtuaalimediat kuten pelitkin sopeuttavat yksilöä yhteiskuntaan.

Jos virtuaalimediat eivät nieläisekään todellisuutta, ne varmasti muuttavat suhtautumistamme todellisuuden ilmiöihin ja myös niitä koskevia puhetapojamme. Meillä on kuitenkin paha tapa käpertyä aikaisempaan mielikuvaan itsestämme ja maailmastamme silloin, kun joudumme kohtaamaan omat uudet luomuksemme ja sopeutumaan niiden tuomiin seurauksiin. Kun nyt voimme kuljeksia avaruudessa, vaikkakin virtuaalisesti, meidän olisi Kerckhoven (1995b) mielestä oivallettava, että niin yksityinen kuin kollektiivinen tietoisuutemme on yhtäkkiä venynyt aurinkokuntamme mittasuhteisiin. Hän haluaa meidän kasvavan psykologisesti teknologisten ulottuvuuksiemme mittaisiksi ja sulauttavan itseymmärrykseemme uusien maailmojemme monimutkaiset ongelmakentät. Virtuaalimediat ovat valtavasti laajentaneet yksilöllisiä näkökenttiämme ja venyttäneet todellisuutemme rajoja, eivätkä nämä murtumat ilmeisesti koskaan palaudu ennalleen.

Virtuaaliset identiteetit

Mitä verkko merkitsee subjektiviteetin eli subjektina olemisen mahdollisten tapojen kannalta? Miten virtuaalitetodellisuus vaikuttaa subjektina olemisen ehtoihin? Utopiadiskurssi korostaa kyberavaruuden kykyä rakentaa uudenlaista subjektia, mahdollisuutta identiteeteillä leikkimiseen ja sukupuolimäärittäistä vapautumiseen sekä vallitsevien hierarkioiden ja positioden horjuttamiseen. Rheingold (1993) osallistuu tähän keskusteluun toteamalla, että osallistujilla on laaja, vaikkakaan ei täydellinen kontrolli niihin identiteetteihin, joita he luovat virtuaalisissa yhteisöissään. Materiaalisen ruumiin tunnusmerkit eivät hänen mukaansa enää ole yksilöllisen identiteetin välttämättömiä aspekteja, koska vuorovaikutus on ruumiista vapautettua.

Kyberpunk-alakulttuuria tutkineen Balsamon (1995) mukaan utopiadiskurssiin kuuluva subjektinäkemys on vahvasti esillä kyberpunkin jäsenten minäkuvassa. Oman käsityksensä mukaan he ovat kanssakäymisessään sukupuoli- ja värisokeita, koska he kommunikoivat yhteisöissään pääasiassa tekstin välityksellä. Sen edellytyksenä olisi kuitenkin se, että kieli itsessään on vapaata sukupuolen, statuksen, iän tai etnisten määritysten muodoista. On helppo päätellä, että muun viestinnän

tavoin tietokoneviestintä on niille alisteista ja myös Balsamo osoittaa, miten sukupuoli seuraa mukana online-yhteisöihin ja rakenteistaa vuorovaikutusta. Virtuaalista identiteettiä eivät silti niinkään merkitse rotuun ja biologiseen sukupuoleen liittyvät tunnistimet kuin herkemmat sukupuolistettujen kommunikatiomallien ja -tapojen jättämät jäljet. Identiteetin rakentamismekanismit eivät ole rajattomia, historiattomia ja ulkopuolella politiikan, mikä näkyy kyberpunk-kulttuurin tavassa uusintaa hallitsevia sukupuolistereotyyppioita. Lisäksi se on vain yksi monista ristiriitaisuuksista, joita vastarintakulttuuriksi itsensä mieltävän yhteisön identiteetin rakentamisessa paljastuu.

Visuaalisemmassa virtuaalitodellisuudessa ruumis on sinänsä mukana kokemuksessa, vaikkakin oudolla, ei-lihallisella tavalla. Kun ruumiin fyysiset, aikaan ja paikkaan kiinnittyneet rajat eivät enää sido, kun ne voidaan ylittää kokemuksellisesti, muuttuu myös se, mitä ymmärrämme ruumiilla. Ruumiillisuuden muuttuminen muuttaa Sihvosen mukaan myös niitä rajoituksia, joiden puitteissa subjektiveetit saavat hahmonsä. Hän haluaa tuoda utopiadiskurssin korostamien subjektin uusien kokemisen muotojen rinnalle kriittisemmän näkemyksen, jonka mukaan teknologia ei luo vain uusia sovellutuksia, vaan myös subjektiveitin uudet perustat. Kyberavaruuden tarkasteluun tarvitaan itse asiassa kaksoisnäkökulma: samalla kun todetaan, että aistimellinen kokemusmaailma ja maailmankuvan perustat voivat virtuaalitalassa kokea perusteellisia järkytyksiä, otetaan huomioon myös se, että subjektit kantavat mukanaan kulttuurinsa vanhoja hierarkioita ja sisäistettyjä oletuksia. Myös nämä voivat järkyä ja siten muuttua, mutta automaattisesti ne eivät jää kyberavaruuden kynnyksen ulkopuolelle.

Uudet, määrittelemättömät virtuaaliset todellisuudet ovat eksistentiaalisesti vaativia ja henkistä tasapainoa uhkaavia. Heim (1995) mukaan me toimimme todellisessa maailmassa sisäistettyjen rajoitusten avulla, jotka luovat meille merkityksenmuodostuksen horisontin, ja koska kaikki maailmat tarvitsevat puitteita ja rakenteita, virtuaalitodellisuus tarvitsee niitä myös. Todellisen maailman rajoituksia ovat ensinnäkin kuolema, joka rajaa olemassaolomme, toiseksi ajallisuus, joka tarjoaa meille muistin ja historian, sekä kolmanneksi elämän hauraus ja epävarmuus, jotka tuovat huolen ja huolehtimisen tarpeen. Fyysisen kärsimyksen mahdollisuus on aina läsnä elämässämme ja yhdessä kuoleman kanssa se ankkuroi ja juurruttaa meidät todellisuuteen. Koska me olemme hauraita, me välitämme ja kannamme huolta.

Heim kysyy, eikö myös virtuaalisten maailmojen pitäisi sisältää kuolemaa, kipua ja piinaavia huolenaiheita, sillä näiden rajoitusten poistaminen voisi viedä virtuaalisuudelta suhteen todellisuuteen ylipäänsä. Toisto tuottaisi kuitenkin vain tyhjän peilikuvan maailmasta ja kyberavaruuden tulisi hänen mukaansa kyetä parempaan: sen tulisi kiehtoa mielikuvitustamme ja tuottaa filosofiaa ja luoda vaihtoehtoisten maailmojen malleja. Virtuaalitodellisuus sisältää kuitenkin vahvan pyrkimyksen todellisen maailman rajojen ja rajoitusten ylittämiseen, sillä jos Bioccaa uskomme, juuri se oli sen syntymotiiveja. Itse asiassa meidän olisi syytä säilyttää olemassaolon ankkurimme myös virtuaalitodellisuudessa, mutta miksi emme tutkisi niitä uusista näkökulmista ja samalla hakisi helpotusta niiden tuomaan ahdistukseen. Epävarmuuden ja haurauden kokemukset ovat hyvä horisontti, sillä niistä irtautuminen tuottaa kenties vain välinpitämättömyyttä.

Huraat kytkennät

Nämä pohdinnat saattavat tuntua epäuskottavilta ja jotkut näkemykset liian äärimmäisiltä. Niiden takana on kuitenkin joukko kokeiluja hyvin yksinkertaisilla virtuaalitodellisuuden laitteilla – se juuri tekee kokemuksista niin hätkähdyttäviä. Ylläolevaa tekstiä voi tietysti silti pitää hypenä ja niiden alkuperäisiä lähteitä epäi-

lyttävinä ja epäortodokseina. Jos on jotakuinkin vakuuttunut verkon ja virtuaalitodellisuuden uutuudesta ja vaikutusten mittavuudesta, joutuu kuitenkin välttämättä avaamaan näkökulmiaan. Tutkijan on hyvä hakea lisävälineitä odottamatomilta suunnilta, erityisesti taiteesta, sillä taiteilija voi helpommin tutkia aistikokemuksia ja tulevaisuutta, siinä missä tutkija on taipuvaisempi jäljittämään käsitteitä ja tulkitsemaan menneisyyttä.

Benkkua olisi huvittanut keskustelu epäortodoksisuudesta, sillä juuri sovinnaisuuteen hän ei halunnut taipua. Sopeutumisesta Benkku olisi epäilemättä ollut yhtä mieltä McLuhanin kanssa, joka piti suurta osaa läntisen individualistisen ihmisen yhteiskuntaan 'sopeutumisesta' henkilökohtaisena alistumisena kollektiiviin vaatimuksiin. Sopeutumattomuudesta saa tosin aina maksaa, usein esimerkiksi identiteettiritiriitoina. Onko virtuaalitodellisuudesta lopulta apua jännitteiden purkamiseen ja erisuuntaisten psyykkisten pyrkimysten tasapainottamiseen? Tarjoamalla tilaa leikille, kokeiluille ja erilaisten vaihtoehtojen testaamiselle siitä kenties tulee hyvä vastustaja sovinnaisuudelle, mutta moninkertaisten subjektiviteettien lisäksi tarvitsemme myös jonkinasteista minän eheyttä, integraatiota. Oletus virtuaalitodellisuuden täysin vapaista identiteettivalinnoista on saanut liian vahvan aseman, sillä se on nyt yhtä harhainen ja voluntaristinen kuin se on ollut muissakin konteksteissa. Liberalistisen identiteettikeskustelun vastadiskurssissa pitäisi ottaa huomioon minän kokonaisuus ja pohtia niitä voimia, jotka virtuaalitodellisuudessa vaikuttavat hajottamisen suuntaisesti tai vastaavasti eheyttävästi.

Virtuaalitodellisuus on kaikesta päättään kokemuksena filosofinen, ylevä tai kunnioitusta herättävä, mutta myös pelottava, koska se niin selvästi osoittaa omien havaintojemme rajallisuuden. Kiinnostavimmat sitä koskevat teesit liittyvät ymmärtääkseni maailmankuvan merkitykseen keinomaailmojen rakentamisessa ja oletukseen kollektiivisen tietoisuuden sfäärin synnystä. Olemme tekemisissä olemassaolomme perustojen ja esioletusten kanssa maailmoissa, jotka ovat meille outoja ja voivat yhtä yksinkertaisesti synnyttää kauhistuttavaa mielen väärinkäyttöä kuin tuottaa valaistuksen kokemuksia. Yhteys näistä teemoista jutun viimeiseen osaan on olemassa, vaikka kenties hauraana. Virtuaalitodellisuus, samoin kuin verkko kokonaisuudessaan, on vakiintumattomassa ja kehittyvässä vaiheessa, mikä jättää tilaa meidän toiminnallemme. Kulttuurin muutosprosesseihin liittyy aina tulevaan kohdistuvaa epätietoisuutta, epävarmuutta ja uhkakuvia, jotka helposti rajoittavat muutosten poliittista kontekstia, mahdollisten valintojen skaalaa. Virtuaalitodellisuuden, vastakulttuurin ja politiikan mahdollisuudet voidaan nähdä osa laajempaa kysymystä, joka koskee representaation, edustuksen toteutumista ja oikeutusta. Mistä tulevat ne kulttuuriset merkitykset, jotka kyberavaruudessa asettuvat etusijalle ja miten ne tämän asemansa hankkivat? Sama kysymys voidaan esittää myös niille identiteetin rakentamisen elementeille, joita virtuaalitodellisuus meille tarjoaa: kenen kokemuksia me oikeastaan sulautamme itseemme ja kenen maailmankuvaa koemme?

Politiikka ei ole kuollut

Haastattelin äskettäin tutkimustani varten Amsterdamissa Geert Lovinkia (kts. esim. Lovink 1996), monissa kansalaisjärjestöissä toimivaa verkkoaktivistia ja ehkä kuuluisimman hollantilaisen verkkoprojektin, Digital Cityn perustajajäsentä. Hän on luontevalla tavalla eurooppalainen, historiallisen ja monikulttuurisen yhteisön puolustaja, itseensä sulkeutuvan Euroopan vastustaja. Hän ei ole utopisti, jos sillä tarkoitetaan haaveilevaa maailmanparantajaa, vaan enemmänkin realisti, joka varoittaa naivismista. Keskustelu hänen kanssaan virittää kuitenkin optimistista uskoa siihen, että emme ole politiikan ja verkon suhteen voimattomia, että akti-

visteja yhä on. Geertin käsitys on, että verkkokritiikin on perustuttava poliittiseen taloustieteeseen ja pyrkimykseen selvittää sisältö- ja infrastruktuuriteollisuuden suurten yritysyryppäiden synty ja globalisoituminen. Verkkoa ja verkottunutta kapitalismia on arvosteltava sisältäkäsien ja sillä tavalla, että kritiikistä on konkreettista apua ihmisille. Hän hylkää kalifornialaisen verkkoideologian uusliberalismin (kts. Barbrook & Cameron 1995), mutta hyväksyy vanhan hakkeri-etiikan perusajatukset 'access for all', 'access to all', jotka tähtäävät kaikkien vapaaseen pääsyyn verkkoon ja lisäksi kaiken informaation julkisuuteen verkossa. Me emme voi paljoakaan sille, minkälaiseksi verkon teknologia rakentuu emmekä sille, mitä tapahtuu ohjelmistokehityksessä, sen sijaan me voimme luoda käsitteellisiä malleja verkosta julkisuuden alueena ja vaikuttaa sillä tavalla verkon toteutumisen tapaan.

Tiedän että Benkku olisi nauttinut Geertin suorasukaisesta toimintatavasta. Emme ratkaise massatyöttömyyttä verkon avulla ja voimme saada aikaan vain säron viihdeteollisuuden visioihin, mutta miksi ihmeessä emme tekisi sitä? Se vie aikaa, se on totta, mutta entä sitten? Amsterdamilaisten aktivistien ajattelussa ja toiminnassa tarkentuu jälleen kuva siitä, mitä avantgarde voisi merkitä. Benkulle se oli tärkeä, mutta kompleksinen teema, koska etujoukon ajatus on historiallisesti sisältänyt sekä parhaat että pahimmat pyrkimyksemme. Geertin ja hänen ystäviensä projektit ovat vetovoimaisia tässä ajassa, koska ne ovat realistisia, konkreettisia ja demokraattisia. Yllättävää kyllä, juuri keskustelu postmodernista näyttäisi johtavan meidät takaisin eräisiin modernin keskeisiin teemoihin eli demokratiaan, kansalaisuuteen ja julkisuuteen. Näkökulma niihin on kuitenkin tuon keskustelun seurauksena peruuttamattomasti muuttunut.

Kiinnostavaa nykytilanteessa on se, miten me selviämme ristiriitaisten ja hajottavien kokemustemme kanssa. Suostummeko tunnustamaan, että elämme jatkuvassa kosketuksessa ihmiskunnan laajempaan kokonaisuuteen? Suostummeko luopumaan itsekkäistä tarpeistamme huomatessamme, että selviydymme joko kaikki yhdessä tai emme selviydy ollenkaan. Tietoisuuden äkkiä laajentuessa ja erillisen olemassaolon vastaavasti kutistuessa tärkeä kysymys koskee paikkaamme yksilöinä ja vastuutamme maailman harmoniasta. Dignity on sana, jolle ei ole täysin hyvää suomalaista vastinetta, mutta se voidaan kääntää arvokkuudeksi. Se ei tarkoita ylpeyttä tai juhlallisuutta, vaan pikemminkin oman arvonsa luonnollista tunnistamista. Se syntyy yhteisöön kuulumisen ja rakastetuksi tulemisen kokemuksesta, tarpeellisuuden tunteesta eikä sen kasvupohja meillä ole enää yhtä itsestäänselvä. Meillä ei ole traditionaalisia yhteisöllisiä rittejä, jotka auttaisivat purkamaan ahdistustamme, vaan me joudumme turvautumaan mediaan, joka helpotuksen lisäksi tuo meille uusia pelkoja. Meillä on oikeastaan vain yksi hyvä tapa huojentaa olemassaolon epävarmuutta ja se on kommunikaatio. Meidän on voitava puhua vaikeista asioista kuten syvimmistä peloistamme ja maailmankatosuksemme perustavimmista oletuksista. Koska verkko on syntynyt juuri kommunikoinnin tarpeesta ja juuri siinä on sen perusolemus, miksi emme käyttäisi sitä dialogiin, kun sitä meille niin auliisti tarjotaan.

Avantgardea voi olla vain se, joka oivaltaa jotakin tulevasta. Vaikka Benkun henkilökohtainen elämä päättyi umpisolmuun, hänen viestinsä meille on kirkas: pitäkää yllä pyrkimystä parempaan maailmaan. Me olemme tulleet tilanteeseen, joka on tutumpi 'primitiivisissä' yhteiskunnissa: auta toista ihmistä, koska et tiedä milloin itse olet autettavana. 70-luvun poliittisina vuosina emme juuri kiinnittäneet huomiota yksilön ongelmiin, vaan yritimme ratkaista rakenteellisia vääryyksiä. Toisaalta 70-luvun syväanalyysi on vielä tekemättä: kuvittelen, että suurin osa tuolloisista radikaaleista yhä arvostaa oikeudenmukaisuutta ja solidaarisuutta. Maailma on vain nyrjähtänyt 70-luvusta paljon hankalammaksi, vaikka joiltakin osin myös avoimemmaksi ja pluralistisemmaksi.

Taiteilijan ainoa etiikka on kaipaus oikeudenmukaisuuteen ja parempaan

maailmaan ja toivon antaminen ihmisille on hänen tärkein tehtävänsä, totesi Kai Chydenius eräässä radio-ohjelmassa. Toivon ylläpitäminen ei ole kuulunut tutkijan ensisijaisiin tehtäviin, mutta voisimme siinä lähentyä taiteilijoita. Voisimme yrittää tarjota perusteltuja näkemyksiä uusista teistä, kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta toivosta ja auttaa ihmisiä löytämään vielä hämärästi erottuvia poliittisen ja yhteisöllisen toiminnan mahdollisuuksia. Voisimme tukea ihmisten koke-
mista omasta arvokkuudestaan ja voisimme estää valonsädettä murskautumasta liian raskaana riippuviin pilviin. Tätä keskustelua en koskaan käynyt Benkun kanssa enkä tiedä olisiko sillä ollut vaikutusta. Viimeisen ratkaisun ehdottomuus pakottaa meidät kuitenkin ajattelemaan asioita uudelleen ja auttaa meitä kenties pitämään parempaa huolta toisistamme.

Muistamme sinua, Benkku.

Kirjallisuus

- Balsamo, Anne (1995) Signal to Noise: On the Meaning of Cyberpunk Subculture. Teoksessa: Biocca, Frank & Levy, Mark R. (toim.) Communication in the Age of Virtual Reality. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. ss. 347-368.
- Barbrook, Richard & Cameron, Andy (1996) The Californian ideology. Paper presented at the 9th Colloquium on Communication and Culture, Piran, Slovenia. <http://www.wmin.ac.uk/media/HRC/ci/calif6.html>
- Biocca, Frank & Kim, Taeyong & Levy, Mark, R. (1995) The Vision of Virtual Reality. Teoksessa: Biocca, Frank & Levy, Mark, R. (toim.) Communication in the Age of Virtual Reality. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. ss. 3-14.
- Heilbrun, Adam & Stacks, Barbara (1995) Virtuaalitodellisuus vm 1989. Teoksessa: Huhtamo, Erkki (toim.) Virtuaalitodellisuuden arkeologia. Virtuaalimatkaillijan uusi käsikirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. ss. 246-259.
- Heim, Michael (1995) Virtuaalitodellisuuden metafysiikkaa. Teoksessa: Huhtamo, Erkki (toim.) Virtuaalitodellisuuden arkeologia. Virtuaalimatkaillijan uusi käsikirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. ss. 246-259.
- de Kerckhove, Derrick (1995a) Kybermedia - näkökulmasta olokuulmaan. Teoksessa: Huhtamo, Erkki (toim.) Virtuaalitodellisuuden arkeologia. Virtuaalimatkaillijan uusi käsikirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. ss. 314-327.
- de Kerckhove, Derrick (1995b) The Skin of Culture. Investigating the New Electronic Reality. Toronto: Somerville House Publishing.
- Lovink, Geert (1996) Organized Innocence and War in the New Europe. On Electronic Solitude and Independent Media. <http://www.desk.nl/~nettime>
- McBeath, Graham B. & Webb, Stephen A. (1995) Cities, Subjectivity and Cyberspace. <http://www.lrz-muenchen.de/MLM/telepolis/deutsch/thinktank/macb.htm>
- McLuhan, Marshall (1969, 1964) Ihmisen uudet ulottuvuudet. Helsinki: WSOY.
- Pesce, Mark, D. (1994) Final Amputation: Pathogenic Ontology in Cyberspace. Originally presented at the Third International Conference on Cyberspace, University of Texas at Austin, May 1993. <http://www.hyperreal.com/~mpesce>
- Pesce, Mark, D. (1996) Proximal and Distal Unity. mpesce@netcom.com. Paper presented at the Fifth International Conference on Cyberspace, Madrid, Spain. <http://www.hyperreal.com/~mpesce>
- Rheingold, Howard (1993) Virtual communities. New York: Addison-Wesley.
- Sihvonen, Jukka (1995) VT ja sen täydellisen kokemisen unelmat. Teoksessa: Huhtamo, Erkki (toim.) Virtuaalitodellisuuden arkeologia. Virtuaalimatkaillijan uusi käsikirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. ss. 260-287.
- Tikka, Heidi (1996) Käyttöliittymäteknologia ja sukupuoli. Teoksessa: Tarkka, Minna & Hintikka, Kari & Mäkelä, Asko (toim.) Johdatus uuteen mediaan. Helsinki: Edita. ss. 156-165.
- Virilio, Paul (1995) Speed and Information: Cyberspace Alarm! CTHEORY Vol. 18, No 3. <http://www.ctheory.com>

Sanomalehti, Internet ja demokratia

Informaatioteknologian ja demokratian suhde puhuttaa jatkuvasti. Joidenkin mielestä tietokonevälitteisen viestinnän interaktiivinen potentiaali saa aikaan uuden ja kukoistavan ateenalaisen demokratian, jossa kaikilla on oma äänensä – niin viestinnässä kuin vaaleissa. Toiset puolestaan ennustavat manipulaation, pirstaloitumisen ja kontrollin lisääntyvän. Tässä artikkelissa sivuutan nämä yleisemmät kiistat ja keskityn paljon kapeampaan ongelmaan: sanomalehden tulevaisuuteen.

Sanomalehden tulevaisuus itsessään on hyvin monimutkainen kysymys. En tässä yhteydessä puutu mitenkään siihen paljon kiisteltyyn ongelmaan, kuinka informaatiotekniikoiden synty on muuttanut uutisten keräämistä ja niiden käsitteilyä. En myöskään paneudu asian teknologiseen puoleen. Huomioni kohteena on

se, miltä siirtyminen painetusta elektroniseen sanomalehteen näyttää yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa tarkastelussa. Tämä siirtymä on monin tavoin vasta idullaan, ja koska puhun siksi paljon tulevaisuudesta, suuri osa kirjoituksestani on spekulatiivista. Lähes varmasti asiat kehittyvät koko lailla toisin kuin tässä väitän.

Spekulatiivisuudessaankin siirtymä painetusta sähköiseen sanomalehteen ansaitsee huomiota. Melkein kaikki, jotka

ovat vakavasti arvioineet demokratian mahdollisuuksia nykymaailmassa, ovat tajunneet että viestimillä, ja etenkin sanomalehdellä, on korvaamaton roolinsa poliittisessa elämässä – määritteliä demokratian niin tai näin. Sanomalehtien luonne ja ilme, niiden vapauden aste, niiden saatavuus ja niiden sisällöt ovat elintärkeitä kansalaisille poliittisen ja taloudellisen elämän kannalta. Kutsun tätä sanomalehden puolta niiden 'valistusfunktioiksi'. Sen näkökulmasta muutokset sanomalehdissä ovat muutoksia demokratiassa.

Usein tätä 'valistusfunktioita' romantisoidaan aika lailla. Näin tekevät etenkin lehtien tuottajat. Suuri osa tällaisesta puheesta on yksinkertaisesti itseimartelevaa ylistyslaulua, jonka tarkoitus on edistää kokonaan muita pyrkimyksiä. Siitä huolimatta ainakin jotkut sanomalehdet välittävät ainakin jotain sellaista informaatiota, joka on korvaamatonta järjellisen poliittisen harkinnan kannalta ja jota tavallinen kansalainen ei tavoita minkään muun kanavan kautta. Siinä määrin kuin sanomalehdet välittävät tällaista materiaalia, ne ovat yksi tärkeimmistä julkisuuden muotoutumisen kanavista.

Sanomalehtien siirtymistä sähköiseen levitykseen reunustaa usein puhe demokratian laajenemisesta ja yleisön osallistumismahdollisuuksien ja valinnan vapauden lisääntymisestä. Artikkelissa tarkastellaan verkostoituvan tiedonvälityksen sanomalehtitaloudelle tuomia haasteita ja ongelmia sekä näihin liittyviä uhkia perinteisen sanomalehden julkisen valistuksen funktion toteutumiseksi. Tältä kannalta katsottuna uusi viestintäteknologia saattaa osoittautua julkisuuteen osallistumista ja demokratiaa rajaavaksi tekijäksi.¹

Tietokoneistamisen vaikutus

Tietokonevälitteinen viestintä on jo nyt vaikuttanut selvästi uutisten hankintaan ja niiden tuotantoon. Useimmat sanomalehdet tätä nykyä, ainakin kehittyneessä maailmassa, kirjoitetaan, toimitetaan ja taitetaan tietokoneita käyttäen. Niiden sisältö on jo nyt digitaalisessa muodossa. Nyt tietokoneet alkavat muokata jake-lua. Monet lehdet kehittelevät sähköisiä painoksiaan, useimmiten Internetissä, etenkin World Wide Webissä. Alan asiantuntija Stephen Outing sanoikin vuoden 1996 tammikuussa, että ”yli 800 kaupallisella sanomalehdellä maailmassa oli joko toimiva tai kehitteillä oleva online-palvelu”. Asiat kehittyvät tällä alalla kovaa vauhtia, sillä 1993 tällaisia lehtiä oli vain 20 ja vuoden 1994 lopussa noin 100. Outingin ennustuksen mukaan vuoden 1996 lopussa noin 1500-2000 lehteä on saatavilla online-muodossa (Outing 1996a). Alan vauhti on joka tavalla huima, sillä jo nyt jotkut puhuvat ’weblashista’ väittäen, että moiset optimiset ennustukset ovat vanhentuneita. Vielä elokuussa 1996 Outing kuitenkin väitti, että maailmassa on ”yli 1500 online-sanomalehteä (joista noin 1400 on World Wide Web -palvelua)” ja hän piti kiinni ennustuksestaan, että vuoden loppuun mennessä ’kahden tuhannen raja saavutettaisiin (Outing 1996b).

Intomielisille tämä kehitys lupaa julkisuuden massiivista laajenemista. Kansalainen, joka nyt usein elää paikallisen sanomalehtimonopolin piirissä, voi uuden teknologian avulla lukea paitsi entistä suurempaa määrää lehtiä myös entistä paremmin ottaa osaa varsinaiseen julkiseen keskusteluun. Istuessani työpöytäni ääressä ulottuvillani on nyt valtava materiaalien kirjo. Kaikki tässä runsaudensarvessa ei ole naivimman demokratian kannattajan mielestä tarpeellista. Mutta pornografian, PR:n, äärioikeistolaisen vaahtoamisen ja käsittämättömän yksityiskoh-taisten urheilutulosten seasta voi löytää vaikka kuinka paljon julkisen valistuksen aineksia. Tätä kautta voin päästä mukaan *San Francisco Bay Guardianin* kaltaisen uudenlaisen osallistuvan sanomalehden kehittämiseen. Lehti pyrkii tekemään lukijoistaan aktiivisia uutisten raportoijia ja niiden kommentoijia. Eräs innostunut kirjoittaja summasi tulevan aikakauden näin:

Uuden teknologian todellinen kauneus on siinä, että sanomalehdet voivat paitsi tehostaa tutkimustyötään ja raportointiaan myös toimittaa parempaa, yleisötietoisempaa tuotetta välittömästi ja vähin kustannuksin. Digitaalista jakelua parantaa merkittävästi julkaiseminen World Wide Webissä, joka on Internetin kii-vaimmin kehittyvä osa. Yksi Webin päällimmäisistä houkutuksista on hyperteksti. Se liittyy saumattomasti toisiinsa tiedostoja ja tietokoneita jopa eri mantereilta. Vaikkapa gallupjuttu poliitikon toiminnasta voi sisältää linkkejä, joiden kautta lukijat voivat löytää lisää ja syvempää informaatiota kyseisen poliitikon äänestyskäyttäytymisestä, viimeaikaisista puheista tai uutisia hänen kampanjalupauk-

sistaan. Verkon hypertextimahdollisuuksien käyttö eliminoi kokonaan vanhan viisauden siitä, miten vähän uutisia julkisuuteen mahtuu kerrallaan ja avaa rajatoman tilan esitellä 'uutistuotetta' (...) Käyttämällä tietokonetekniikkaa uuden tuotteen luomiseen ja jakeluun sanomalehdet ovat hitsanneet yhteen vanhan (kirjallinen-painettu) ja uuden (tietokoneistettu-digitaalinen) ja luoneet paremman mallin. (Lapham 1996, 4-5).

Tämän teknologian myötä pääsemme tulevaisuudessa paremmin käsiksi valistuneen julkisuuden aineisiin ja olemme siten paremmin varustautuneita toimimaan vastuullisina kansalaisina demokraattisessa poliittisessa elämässä.

Kaupalliset sanomalehdet

Kannattaa suhtautua melkoisella epäilyksellä tuollaisiin optimistisiin visioihin sanomalehden tulevaisuudesta. On syytä hylätä romanttinen idealisaatio lehdistöstä 'neljäntenä valtiomahtina' ja aloittaa nykyisten sanomalehtien luonteen realistisesta arvioinnista. Vaikka maailmassa edelleen ilmestyykin lehtiä, joita subventoivat valtiot, puolueet, kirkot tai eksentriset miljonäärit, vallitseva maailmanlaajuinen malli on kaupallinen sanomalehti. Niinpä sanomalehdet joko seisovat tai kaatuvat niiden liiketaloudellisen mallin, eivätkä niiden toimituksellisen politiikan mukana. Liiketaloudellisessa mallissa on karkeasti kaksi pääelementtiä: kustannukset ja tuotot. Kaupallisessa sanomalehdessä toimituksellisen sisällön hankinta on ennen muuta kustannuserä.

Kaikki toimituksellinen aineisto kaupallisessa lehdessä on viime kädessä alisteista laskelmoinnille, jossa mitataan tuottavuutta julkisen valistuksen sijaan. Tämä ei tarkoita, etteikö lehden sisältö merkitsisi mitään sen omistajille. Päinvastoin, se on elintärkeä seikka tuottojen luomisessa. Useimmissa mallin versioissa päteekin yksinkertainen yhtälö: ei sisältöjä = ei lukijoita = ei voittoa. Journalistien toiminnan eräs päätavoite onkin voittaa lehdelle lukijoita ja pitää heidät lukijoina, kirjoittipa toimittaja sitten korkealentoista poliittista kommentaaria, nuhjuisia juttuja viihde-elämän huumesekoiluista tai todella hämmästyttäviä paljastuksia brittien kuninkaallisen perheen seksielämästä.

Toinen journalismin päätavoite tässä mallissa on voittaa lehdelle mainoksia ja pitää ne, ja samalla tietysti kasvattaa lehden tuloja. Osin tämä saavutetaan juuri niin, että oikea määrä oikean sorttisten lukijoiden huomiota tarjotaan mainostajille. Tämä tapahtuu säättämällä toimituksellisen sisällön laatua ja luonnetta, osin rakentamalla sellaisia toimituksellisen aineiston erityispaketteja (usein liitteinä), joissa keskitytään erityisesti mainostajia vetäviin aihepiireihin, kuten pankkitoimintaan, jne. Kannattaa muistaa, että uutisille varatun tilan fyysinen koko määryytyy viime kädessä sen mukaan miten paljon mainoksia on tarjolla. Toinen lehdtalouden yksinkertainen yhtälö kuuluukin näin: enemmän mainoksia = enemmän sivuja = enemmän uutisia.

Tarvittavan toimituksellisen aineiston tuottaminen on kallista, sillä se vaatii paljon osaavia, ja useimmiten korkeasti palkattuja journalisteja. Kaikki lehdet eivät toki ole samanlaisia kuin *New York Times*, mutta normaali brittiläinen laadukas päivälehti, kuten *Times*, maksaa yleensä palkkaa noin 200 tai 300 journalistille, ja luultavasti ainakin samanlaiselle joukolle muuta toimitustyötä tukevaa henkilökuntaa. *Asahi Shimbun*, Japanin johtava päivälehti pitää palkkalistoillaan yli 60 ulkomaankirjeenvaihtajaa. Toimituksellisen materiaalin hinta on korkea, etenkin sellaisissa aiheissa kuin ulkomaan uutiset, tutkiva journalismi, sotauutiset, jne. Juuri tällaiset aiheet ovat keskeisiä sanomalehden valistuksellisen funktion toteutumiseksi. Jos lehti aikoo tehdä muutakin kuin täyttää sivunsa uutistoimistojen jutuilla ja lehdistötiedotteilla, joita isojen firmojen PR-työläiset anteliaasti jaka-

vat, sen täytyy käyttää paljon rahaa palkatakseen journalisteja kirjoittamaan ja toimittamaan omia uutisiaan.

Nämä kustannukset muodostavat osan liiketaloudellisen mallin menopuolesta. Tässä mallissa tuloja tulee tietysti lähinnä kahtaalta: myynnistä ja mainonnasta. Näiden väliset suhteelliset osuudet vaihtelevat aika lailla. Yhdysvalloissa mainonta kattaa noin 80 prosenttia 'tavallisen' sanomalehden tulopuolesta (Bogart 1989, 48). Britanniassa viisi laatulehtä, jotka välittävät eniten julkisen valistuksen journalismia, saavat noin 60 prosenttia tuloistaan mainoksista. Eräs uuden teknologian vaikutuksia brittiläiseen painoteollisuuteen arvioinut tutkimus totesi, että:

Britanniassa mainonta muodostaa 60 prosenttia talousaikakauslehtien tuotoista, 40 prosenttia kuluttajalehtien tuotoista, 80 prosenttia alueellisten sanomalehtien tuotoista ja 50 prosenttia kansallisten sanomalehtien tuotoista. Osuudet ovat samanlaista muissa EU-maissa. (Spengler, Neary and Minio 1995,2)

Maissa, joissa markkinatalous on suhteellisesti alikehittynyttä lehdet voivat olla riippuvaisempia myyntituloista, mutta sielläkin lehtitalous kehittyy selvästi samaan suuntaan.

Demokratian kannalta tällaisen talousmallin etu on, että se välittää hyvin suuren määrän julkisen valistuksen aineksia melko suurelle yleisölle hyvin halvalla hinnalla jaeltua yksikköä kohti. Tämän vuoksi sanomalehdet ovat tärkeä demokraattisen julkisen elämän rakenneosa. Julkisen valistuksen aineksista huolehtiminen sopii (itse asiassa se on välttämättömyys) sellaiseen taloudelliseen malliin, jonka idea on hankkia tilauksia koulutetulta eliitiltä ja sitten myydä heidän huomionsa mainosteollisuudelle. Mallissa on tietysti merkittäviä heikkouksia. Käytännössä sen mukaan toimitetut lehdet eivät ole yhtä lailla tarjolla kaikille. Esimerkiksi Britanniassa tällaiset sanomalehdet vastaavat vain noin 15 prosenttia kaikista päivittäin myydyistä lehdistä. Suurimmat massalevikit jäävät lehdille, jotka sisältävät hyvin vähän julkisen valistuksen aineksia. Niinpä tällainen liiketaloudellinen malli tuottaa 'valistuskuilun' koulutetun ja suhteellisen hyvin toimeen tulevan keskiluokan ja suuren enemmistön välille (Sparks 1993, 1995).

Tietokoneen kaupalliset hyödyt

Monet voimakkaat argumentit panevat sanomalehtien omistajat harkitsemaan sähköistä jakelua. Toimitukselliset kustannukset ovat tärkeitä, mutta eivät suinkaan painavimpia syitä. Lainatakseni Harmeet Sawhneyn (1996) äskettäin esittämää hyödyllistä erottelua, painetut lehdet ovat 'perille vietävä' väline, tuotteen kuljettamisen taakka on sen alkuperäisen tuottajan kanettavana. Painokoneet ja kuorma-autot ovat kalliita vehkeitä. Samoin painoväri ja jakeluhenkilökunta maksavat. Tuotanto ja jakelu yhdessä nielaisivat 1980-luvulla ainakin puolet yhdysvaltalaisen laajalevikkisen sanomalehden menoista (Bogart 1989, 48), ja paperin hinnan nousu sen jälkeen on vain nostanut tätä osuutta. Sähköiset sanomalehdet ovat Sawhneyn termein 'noudettava' väline. Sisältöjen kuljetuskustannuksista pääosa jää kuluttajan kannettavaksi. On tietysti totta, että sanoman jakelijan täytyy investoida tietokoneistamiseen ja tukihenkilökuntaan. Totta on sekkin, että nämä maksavat aika lailla heti, kun toiminta saavuttaa minkäänlaiset mittasuhteet tai edes teeskentelee olevansa jollain tavalla laadukasta. Mutta kuluttaja maksaa omasta liittymästään ja pulittaa puhelinlaskunsa. Pinnalta katsoen sähköinen jakelu tekee todeksi kenen tahansa lehtiparonin unelmat.

Eräs lisätekiä on vielä omiaan kannustamaan lehtien omistajia pitämään sähköistä jakelua ideaalina liiketoiminnan kannalta. Hyvin laajalti nykyään uskotaan, että lehtien lukeminen vähenee koko ajan. Todellisuus on kuitenkin paljon monimutkaisempi: esimerkiksi brittiläisen laatulehdistön markkinat ovat kasvaneet

keskimäärin prosentilla vuodessa viimeisten kolmen vuosikymmenen ajan. Kehityksissä sanomalehtien määrä ja levikit ovat kasvaneet räjähdysmäisesti. Totta kuitenkin on, että erityisesti Yhdysvalloissa, mutta myös Britanniassa, paikallisempi lehtiteollisuus on ollut pitkällä aikavälillä alamäessä. Tämän alamäen syistä on monenlaisia tulkintoja. Eräs yhdysvaltalainen alan johtaja syytti levikkien laskusta muun muassa toimittajien liian liberaaleja näkemyksiä ja sitä, että keskivertolehdessä kirjoitetaan liian vähän uskonnosta ja lemmikkieläimistä. (Neill 1996). Niin tai näin, lehtien ja niiden lukijoiden sosiaalisten suhteiden monimutkainen aselema kuitenkin on muuttumassa, ellei peräti murtumassa.

'Valistuksellisen' sanomalehden laaja levikki syntyi tietyn yhteiskunnallisen ryhmän elintapojen varaan aikana, jota jotkut sosiologit kutsuvat 'modernin huipuksi' (high modernism). Tällaisen lehden lukijat olivat useimmiten miehiä, vaatimattomasti koulutettuja, he olivat juuri saaneet äänioikeuden, ja he olivat usein suhteellisen etuoikeutettuja toimistotyöläisiä. He uskoivat aidosti, että äänestämisen muutaman vuoden välein oli äärimmäisen tärkeää ja että heidän piti olla hyvin perillä maailmasta, jossa he olivat merkittäviä poliittisia toimijoita. He matkustivat töihin julkisilla kulkuneuvoilla. He saattoivat lukea lehteä junassa, bussissa tai metrossa. Monet saattoivat sen lisäksi, 'luvallisesti' aloittaa työpäivänsä toimistossa kupillisella kahvia ja lehden silmäilyllä. Työpäivän jälkeen he palasivat kotiin julkisella kulkuneuvolla ja saattoivat matkalla lukea iltapäivälehteä. Heidän kotioloinsa olivat useimmiten niin patriarkaaliset, että kotiin tultuaan he saattoivat hautautua sanomalehteensä sillä aikaa, kun yhteiskunnan varsinainen uusintaminen hyrräsi heidän ympärillään.

Elämä ei enää ole tällaista. Korkeasti koulutettu, ajat sitten äänioikeutensa saanut ja koko lailla kyyninen, mutta ei järin etuoikeutettu toimistotyöläinen on nykyään todennäköisemmin nainen kuin mies. Hän on hyvin skeptinen politiikkaa ja julkista elämää kohtaan, eikä hän usko lainkaan yhtä paljon kykyynsä muuttaa maailmaa äänestämällä. Töihin hän menee autolla ja kuuntelee matkalla radiota. Työpäivä alkaa luvallisesti kahvikupilla ja tietokoneen käynnistämällä. Illalla hän ajaa takaisin kotiin, ja ilta kuluu, totta tai, siivoten, kokaten, pyykäten ja siittäen, puhumattakaan lasten paimentamisesta.

Jokapäiväisen elämän rytmistä on kadonnut tila, jossa sanomalehteä oli tapana kuluttaa. Muuttuvien elämäntapojen vakuuttava todistusaineisto kertoo lehtien omistajille, että heidän ydinmarkkinansa ovat uhattuina ja että heidän täytyy etsiä uusia toiminta-alueita. Varhaiset todisteet näyttävät siltä, että sähköinen sanomalehti voi sopia paljon paremmin syntymässä oleviin arkielämän rytmeihin. Sähköisten lehtien käyttötilastot näyttävät kahta huippua: eniten lukijoita on työpäivän alkaessa ja lounastunnilla. Näyttää koko lailla siltä, että näitä palveluja käytetään työpaikalta käsin, ja että tuntuu olevan enemmän tai vähemmän hyväksyttyä käyttää päivän ensi hetket vilkaisemalla sähköiset uutiset firman tietokoneella. Lounasaikaan puolestaan työntekijät voivat olettaa maksavan tietoliikenneyhteyksien kulut, koska työntekijät osoittavat lojaalisuuttaan yhtiötä kohtaan pysymällä myös lounaalla tiiviisti työpöytänsä ääressä.

Nämä tekijät selittävät sen, miksi sanomalehtien omistajat rynnivät Internetiin. He näkevät silmissään jakelukanavan, joka puolittaa heidän kustannuksensa ja joka kääntää molempia tulovirtoja uhkaavan luisun levikkipuolella. Sähköinen sanomalehti on houkutteleva niin postmodernille lukijalle kuin segmenttietoiselle mainostajalle tavoilla, joihin painettu sanomalehti ei koskaan pysty.

Rahanteon vaikeudet

Vastassa on kuitenkin todellisia ongelmia. Osa niistä on ulkoisia. Mutta toiset ongelmat juontuvat sisäisesti toiminnan liiketaloudellisesta mallista. Koska suurin

osa kokeiluista on perin nuoria, on vaikea tehdä mitään pitäviä johtopäätöksiä. Jotain kehityksen suuntia on yhtä kaikki nähtävissä. Nämä trendit osoittavat, että painetun lehden liiketaloudellisen mallin siirtäminen sähköiseen aikaan on hankalaa.

Mietitään ensin lehden lukijoiltaan saamia tuloja, irtonumeromyyntiä ja tilausmaksuja. Painetussa muodossaan lehdet ovat suhteellisen halpoja, osin sen vuoksi, että ne onnistuvat jakamaan tuotantokustannukset laajalle lukijakunnalle. Mitä pienempi on lukijakunta, sitä enemmän lukijaa kohti lehden sisältämän tietyn laatuksen symbolisen materiaalin tuotanto maksaa – ja sitä vähemmän voidaan mainostajalta velottaa näiden ihmisten saavuttamisesta. Tämän yhtälön ensimmäinen seuraus on, että unelma yksilöllisistä sähköisistä uutispalveluista on saavuttamaton. Tarjosipa tekniikka millaisia mahdollisuuksia hyvänsä, selvää on, että uutishankinta yksittäisille ihmisille, tai edes hyvin pienille ryhmille, on liian kallista, jotta väestön enemmistö pääsisi siitä koskaan nauttimaan. Uutistalous yksikertaisuudessaan tarkoittaa sitä, että uutisyleisön on aina oltava luonteeltaan 'massa'. Parasta mitä 'Paivän Minä' (Daily Me) voi koskaan tuottaa, on henkilökohtainen valikoima uutismateriaalista, joka on tuotettu paljon suuremmille joukoille.

Toiseksi, vaikka nykyisenkaltaiset joukkoviestinnän tuotteet hyödyntävätkin suhteellisen vähän omaa vuorovaikutuksellista potentiaaliaan, todisteet osoittavat, että ihmiset ovat haluttomia välittömästi maksamaan pääsystä osallistumaan itse perustuotteeseen. Voi olla, että erityispalveluille, kuten pääsylle lehden sähköiseen arkistoon, löytyy tilausmarkkinoita, vaikka niiden käyttö käytännössä varmaan rajoittuneekin ammattimaisiin tutkijoihin. Sitäpaitsi monet tästäkin ryhmästä varmaan valitsisivat mieluummin CD-ROM -version rajatut kustannukset kuin sitoutuisivat taloudellisesti linjapalveluun. Harvoilla ihmisillä on yksilönä aikaa saati yksityiskohtaista kiinnostusta paneutua kovin monen uutisen syvään taustaan. Jotkut eliittilehdet, kuten *New York Times* tai *Wall Street Journal*, saattavat pystyä laskuttamaan lukijoita Wyomingissa, Kiotossa tai Berliinissä siitä, että nämä saavat ulottuvilleen tuoreen perustuotteen. Ylisummaan kuluttaja kuitenkin on hyvin haluton maksamaan suoraan lehden elektronisesti versiosta.

Näyttääkin siltä, että sähköisen sanomalehden on kokonaan nojattavat mainostuloihin, ainakin näkyvässä tulevaisuudessa. Jos lehti pystyy hankkimaan suuren määrän lukijoita, etenkin sellaisia joilla on aikaa ja rahaa käyttää sähköistä jakelukanavaa säännöllisesti, voi sähköinen sanomalehti olla mainostajalle kiinnostava mahdollisuus. Etenkin yhdessä suhteessa tällaisessa lehdessä mainostaminen on houkuttelevaa tavaroiden ja palvelujen myyjien kannalta. Teknisesti sähköisessä lehdessä on näet mahdollista mitata paljon tarkemmin lukijoiden altistuminen yksittäisille mainoksille. Sähköisessä lehdessä voidaan paitsi laskea, moniko lukija on pannut mainoksen merkille laskemalla 'klikkaamiset' myös selvittää, moniko heistä on niin kiinnostunut mainoksesta, että on selannut sen läpi. Tämä käy päinsä laskemalla ne jotka 'klikkaavat läpi' koko mainoksen. Näinollen mainoksista voidaan velottaa paljon tarkemmin, eikä mainostajien enää tarvitse murehtia että he tuhlaavat rahaa ponnistuksiin, joihin itse asiassa kukaan ei kiinnitä huomiota. (Cyberatlas 1996a).

Myös kuluttajan kannalta luvassa on selkeitä etuja. Sähköinen indeksointi tekee luokiteltujen ilmoitusten selaamisen paljon yksinkertaisemmaksi. Luokitellut ilmoitukset ovatkin merkittävä osa lehtien mainoksista. Arviot niiden merkityksestä vaihtelevat. Korkeimmat arviot väittävät, että jopa 80 prosenttia keskivertoamerikkalaisen lehden tuloista muodostuu luokitelluista ilmoituksista, mutta uskottavampaa on, että luku on lähempänä 40 prosenttia (Seybold 1996a). Jos haluan tietää, millaisia opettajan paikkoja joukkoviestinnän tutkimuksen saralla yliopistoissa on tällä hetkellä tarjolla, minun ei enää tarvitse kahalta läpi sivukaupalla fysiikan professuureista ja tilinpidon lehtoraateista kertovia ilmoituksia ja lopulta vahingossa jättää huomiotta juuri täydellisesti itselleni sopiva työpaikka.

Sen sijaan voin teettää sähköisen haun luokitelluissa ilmoituksissa (Seybold 1996b, 31).

Tässä on kuitenkin myös yksi ongelma. Indeksoinnin mahdollisuus heikentää toimituksellisen sisällön ja mainosten välistä kytkentää. Jos haluaa mainostaa mille tahansa yleisölle mitä tahansa painetussa muodossa, pitää useimmiten löytää 'perille kannettava' kanava, jonka kyydissä matkustaa tuon yleisön luo. Jos haluaa nähdä tietyn tyyppisiä mainoksia, on ostettava niitä kuljettava väline. Erilaisien erikoisaikakauslehtien lisääntyminen havainnollistaa selkeimmin tätä kytkentää. Sen sijaan jos haluaa mainostaa Internetissä, pääsee markkinoille ilman kenenkään muun kyytiä. Jos puolestaan haluaa etsiä tietyn tyyppisiä mainoksia, jo nyt käytössä on monia hyvin tehokkaista hakuohjelmia, jotka auttavat löytämään sen mitä haluaa. Enää ei tarvitse kulkea tietynlaisesta toimituksellisesta portista päästäkseen käsiksi tiettyyn mainosmateriaaliin. Totta kai edelleen voi olla järkevää, että tietynlaiset mainokset kerätään yhteen houkuttelevaan paikkaan, mutta tätä varten on olemassa myös se ilmeinen ratkaisu, että joku kerää sähköistä mainontaa yhteen samoin kuin sanomalehti, mutta jättää toimituksellisen aineiston tyystin tuottamatta.

Sanomalehteä uhkaakin ilmiö, jota alalla yleisesti kutsutaan 'välittäjien katoamiseksi' (disintermediation). Tämä karmeaa termi tarkoittaa sitä, että Internet tarjoaa mahdollisuuksia kaikenlaiseen omaan julkaisutoimintaan, joka on riippumattonta perinteisistä portinvartijoista. Mikään ei estä Thomas Cookia luomasta omaa houkuttelevaa verkkosivua, joka mainostaa kaikkia sen palveluja suoraan niistä kiinnostuneille. Sillä ei ole tarvetta panna näitä mainoksia kalliilla rahalla sähköisiin sanomalehtiin.

Vastaväitekin tietysti löytyy. Sen mukaan on olemassa paljon mainontaa, jolle tällainen järjestely ei sittenkään ole toimiva. Jotkut suuret mainostajat, tai jonkun alan mainostajien yhteenliittymät voisivat tietysti hyötyä omista suorista sähköisistä kanavistaan, mutta esimerkiksi ne tuhannet ihmiset, jotka haluavat myydä tai ostaa käytettyjä autoja tuskin alkavat kaikki tekemään omia verkkosivujaan vain tähän tarkoitukseen. He tarvitsevat edelleen sellaisen välittäjän palveluja, joka kokoaa ja luokittelee näitä mainoksia. Tämä mainosmarkkinoiden realiteetti sopii hyvin yksiin sen kanssa, että sanomalehdet ovat yrittäneet kamppaila levikkien laskua vastaan yrittämällä korostaa paikallisuuttaan. Sähköiseen tulevaisuuteen siirrettynä, tämä versio väittää näin:

Laskevien levikkien edessä kustantajat yrittävät määritellä itsensä uudelleen informaation verkkopalveluina, eivät enää pelkkänä painettuna viestimenä. Tässä laajemmassa roolissaan ne käyttäisivät hyväkseen paikallisen informaation lähes täydellistä monopoliaan. Ensimmäinen askel on käyttää informaatiota tuottavia organisaatioita siten, että ne tarjoavat lehdelle toimituksellista sisältöä ja luokiteltuja ilmoituksia valmiiksi digitaalisessa muodossa, Internetin tietokoneverkkoa pitkin. (...) Kun paikalliset uutisten keräämisen resurssit voidaan jaella kotitietokoneisiin laajakaistaisen verkon avulla, ovat nämä uutisorganisaatiot varautuneet siihen. Lehdet myös haluaisivat käyttää hyväkseen mainostajien kanssa muodostamaansa yhteenliittymää osallistuakseen luettelomainontaan (keltaiset sivut), nykyisellään erittäin kannattavaan ja hyvin vähän kilpailtuun liiketoimintaan. (Baldwin, McVoy & Steinfield 1996, 275-76)

Tällainen markkina-alue on selkeästi olemassa. Se turvaa myös jatkossa selkeän tulovirran. On kuitenkin paljon epäselvempää, miten tällainen mainostamisen välttämättä kytkeytyisi uutisisältöihin.

On helppo kuvitella sähköinen tuote, joka koostuu yksinomaan luokitellusta ilmoittelusta. Itse asiassa tällaisia tuotteitahan on jo painettuna olemassa, vaikka niiden asema sanomalehtimarkkinoilla onkin marginaalinen. Ne koostuvat yksinomaan ilmoituksista ja niitä ostavat ihmiset, jotka haluavat ostaa tiettyjä tuotteita.

ta. Markkinoilla on myös laaja joukko hiukan miedompia versioita samasta ideasta. Ilmaisjakelulehdissä on hyvin vähän tai ei lainkaan toimituksellista sisältöä ja niitä jaetaan suoraan talouksiin. Valistuksellista materiaalia sisältävä toimituksellinen aineisto ei ole mitenkään välttämätön kumppani luokitellulle ilmoittelulle, edes painetussa lehdessä.

Sähköisen välineiden selaamisen tehokkuus panee ajattelemaan, että nämä tuotteet toimisivat ainakin yhtä hyvin sähköisessä kuin painetussa muodossa. Koska tuotteissa ei ole juuri lainkaan tai on hyvin vähän toimituksellisia kuluja, pelkästään mainoksiin perustuvat verkkotuotteet ovat halvempia tuottaa. Niinpä ne pystyisivät tarjoamaan palvelujaan kilpailukykyisemmällä hinnolla kuin ne, jotka investoivat journalisteihin.

Itse asiassa viimeaikainen kehitys näyttää siltä, että toimituksellisen sisällön ja ilmoitusmateriaalin kiinteä kytkentä, joka on seurausta perinteisen sanomalehden fyysisestä muodosta, on jo rapautumassa. Tammikuussa 1996 kymmenestä suosituimmasta verkkosivusta, jotka sisältävät mainontaa, ei yhdessäkään ollut mukana julkisen valistuksen materiaalia. Listaa hallitsivat itse asiassa hakuohjelmat. Myös verkkomainonnan kymmenen kärjessä on omanlaisensa, yleisillä mainosmarkkinoilla näyttävästi esiintyvät kulutustavaroiden tuottajat eivät siellä esiinny, vaan listaa hallitsivat tietokone- ja telekommunikaatioyhtiöt (Cyberatlas 1996a, 2-3). Sen sijaan luokiteltujen ilmoitusten markkinoita haastavat suuret ja pelottavat uudet toimijat kuten AT&T, Microsoft ja AOL, jotka luovat paikallisille ilmoitusmarkkinoille räätälöityjä tuotteita. Olivatpa näiden organisaatioiden vahvuudet muuten mitä tahansa, ne eivät pyri kehittämään paikallista uutisten keräämistä ja ylimalkaan osoittavat vähän merkkejä halusta tehdä muuta kuin uudelleenpakata olemassaolevia sisältöjä. Microsoftin suuri 'toimitus' jossa pitäisi olla 200 työntekijää Seattlessa näyttää olevan enemmän suunniteltu käsittelemään NBC-kytköksestä saatua materiaalia kuin tuottamaan omaa, alkuperäistä tavaraansa.

Sanomalehtiteollisuus on tunnistanut tämän uhkan. Yksi sen vastauksista on ollut perustaa yhteenliittymiä, jotka välittävät online-luokiteltua ilmoittelua eri välineisiin ja ryhmiin. Tällaisia ovat mm. ADHunter Britanniassa, AdOne ja AdQuest USAssa. Vaikka näihin järjestelmiin pääsee käsiksi paikallisten sanomalehtien kautta, niihin on tarjolla myös kansallisia portteja. Ei olekaan mitenkään selvää, että pitkällä aikavälillä paikallinen lehti olisi kaikkein suosituin tie käydä käsiksi tähän aineistoon: onhan yksi uudelle teknologialle useimmiten annettu ominaisuus sen taipumus rapauttaa informaation paikallisia rajoitteita. Mutta jos tuloksena on, että myös paikallinen luokiteltu ilmoittelu käy parhaiten kaupaksi kansallisessa sähköisessä muodossa, on vaikea nähdä mitä syitä varten toimituksellista sisältöä oikein tuotetaan – jos ei lasketa mukaan suurten mediayhtiöiden esittämiä selityksiä kuten puhetta julkisesta tehtävästä ja avokäisyydestä. Jos toimituksellinen aineisto ei ole tarpeellista mainosten myymiseksi ja jos vain hyvin harvat ihmiset ovat valmiita maksamaan siitä suoraan, sillä ei ole itsenäistä, kaupallista tulevaisuutta.

Tämä on erittäin tärkeää, sillä suurin osa – elleivät peräti kaikki – sähköisistä sanomalehdistä ilmestyy nykyään tavalla tai toisella painetun emolehden tukena. Jos uutishankinnan peruskustannukset kantaa jatkossakin painettu lehti, on sähköinen versio suhteellisen halpa tuottaa, olettaen että tarpeelliset tekijänoikeusasiat on ratkaistu. Erään suhteellisen tuoreen alan analyysin mukaan sähköisen lehden keskimääräiset perustamiskustannukset olivat noin 500 000 dollaria, ja tarvittava henkilökunta yleensä seitsemästä kahteentoista työntekijää. Laajemmat ja pidemmälle kehitellyt verkkosivut, kuten CNN:n tai joidenkin brittiläisten kansallisten lehtien palvelut, maksavat tietysti paljon enemmän vuodessa. Summat ovat merkittäviä, ja niiden valossa näyttää selvältä, ettei alalle ole tulossa tulvaa uusia yrittäjiä, jotka toisivat mukanaan toimituksellisten valintojen kir-

joa. Sen sijaan kustannukset ovat sellaisia, että tukevalla perustalla olevat suuret uutisorganisaatiot saattavat ne kantaa. Mutta kyseenalaista on edelleen se, pystyvätkö näin hintavat operaatiot pitämään itsensä yllä mainostulojensa varassa, vaikka niiden ensisijaista sisältöä tukisikin emotoimitus.

Alalla ajatellaan yleisesti, että verkkosivuilla kävijöiden – ja siten myös mainostajien – huomion herättämiseksi ja ylläpitämiseksi on olennaista tarjota muutakin kuin sähköinen versio jo olemassaolevasta tuotteesta. Mitä pidemmälle tätä tietä menee, sitä enemmän lysti tietysti maksaa. Vaikka koneet itsessään ovat suhteellisen halpoja painotaloihin verrattuna, houkuttelevan ja kiinnostavan verkkoversion tuottaminen vaatii vähintään yhtä paljon valmistustyötä kuin painetun tuotteen. Mitä enemmän siihen sisältyy alkuperäistä materiaalia, mitä enemmän tietokonespesifi tuotteesta tehdään, sitä enemmän tuotannossa tarvitaan siihen keskittyviä journalisteja ja tietokonehenkilökuntaa, joka muuttaa journalistien työn kiinnostaviksi verkkosivuiksi. Tällä erää kukaan ei tiedä, riittävätkö mainostulot milloinkaan tällaisen toiminnan ylläpitämiseen. Kuten eräs alan analysoija sanoi taannoin: "Monet sanomalehtikustantajat ovat edelleen epäluuloisia (...) online -versioiden potentiaalisesta tuottavuudesta." (Seybold 1996c, 20).

Oletetaan kuitenkin, että näin on, ja että joukko sähköisiä sanomalehtiä jää henkiin ja kukoistaa. Tämä tulevaisuudennäkymä puolestaan lupaa sekin taloudellisia ongelmia. Näet riippumatta sanomalehden kohtalosta on erittäin todennäköistä, että sähköisten palveluiden hankinta ja kulutus laajenee selvästi. Jos mainostajien on mahdollista tavoittaa kohdeyleisönsä sähköisesti (joko oman erityisen verkkosivunsa tai muiden mainostajien kanssa yhteisen ilmoitustaulun kautta), miksi he enää vaivautuisivat panemaan mainoksensa painettuun sanomalehteen? Voidaan tietysti väittää, että "useimmat yleistä näkyvyyttä etsivät mainostajat (...) haluavat edelleen käyttää massalevikkisiä 'perille vieviä' välineitä ja että sen vuoksi ainakin yksi sanomalehtien tulonmuodostuksen osa on edelleen turvattu (Barnett 1996, 29). Mutta vaikka tämä olisikin totta, hyvin suuri osa nykyisen sanomalehtimainonnan markkinoista avautuu sähköiselle kilpailulle. Siinä määrin kuin sähköinen sanomalehti pystyy myymään ilmoitustilaa, se samalla osoittaa painetun emonsa vanhentuneisuuden ilmoitusvälineenä. Niinpä, mitä paremmin sähköinen mainonta menestyy, sitä enemmän syntyy uhka perinteisen sanomalehden tulonmuodostukselle.

Lisäksi siinä määrin kuin lehden sähköinen versio vie lukijoita painetulta emolehdeltä se myös oletettavasti pienentää emolehden lukijakuntaa. On vaikea nähdä miksi kukaan maksaisi kahta kertaa kertaa samasta tuotteesta. Niinpä painetun version kiinteät kustannukset tulevat yhä harvempien lukijoiden kannettavaksi. Tästä seuraa, että joko toimitukselliseen työhön käytetty raha vähenee tai lehden hinta nousee. Kummassakin tapauksessa on todennäköistä että painetun lehden levikki laskee entisestään.

Taloudelliset tosiseikat näyttävätkin siltä, että informaation supervalvatien kehittäminen laajennetun Internetin mallin varassa luo suuria ongelmia julkisen valistuksen materiaalia levittävälle sanomalehdelle. Kaupalliselle lehdistölle perustavaa laatua olevien, sen liiketaloudellisen mallin sisäisten tekijöiden seurauksena siitä tulee entistä vaikeampi taloudellisen voiton tuottamisen areena. Eräs alan teollisuuden tilaa käsittelevä rarpotti ehdotti taannoin että:

Uudet menestymisen tavat ovat edelleen mahdollisia, kunhan kestää vuosisadan vaihteeseen, jolloin kulut alkavat korvautua (...) online-käyttäjien määrä kasvaa hyökyäallon tavoin vuoteen 2000 mennessä ja ne jotka ovat innovatiivisia ja joilla on tukeva tausta säilyvät hengissä (Love 1996, 3).

Ei tietenkään ole mitään takeita, että innovatiivisuus ja tukeva taloudellinen tausta merkitsevät perinteisen sanomalehden julkisen valistuksen tehtävistä luopumista. On täysin mahdollista, että muutama rikkaimpien mediafirmojen omis-

tama tällainenkin lehti jää jäljelle. Se on jopa todennäköistä, olkoonkin että niiden mieli ei olisikaan taloudellisen voiton tuottaminen vaan konsernin imagon vaaliminen. On myös mahdollista, että suuri uutisten keräämisen organisaatio, jota eivät rasita tehdyt investoinnit painotekniseen tuotantoon ja jakeluun – esimerkiksi Reuters – hyödyntää tuotteitaan luomalla suoran asiakassuhteen kansainväliseen eliittiyhteisöön. Molemmat näistä vaihtoehdoista merkitsisivät ongelmia pienemmille, heikommille ja paikallisemmille toimijoille, joiden tila kävisi ahtaammaksi niin levikki- kuin ilmoitusmarkkinoilla. Sähköinen jakelu ei siis olekaan omiaan parantamaan julkisen valistuksen materiaalien kattavuutta, laatua ja monimuotoisuutta. Parhaimmillaan sen vaikutus on enemmän tai vähemmän neutraali, pahimmillaan se johtaa julkisen valistuksen lähteiden määrän ja syvyyden vähenemiseen.

Ulkoisia ongelmia

Näillä main meidän pitää ryhtyä miettimään myös sitä, miten ulkoiset tekijät voivat aiheuttaa ongelmia demokratian ja sanomalehden suhteissa. Jotkut näistä tekijöistä vain pahentavat kaupallisen lehdistön malliin itseensä liittyviä ongelmia. Tutkimukset vuorovaikutteisten palvelujen käyttäjistä, ja etenkin sähköisistä sanomalehdistä, ovat vasta lapsenkengissä. Niiden tulokset vaihtelevat suuresti. Tuloksista käydään myös kiihkeää väittelyä. Yhtä kaikki, yksi puoli asiassa on kiistämätön. Kaikki tulokset kuulostavat siltä kuin tutkimukset olisi tehty todistamaan marxismin jatkuva elinvoimaa. Meidän ei tässä tarvitse mennä tässä yksityiskohtiin. Sähköisten lehtien ja vuorovaikutteisten palvelujen käyttäjät ovat pääosin miehiä, hyvin koulutettuja, työssäkäyviä ja hyväpalkkaisia. He kuuluvat yhteiskunnan hallitseviin ryhmiin. Ottaakseni esimerkin yhdysvaltalaisista käyttäjistä:

Miehet edustavat 66 prosenttia Internetin käyttäjistä ja 77 prosenttia verkon käytöstä. Keskimääräinen WWW-käyttäjä on ylemmistä tuloluokista, jonkin alan koulutettu ammattilainen (puolet on johtajia tai koulutettuja ammattilaisia) ja hyvin koulutettuja (64 prosentilla on ainakin college-tason tutkinto). (Nielsen 1996,5).

Tämä profiili uusintaa kärjistetyssä muodossa nykyisen painetun lehdistön epätasa-arvoisen kulutuksen rakenteet.

Kansainvälisessä vertailussa luvut ovat vielä puhuttelevampia. Internetiin pääsy ja sen palvelujen hankinta ovat maantieteellisesti hyvin epätasaisesti jakautuneet. Parhaiten vertailtavia lukuja on tarjolla palvelimien määrästä. Erään arvion mukaan vuonna 1996 64 prosenttia kaikista maailman palvelimista oli Yhdysvalloissa; 17 prosenttia Länsi-Euroopassa; 4 prosenttia Aasiassa; Itä-Eurooppa, Afrikka ja Keski- ja Etelä-Amerikka vastasivat noin prosentin osuuksista kukin (Cyberatlas 1996b). Toisen arvion mukaan maailman arviolta noin 13 miljoonasta palvelimesta (vuoden 1996 keskivaiheilla) noin 8 miljoonaa oli USAssa. Seuraavaksi tulivat Britannia ja Saksa, joissa molemmissa oli noin 600 000 palvelinta. Etelä-Afrikka, jossa palvelimia oli noin 80 000 oli ainoa Afrikan maa, joka pääsi yli neljän sadan. Sloveniassa, jossa luku oli noin 10 000, palvelimia oli vähemmän kuin Islannissa mutta enemmän kuin Intiassa, jossa luku oli noin 2 000 (Rutkowski 1996). Ottaen huomioon tämän taustan ei ole mitenkään kummallista, että 1996 syyskuussa tehdyn tutkimuksen mukaan maailman 1400 Internet-pohjaisesta sanomalehdestä vain kolme toimi Afrikassa.

Tosiasia onkin, että toisin kuin lukutaito, kyky luoda ja päästä lukemaan sähköisiä sanomalehtiä on kaikkea muuta kuin tasaisesti levinnyt. Nämä mahdollisuudet ovat selkeästi rajoittuneita, sekä maantieteellisesti että sosiaalisesti. Siinä määrin kuin sähköiset sanomalehdet siis kukoistavat, ne tarjoavat julkisen valis-

tuksen palveluja hyvin kapealle eliitille.

Voidaan toki väittää, että ylläolevat todisteet kertovat ensimmäisen sukupolven käyttäjien profiilista ja että kun teknologia leviää, myös sen käyttäjien sosiaalinen ulkonäkö alkaa enemmän vastata koko yhteiskuntaa. Tässä suhteessa todistusaineisto on kuitenkin ristiriitaista. Jotkut viimeaikaiset tutkimukset on tulkittu siten, että – ainakin USAssa – pääsy Internetiin on vähin erin käymässä universaaliksi. Toisaalta, kotitietokoneiden markkinoiden kasvu on kaikkialla hidastumassa, ja siten voi olla, että kotitietokone ei koskaan saavuta esimerkiksi television kaltaista levinneisyyttä. Tämän kysymyksen suhteen meillä ei yksinkertaisesti ole tällä hetkellä tarpeeksi aineistoa johtopäätösten tekemiseksi. Olettakaamme siis, että laitteiden, taitojen ja ajan suhteen kehitys merkitsee tasaista demokratisoitumista. Näinollen tällaiset ulkoiset esteet olisivat vain väliaikaisia hidasteita sähköisen sanomalehden tiellä.

Tällaiseen oletukseen on kaksi vasta-argumenttia. Ensinnäkin sähköisten sanomalehtien käyttäjien osalta tiedot tällä hetkellä osoittavat, että nykyisiä käyttäjiä luonnehtii paremmin heidän tekemänsä työn tyyppi kuin yleisemmät sosiodemografiset ominaisuudet. Jos sähköistä sanomalehteä luetaan tyyppillisesti juuri työpaikalta, on todennäköistä, että näistä lehdistä tulee niiden reviiriä, joiden työtilanne sallii moista ylellisyyttä. On helppo nähdä, miten lakimies tai arkkitehti tai professori pääsevät käsiksi näihin palveluihin normaalin työnsä jatkeena. On paljon hankalampaa kuvitella, miten tehdastyöläiselle, lastaajalle tai pika-ruokalan työntekijälle avautuisi samanlaisia ammatillisia tilaisuuksia. Painetun lehden voi taittaa ja tunkea taskuunsa. Sen voi lukea työpäivän lyhyiden taukojen aikana. Kotitietokone, tai nykyisenkaltaisen henkilökohtainen, kannettava tietokone, on paljon hankalammin liikkuvaa ja painavampaa teknologiaa.

Toinen vastaus on sanoa, että interaktiivinen tulevaisuus voi vielä muodostua monenlaiseksi. Nykytietojen mukaan näyttää siltä, että varhaisten mukaanlähtijöiden profiili on erilainen, jos puhumme yhtäältä Internetin sähköisistä sanomalehdistä ja toisaalta muusta vuorovaikutteisesta viestinnästä. Tämän muun viestinnän malli vuorovaikutteiselle tulevaisuudellemme eroaa selvästi Internetin dialogisuutta korostavasta mallista. Voimme kutsua tätä mallia 'puolittain lähettäjakeskeiseksi' (semi broadcast) -malliksi. Sen infrastruktuuria luonnehtii laajakaistaisuus 'alaspäin' ja kapeakaistaisuus 'ylöspäin', eikä se ole erityisen monimutkainen. Tämän rakenteen alkuperä on television jakelussa: Britanniassa tämä tarkoittaa satelliittijakelua, mutta muualla ehkä kaapeliohjelmointia. Tällainen systeemi on kehitetty jakelemaan viihdeohjelmia eikä siihen todennäköisesti liity suuren suurta vuorovaikutteisuutta. Sijoittajille se on houkutteleva vaihtoehto muun muassa siksi, että tarvittavat pääomasijoitukset ovat pienempiä kuin täydessä vuorovaikutteisessa järjestelmässä, joka edellyttää suhteellisen korkeataisoista ja ainakin melkein kuluttamisen käyttöpisteeseen asti ulottuvaa laajakais-takaapelointia varustettuna myös kehittyneellä valintamekanismeilla. Tällainen osin nykyisenkaltaista, yksisuuntaista joukkoviestintää muistuttava malli tulee mainiosti toimeen käyttäen satelliittilähetyksiä tai MMDS-tekniikkaa 'alaspäin' suunnattujen ohjelmavirtojen välittämiseen ja olemassaoleva puhelinverkko riittää suhteellisen rajoitetun 'ylöspäin' suuntautuvan ohjelmavirtojen valintaa koskevan tiedon välittämiseen. Tällainen malli ei sovi yksin useimpien sähköisen sanomalehden tulevaisuuden interaktiivoimaa kuvaavien ajatusten kanssa.

Mutta nämä mallit eivät ole toisiaan poissulkevia. Minusta näyttää itse asiassa hyvin todennäköiseltä, että ne molemmat muodostavat tärkeän osan tulevaisuuden tiedon surpervaltatien fyysisestä ympäristöstä, ja että ne molemmat edustavat tapoja, joilla tuon ympäristön potentiaaleja käytetään hyväksi. Ei ole mitään syytä, mikseivät television päällä tonottava musta laatikko yhtäältä ja henkilökohtainen tietokone toisaalta toimisi molemmat tapoina hankkia toisistaan poikkeavia palveluja (Calabrese & Borchert 1996). Niiden rinnakkaiselosta täytyy kui-

tenkin panna merkille kaksi seikkaa. Niillä, joiden sosiaalinen asema, kulttuurinen pääoma ja laitteet riittävät vuorovaikutteisen mallin hyödyntämiseen ei ole mitään estettä käyttää myös vähemmän vuorovaikutteista mallia. Mutta niiden, joilla on pääsy vain broadcast-malliin, tiellä vuorovaikutteiseen malliin on suuri este: heillä ei yksinkertaisesti ole varaa siihen.

Toiseksi, tietomme varhaisten ja innokkaiden vähemmän vuorovaikutteisen mallin käyttäjien profiilista kertoo, että he kuuluvat eri sosiaaliryhmään kuin vuorovaikutteisen mallin käyttöönottajat. Tämä rajatun palautteen malli otetaan käyttöön useammin väestön köyhissä osissa. Ja edelleen, tämän mallin avainareena on koti, ei työpaikka. Nämä sosiaaliset ryhmät sattuvat myös olemaan 'tabloid'-tyyppisten lehtien suurimpia käyttäjiä. Tällaisissa lehdissä julkisen valistuksen materiaalin määrä on hyvin pieni.

Populaarilehdistö sisältää jo nyt merkittävästi materiaalia, joka enemmän tai vähemmän suoraan liittyy yleisradiotoimintaan ja muuhun viihteeseen. Tällaista materiaalia olisi kohtuullisen helppo hyödyntää myös uudessa välineessä. Paljon puhuttu mahdollisuus yhdistää tekstiä ja videokuvaa kuulostaa paljon järkevämmältä esimerkiksi urheilujournalismissa kuin parlamenttiutisoinnissa. Vähintäänkin linkki populaarilehdistön ja viihteen välillä muuttuu entistä tiiviimmäksi, ja tämä tapahtuu sen vähän julkisen valistuksen materiaalin kustannuksella, mitä nämä lehdet nykyään vielä välittävät.

Vaikka tämän rajatun vuorovaikutteisuuden mallin talous todennäköisesti perustuu joko tilausmaksuihin tai pay-per-view -systeemiin (tai näiden yhdistelmään), siitä tulee yhtä kaikki houkutteleva areena tietynlaiselle mainonnallekin, etenkin yleisemmälle merkki- ja mielikuvamainonnalle, jota nykyään näemme monissa sanomalehdissä. Näin se haastaa osaltaan vakavamman lehdistön tulopohjaa.

Tätä haastetta voimistaa se, että vakava lehdistö itse on laajentanut katsetaan viihteen maailmaan viime vuosina. Myönnettäköön, että tämä materiaali on luonteltaan usein hyvin erilaista kuin populaarilehdissä, mutta kiistämätöntä on, että se on joltain olennaisilta osilta samankaltaista materiaalia, joka vetoaa samoihin intresseihin. Musiikki voi olla klassista eikä populaaria, tähdet voidaan poimia oopperasta elokuvan sijaan, mutta silti nämä sisällöt puhuttelevat pohjimmiltaan samanlaisia haluja. Ei ole mitään syytä miksi tällaiset sisällöt, ja niihin liittyvät mainostulot, eivät vaeltaisi vähitellen 'semi-broadcast'-mallin pohjalta toimivaan joukkoviestintään.

Näyttää siis olevan ainakin mahdollisuus, että uusi teknologia vahvistaa, sen sijaan että se poistaa, nyt olemassaolevia lehdistön julkisen valistustoiminnan esteitä. Lehdistön demokraattisen ja viihdyttävän funktion välinen jako tulee sisällyttämään koko tiedon valtatieen fyysiseen rakenteeseen. Tällainen sosiaalinen eriytyminen menee melko selvästi päällekkäin myös sen sosiaalisen eriytyksen kanssa, jonka seurauksena julkisen valistuksen materiaaleihin käsiksi pääsy rajautuu suhteellisen kapean ammatillisen eliitin etuoikeudeksi.

Habermasin alkuperäistä muotoilua porvarillisesta julkisuudesta kritisoidaan hyvin usein ja täydestä syystä siitä, että se ei onnistunut ottamaan huomioon tämän rationaalisen keskustelun areenan ulkopuolelle jääviä ryhmiä ja tämän sulkemisen sosiaalista luonnetta. Voidaan väittää, että poliittisen demokratian laajentuminen ja perinteisen joukkoviestinnän kehitys ovat, yhteiskunnan uusfeodalisoitumisen sijaan, ulottaneet julkisuuden entistä laajemmalle yhteiskuntaan. Yksi mahdollinen lopputulos siirtymisestä perinteisestä painetusta lehdistöstä sähköiseen, ja siihen liittyvästä siirtymästä broadcast-levityksestä kohti narrowcasting-levitystä, on, että näin syntyvä uusi julkisuus rakentuu hyvin samantyyppisille yhteiskunnallisesti määrättyville osallistumisrajoitteille kuin 1700-luvun edeltäjänsäkin.

Johtopäätökset

Olen ylimalkaan maalannut melko synkän kuvan tulevaisuudesta, jossa vakavan lehdistön – julkisen valistuksen erään päälähteemme – tuloja uhkaavat sähköisen jakelun kehittyessä uhkaavat monenlaiset tekijät.

Päällimmäinen alan teollisuuden sisäisistä ongelmista on, että sähköiseen jakeluun siirtyminen ajaa kriisiin koko sen liiketaloudellisen mallin, johon kaupallinen lehdistö on tottunut luottamaan. Kuluttajat käyvät hyvin haluttomiksi mak samaan sähköisistä palveluista, mikä uhkaa tilausmaksuja. Toisaalta sähköisen mainonnan luonne on vain sellainen, että sen kyky tavoittaa kuluttajat käy potentiaalisesti riippumattomaksi toimituksellisesta aineistosta. Niinpä myös lehdistön ilmoitustulot ovat uhattuna. Tämän vuoksi on epätodennäköistä, että sähköisten lehtien määrä kasvaisi kovin suureksi, ja monet yhtiöt luultavimmin luopuvat nykyisistä yrittelmistään. Sikäli kuin jotkut lehdet jatkavat, joko vahvasti tuettuina imago-projekteina tai aidosti kaupallisina yrityksinä, niiden suosio on omiaan syömään pienempien ja heikompien painettujen lehtien suosiota. Myös muut perinteisen sanomalehtiteollisuuden ulkopuolelta peliin ilmestyvät menestyvät vahvistavat tätä kehitystä.

Ulkoisesta näkökulmasta katsoen online-yleisön vinoutumat merkitsevät sitä, että nykyisellään sähköisten lehtien lukumahdollisuus on eliitin yksinoikeus. Tämä voi tulevaisuudessa rapautua, etenkin rikkaammissa ja kehittyneemmissä maissa. On kuitenkin vaikea nähdä, miten sähköinen sanomalehti voisi helposti korvata nykyisen painetun tabloid-lehdistön käytännöllisyyden. Sähköisten lehtien lukeminen näyttää sopivan suhteellisen itsenäisessä professionaalissa ammatissa toimivien päivittäiseen elämään.

On myös todennäköistä, että vuorovaikutteisessa tulevaisuudessa tiedon valtiolla elää rinnakkain kaksi mallia, siitä huolimatta että valtatie fyysinen infrastruktuuri tulee ennen pitkää lähes universaaliksi – ainakin kehittyneissä maissa. Yhtäältä käytössä on hyvin vuorovaikutteinen ja käyttäjilleen (vaikutus)valtaa tarjoava malli, joka perustuu nykyisen Internetin laajentumiseen. Toisaalta käytössä on viihdepohjainen malli, jossa vuorovaikutteisuuden mahdollisuudet ovat selvästi rajatut. Tässä on kyse itse asiassa nykyisen television yleisradiotoimintamallin kehittyneemmästä versiosta. Näistä edellinen pystyy käyttämään hyväkseen joitakin sähköisen lehden vuorovaikutusmahdollisuuksiin eittämättä sisältyviä keinoja. Tämä malli on myös todennäköisesti suhteellisesti kalliimpi käyttää, mikä rajoittaa sen käyttöönottoa. Parhaimmillaan todellinen sähköinen sanomalehti, joka keskittyy julkiseen valistukseen, on siis vain vähemmistön ulottuvilla. Enemmistön kannalta tiedon supervaltatie tarkoittaa sanomalehden ja television sulautumista entistä viihteellisemmän aineiston kanavaksi.

Epäilemättä olen liioitellut ja paisuttanut varhaisista merkeistä suuria trendejä. On myös totta, että on aivan liian aikaista tehdä mitään pysyviä johtopäätöksiä. Ennen kuin voimme sanoa varmuudella millaisen muodon tulevaisuuden sanomalehti saa, tarvitsemme paljon lisää raakaa tietoa testataksemme edellä esittämiäni spekulatioita. Silti olen sitä mieltä, että nämä spekulatiot pitäisi ottaa vakavasti, jos ei muun vuoksi niin ainakin joidenkin villeimpien demokratian voimistumista korostavien puheiden torjumiseksi. Sellainen puhe näet enemmänkin sumentaa kuin kirkastaa tätä tärkeää kysymystä.

Viitteet

1 Artikkelin on suomennettu tekijän luvalla. Se on ilmestynyt aiemmin Javnost-The Public -lehdessä, Vol. III (1996): 3, 43-57. Suomennos Risto Kunelius.

Kirjallisuus

- Baldwin, Thomas, Stevens, McVoy & Steinfield, Charles (1996)
Convergence: Integrating Media, Information and Communication. London: Sage.
- Barnett, Steven (1996)
Plunging to Palmtop Future. *British Journalism Review* 7, 3, 25-29.
- Bogart, Leo (1989)
Press and Public. Second Edition. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Calabrese, Andrew & Mark Borchert (1996)
Prospects for Electronic Democracy in the United States: Rethinking Communication and Social Policy. *Media, Culture and Society* 18,2,249-68.
- Cyberatlas (1996a)
Advertising. <http://www.cyberatlas.com/advertising.html>
- Cyberatlas (1996b).
Geographics. <http://www.cyberatlas.com/geographics.html>
- Lapham, Christine (1995)
The Evolution of the Newspaper of the Future. *CMC Magazine*, July 1. 1995, 7-13-, <http://sunsite.unc.edu/cmc/mag/1995/jul/lapham.html>.
- Love, Marion. (1996)
Pizzazz Is Passe, Prefer Profits. Pizzazz is passe, profit-making all the rage at newspaper new media sessions. The Cole pages. <http://colegroup.com/simba-connex/>
- Neill, Rolfe (1996)
Newspapers Must Save Their Own Lives. Editor and Publisher Interactive, Interactive Forum. <http://www.mediainfo.com/ephome/news/newsthtm/recent/rolfe.htm>
- Nielsen (1996)
The Commercenet/Nielsen Internet Demographics Survey: Executive Summary. http://www.nielsenmedia.com/commercenet/exec_sum.html
- Outing, Stephen (1996a)
Editor and Publisher Interactive: Online Newspaper Services FAQ, January 9, 1996. <http://www.mediainfo.com/edpub/e-papers.home.page.html>
- Outing, Stephen (1996b)
Stop the Presses! Newspaper New Media News and Analysis. Monday/Tuesday, August 12-13.1996. <http://www.mediainfo.com/ephome/news/newshtm/stop812.htm>
- Reuters (1996)
Online newspaper shake-up within five years. Reuter NewsPage, 08-23-96 at 17.42 EDT.
- Rutkowski, Tony (1996)
Internet Trends. <http://www.genmagic.com/internet/Trends/slide-3.html-slide-12.html>
- Sawhney, Harmeet (1996)
Information Superhighway: Metaphors as Midwives. *Media, Culture and Society* 18, 2, 291-314.
- Seybold (1996a)
Daily Newspaper is Print Product Most Treahened by Internet. http://sbexpos.com/sbexpos/public_relations/seibold_daily_news.html
- Seybold (1996b)
Posting Classifieds on the Internet. *The Seybold Report on Publishing Systems* 25, 21, 31-37.
- Seybold (1996c)
Report from Connections'96: A Newspaper Market in Transition. *The Seybold Report on Publishing Systems* 25, 22, 20-24.
- Sparks, Colin (1995)
Concentration and Market Entry in the UK National Daily Press. *European Journal of Communication* 10, 2, 179-206.
- Sparks, Colin (1993)
The Press, The Market and Democracy. *Innovation in Social Sciences Research* 6, 2, 257-272.
- Sprengler, Marion, Michael Neary and Roberto Minio (1995)
Evaluation of the Advertising Trial. *Pira International*, 12 May 1995, <http://mediator.pira.co.uk/ADVERT.HTM>

Uusi, uljas verkkomaailma

Vuoden 1996 maaliskuussa aikakauslehti *Wired* ilmoitti aikovansa pörssiin ja järjestävänsä osakeannin. Tämä uuden kyberkulttuurin terävin huippu olisi nyt noin puolen miljardin dollarin arvoinen, mikäli kaikki sen osakkeet olisi myyty pyydettyyn 12 dollarin kappalehintaan (Sloan 1996, 52). Hämmästyttävä hinta yhtiöstä, joka ei ole tuottanut perustamisvuodestaan 1993 dollariakaan voittoa. Eikä tässä kaikki. Kukaan ei tunnu tietävän, tuottaako se voittoa koskaan.

Osakeannin nostattama kohu kuvaa kiihkoa, joka *Wirediä* tuntuu ympäröivän. Lehti itsekin luo ja lietsoo tätä innostusta. Se esittäytyy uudeksi maailmaksi, joka tarjoaa jännittäviä mahdollisuuksia. Jää nähtäväksi, kuinka *Wiredin* kaupittelema maailmankuva sopii suuren yleisön makuun. Ensimmäinen osakeanti peruttiin,

koska kiinnostuksen markkinoilla pelättiin lopahtavan. Hieman maltillisemman kokoinen toinen anti lokakuun 1996 lopussa peruttiin sekin markkinoiden laimean kiinnostuksen vuoksi. Jotkut ovat jo ennustaneet *Wiredin* uutuudenviehätyksen olevan lopullisesti katoamassa (Fisher 1996). Rahastusyritystensä kariutumisesta huolimatta *Wiredillä* on silti keskeinen ideologinen ja kulttuurinen tehtävä kyberavaruudessa.

Artikkelissa yritän kartoittaa *Wired*-maailman poliittista ja kulttuurista maastoa. Tässä maailmassa yrityskulttuuri on populaarikulttuuria, ja unelmat kyberavaruudesta uuden ajan yhteisöllisyyden ja demokratian työssijana pohjautuvat

vapaan markkinatalouden opinkappaleille. Tämä maailma on myös hyvää vauhtia muuntumassa vapaasta ja villistä rajaseudusta vakiintuneeksi tiedon valtatieksi. Viime kädessä nämä ulottuvuudet eivät edes ole kovin kaukana toisistaan.

Artikkelin aluksi tarjoan hieman taustaa *Wired*-aikakauslehdestä. Toiseksi käsittelemme niitä yhteisöllisyyteen tähtäviä *kommunitaristisia* piirteitä, joita *Wiredistä* ja verkosta yleensäkin löytyy. Kolmanneksi tarkastelen *Wiredin* taustalla vaikuttavaa erityistä vapaan tahdon opin, *libertarianismin* muotoa ja sitä, mitä tämä uusi teknologinen ja kulttuurinen muodostelma meille toimintakyvyn mielessä tarjoaa.

Artikkelissa eritellään libertarianismin (oppi vapaasta tahdosta) ja kommunitarismin (oppi yhteisöllisyydestä) artikuloitumista niin sanotussa kyberkulttuurissa. *Wirediä* tutkaillaan viestintä- ja informaatioalan suur-yritysten hankkeiden popularisoijana, tarkastellaan lehden poliittista ohjelmaa ("kyber-oikeuksien" ajamista) ja luonnostellaan sen muuntamista populaarikulttuuriksi. Lehden poliittisilla linjanvedoilla on keskeinen merkitys Yhdysvalloissa meneillään olevassa kulttuurisessa ja poliittisessä murroksessa, sillä ne puhuttelevat nousevaa ja vaikutusvaltaista eliittiryhmää, joka samastaa kulttuurin ja vapaan markkinatalouden. Lopuksi kritisoidaan ajatusta, jonka mukaan työnteko ja eläminen älykkäiden agenttien verkkomaailmassa kykenisi ratkaisemaan aineellisen maailman ongelmat.

1 Teksti perustuu J. Macgregor Wisen pitämään esitelmään Crossroads in Cultural Studies -konferenssissa Tampereella heinäkuussa 1996. Se on julkaistu Sage Publicationsin teoksessa Technology and Social Space. Suomen kustantajan luvalla. Väliotsikot toimituksen.

Yhdessä yritysten asialla

Vuonna 1984 Armand Mattelart, Xavier Delacourt ja Michelle Mattelart kirjoittivat:

Aikaisemmin yritykset ymmärsivät edustavansa sellaista epäpoliittista oppia, joka delegoi kaikki sosiaaliset tehtävät markkinoiden näkymättömän käden hoidettavaksi. Nykyinen yksityistämisen prosessi pakottaa yritykset aivan toisenlaiseen yhteiskuntasuhteeseen. Se muuntaa ne painostusryhmiksi, joilla on uusia sosiaalisia vastuita ja poliittisia huolenaiheita (Mattelart, Delacourt ja Mattelart 1984, 32).

Wired-aikauslehden syntyminen ilmentää keskeisellä tavalla näitä yritysten strategioissa tapahtuneita muutoksia, etenkin viestintä- ja informaatiotekniikan yritysten politisoitumis- ja kulttuuristumiskehitystä.

Wired alkoi ilmestyä vuonna 1993 lähes samaan aikaan kansallista tiedon valtatietä koskevan *National Information Infrastructure* -ehdotuksen² julkistamisen kanssa. Lehteä on ehditty kutsua "tietokonesukupolven Rolling Stoneksi" (*Newsweek*, 17.1.1994, 38). Toiset ovat ennustaneet, että *Wired* saattaa olla "kehittyvän teknotekniikan ensimmäinen menestyvä elämäntapalehti" (*New York Times*, 29.3.1994). *Wired* äänestettiin *Adweek*in vuoden 1993 tulokkaaksi ja se on voittanut Yhdysvaltojen aikakauslehtien päätoimittajien palkinnon yleisistä ansioistaan.

Kustannusalan eräänlaisena ihmelapsena *Wired* tekee viestinnän ja informaatioalan teollisuudesta pitkälle politisoitua populaarikulttuuria. Se saarnaa alan yritysten poliittista agendaa. Lehti ei myy pelkästään tietokoneteknologiaa ja sen tuotteita, se on myös elämäntavan ja politiikan kauppias.

*Wired*issä hätkähdyttää erityisesti sen asenne, tai pikemminkin Asenne, jota se taannoin yritti kaupata hintaan 12 dollaria osakkeelta. Vaikka lehti sisältää välillä enemmän onttoa patsastelua kuin asiaa, se yrittää ottaa huomioon Yhdysvaltain hallitsevan väestöryhmän – baby boomersien – pirstomieliset piirteet. Nämä aikoinaan kapinalliset 1960-luvun nuoret ovat nyt varakkaita ja työssä suurissa yrityksissä [keskimääräinen lukija on 33-vuotias mies, jonka vuositulot ovat 81 000 dollaria (Markoff 1994)]. Lehden linja on kiinnostava sekoitus yritysindividualismia tai kapitalistista vapausajattelua. Kannattamalla äänekkäästi kansalaisoikeuksia verkkoympäristöön vaativia painostusryhmiä³ ja julkaisemalla kolumneja otsikolla "Kyber-oikeudet heti!" se vaatii Internetiin radikaalia vapautta. Toisaalta lehti on suuryritysten lemmikki – ja mainostajien unelma – koska se toimii suurimpien viestintäalan korporeatioiden näyteikkunana. *Wired*in kansissa ovat

esiintyneet kaapelitelevisiojätti TCI:n johtaja John Malone Asfalttisoturina, Bell Atlanticin Ray Smith Conan Barbaarina ja Viacomin Frank Biondi ja Ed Horowitz Beavisina ja Buttheadina. Sonic the Hedgehog⁴ oli lehden ensimmäinen vuoden mies.

Yritysvaltauksset ovat nyt muotia⁵. *Wired*-maailmassa vallankumouksen tekemiseksi on vain ostettava oikeat tuotteet. Homman helpottamiseksi nämä tuotteet on listattu kuukausittain *Wiredin* Fetissi -osastoon. Jesse Drew toteaa:

Jatkuva "väittely" kansallisesta informaation infrastruktuurista, niin sanotusta tiedon valtatiestä, on toistaiseksi ollut puhdas lavastus. Suurileikkiset aikakauslehdet kuten *Newsweek* ja *Time* ovat tehneet tulossa olevasta "vallankumouksesta" etusivun juttuja, joita ei juuri erota teollisuuden suhdetoiminta-aineistosta. Elämäntapalehdet kuten *Wired* ja *Mondo 2000* lietsovat uusien härveleiden kysyntää ja luovat otollista ilmapiiriä hallitusten ja korporaatioiden hankkeille – valheellisen "vapautumisen" ja toimintakykyistymisen nimissä. (Drew 1995,95)

Keskiluokka suojautuu uhkilta

Wiredissä ja kyberkulttuurissa yleensäkin voidaan erottaa kaksi poliittista juonetta. Nämä ovat kutsumus laajasti ymmärrettyihin kommunitarismiin yhtäältä ja libertarianismiin toisaalta. Nämä yhteisölle omistautumisen ja yksilön korostuksen asenteet eivät sulje toisiaan pois, vaikka ovatkin monin tavoin vastakohtaisia.

Internetin yksi keskeinen vetovoima perustuu yhteisöllisyyden tuntuun, olkoonkin, että kyse on itseään ääri-individualisteina, yksinäisinä rajaseudun rai-vaajina pitävien ihmisten yhteisöstä, joka pysyy koossa vain piuhojen avulla. Yhteisöllisyydestä on kaikesta huolimatta tullut Internetin määräävä ominaisuus: sen avulla maantieteellisesti hajallaan olevat ihmiset voivat kokoontua yhteen monenlaisten kiinnostuksen kohteiden, harrastusten, ajatusten ja poliittisten kysymysten pariin keskusteluryhmissä, MUDeissa, MOOseissa, postituslistoilla jne. Tätä yhteisöä halutaan myös voimakkaasti suojella niin hallitukselta, kulutusvoimalta kuin suuryhtiöiltäkin.

Mahdollisuudet poliittisten yhteisöjen rakentamiseen ovatkin todelliset, mikä käy havainnollisesti ilmi Howard Rheingoldin kirjasta *The Virtual Community* (1993). Kirjassaan Rheingold kertoo tarinoita henkilökohtaisesti kannustavista ja välittävistä yhteisöistä, joita verkosta voi löytää. Nämä sähköiset ryhmät muodostavat ikään kuin perheitä, jotka pitävät huolta toisistaan.

Rheingoldin työ liittyy nähdäkseni kiinteästi kommunitaristiseen liikkeeseen, vaikka hän ei kommunitarismia välttämättä itse ajakaan. Tämä liike, sellaisena kuin se tällä hetkellä vaikuttaa, peräänkuuluttaa tasapainoa henkilökohtaisten oikeuksien ja yhteisöllisten velvollisuuksien välille. Tällainen ohjelma vetoaa baby boom -sukupolven sen pyrkimyksissä lievittää ristiriitoja yhtäältä yhteiskunnallisen vastuullisuuden ja ihmisoikeuksien ideoiden ja toisaalta henkilökohtaisen hyvinvoinnin ja uraputken edistämisen välillä.

Vaikka kommunitarismi esiintyy laajapohjaisena liikkeenä, se silti kätkee selkeän luokkaintressin. Näinhän tekevät Rheingoldin verkkoyhteisötkin. Sosiologi Charles Derber (1994,112) puhuukin professionaalien keskiluokan kommunitarismista. Kommunitarismien ytimessä on paluu moraalinormeihin yhteiskunnan koossapitäjänä. Vaikkakin eräissä suhteissa avoin ja joustava, tämä moraalinen keskus on samalla häpeilemättömän kulttuurispesifi korostaessaan esimerkiksi ydinperheen keskeistä asemaa. Liike ei myöskään tunnu olevan huolissaan yrityselämän muulle yhteiskunnalle aiheuttamista ongelmista, mistä syystä se ehkä onkin niin mieleinen professionaalille keskiluokalle. Derberin mielestä liike ei vain vaikene eliittien keskeisestä asemasta yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa kysymyksissä, se sivuuttaa myös sellaisia peruskysymyksiä kuin että Yhdysvaltain teollinen työvoima on nykyisellään sijoitettu tilapäisiin, joustaviin ja epätyypillisiin työsuhteisiin.

Sivanandan väittikin äskettäin hieman aggressiivisemmassa sävyssä, että kommunitarismi on "keskiluokkaisten ihmisten keskiluokkainen projekti, jolla he suojaavat syrjäytyneiden rajanylityksiä vastaan". (Sivanandan 1996,9)

Liikkeen tavoitteleva rikkumaton tasapaino oikeuksien ja vastuiden välillä perustuu itse asiassa erityiseen luokkapohjaiseen oman edun tavoitteluun. Samaan tapaan verkossa tiukan paikan tullen kuluttajuus voittaa yhteisöllisyyden. Tätä havainnollistaa esimerkiksi *Wired*-lehdestä. Toukokuussa 1994 lehti aloitti oman verkkojulkaisunsa, *HotWiredin*, joka on painetun aikakauslehden sähköinen versio. Julkaisut eivät ole identtisiä, sillä kumpikin yrittää hyödyntää mahdollisimman tehokkaasti oman välineensä ominaisuuksia.

Missä verkkoversio tarjoaa interaktiivisia keskusteluja, taidetta ja muita online-tapahtumia, siinä paperinen lehti kokeilee ulkoasulla, fonteilla ja hätkähdyttävillä taidoilla. Rheingold nimettiin *HotWiredin* päätoimittajaksi. Hän kuitenkin erosi – tai hänet savustettiin ulos – erimielisyyksien jälkeen (Keegan 1995). Rheingold on kommentoinut tilannetta jälkepäin: "lipevästi ja luultavasti epäreilusti ilmaisten erimielisyytemme johtuivat siitä, että [perustaja] Louis [Rossetto] halusi luoda jotakin coolia rahoittajille, minä taas halusin luoda jotakin coolia ihmisille verkossa" (White 1995, korostus kirjoittajan). Konsumerismi päihitti yhteisön. *HotWiredistä* tuli yksi kohutuimmista yritysmainonnan verkkosivuista kyberavaruudessa. Ja tämä vain vuosi pari sen jälkeen kun mainonta vielä oli kiellettyä Internetissä ja aikana, jolloin verkkoyhteisö vastusti mainoksia kiihkeästi. *HotWiredin* suosio onkin merkki kyberavaruuden toiminta-ajatuksen ratkaisevasta kaupallistumisesta.

Internetin luonteen muuttaminen ei itse asiassa kuitenkaan vaatinut sen suurempaa vaivannäköä. Harrastusten ympärille rakentuvat yhteisöthän vain odottavat muuttumistaan kulutusvetoisiksi organisaatioiksi. Niistä suurimmissa – esimerkiksi keskusteluryhmissä – on kyse pikemminkin vapaa-ajan vietosta (esimerkiksi Star Trek -ryhmä) kuin yhteisiin etuihin, ihmisten etuihin perustuvasta yhteisöstä. Tällä en tarkoita, etteikö verkosta myös löytyisi ja etteikö siellä jopa kukoistaisi poliittisista ja yhteisöllisistä kysymyksistä innostuneita ryhmiä, ne ovat kuitenkin joutumassa yhä syrjäisempään asemaan.

Sivanandan muotoilee asian *Race and Class* -lehden maaliskuun numerossa:

Internetin yhteisö on etunäkökohtien, ei ihmisten yhteisö... (S)e on jälleen esimerkki... teknologisesta eskapismista, joka korvaa todellisuuden virtuaalisella todellisuudella... Tämä taas hyödyttää välittömästi pääoman etua. Näet kun virtuaalisia yhteisöjä perustetaan, syntyy tilaa – Wall Street Reportia lainatakseni – 'liiketoimintaan ja mainontaan liittyville voitto-odotuksille'. Kuten Nat Wice on huomauttanut "Wall Streetille yhteisö merkitsee uutta kauppatavaraa". (Wice 1996,9)

Eikä tässä kaikki. Ne, jotka esittelevät verkkoa jonkinmoisena rajaseutuna, unohtavat myös, että siinä on samalla puhe kapitalismin häikäilemättömästä laajentumisesta, jossa siihenastisilta alueilta, kulttuureilta ja jopa kansakunnilta riistetään arvo. Kuten historian tutkija Richard Slotkin kirjoittaa, myytilä rajaseudusta "rationalisoidaan kapitalismin kehitys yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa" (Slotkin 1985,34).

Wiredin ja ylipäätään kyberavaruuden toinen ja tähtänyttä keskeisin poliittinen piirre on toimiminen yritysten puolestapuhujana. Tässä roolissa *Wired* käyttää 1960-

luvun vallankumouksellisesta jargonista lainaamiaan tunnuksia, kuten merkkiä, jossa kohotettu nyrkki puristuu salaman vasamien ympärille. Näin tuodaan julki

valtion hallinnon ja byrokratian vastaista, sääntelyä vastustavaa asennetta, joka puolustaa paitsi elämään, vapauteen ja onnen tavoitteluun perustuvia henkilökohtaisia oikeuksia, myös yritysten markkinoiden vapaudelle pohjautuvia oikeuksia.⁶ Samaan aikaan lehti kuitenkin toimii sääntelyn ja yksityisomistuksen puolesta esitellessään hakkereiden, krakkereiden ja muiden verkkohäiriköiden tihutöitä heidän yrittäessään murtautua, käyttää hyödykseen ja joskus myös tuhota sekä yritysten että valtion/armeijan tietokonejärjestelmiä.

McLuhan ja perässäsurffaajat

Tahdon vapautta korostavasta libertaristisesta näkökulmasta teknologia on järkevien yksilöiden toiminnan jatketta. Ei olekaan ihme, että Marshall McLuhan on kokenut uuden tulemisen. Hänen huippumuodikkaat heittonsa ja teknologinen determinisminsä istuvat hyvin uusiin teknisiin virityksiin, joita *Wired* suorastaan pursuilee. Lehti onkin nimennyt McLuhanin suojeluspyhimyksekseen ja julkaisee hänen kuvansa joka numerossa toimittajien kuvien joukossa sopivalla irtositaatilla varustettuna, kuten että "television myötä katsojasta tulee kuvaruutu" tai "aiemmat teknologiat olivat osittaisia ja sirpalemaisista, sähköiset ovat totaalisia ja kaikenkattavia".

Käsitys teknologiasta Itsen jatkeena esiintyy kybervaruutta koskevassa kirjallisuudessa kahdessa muodossa. Ensimmäinen on kyberpunk-kirjallisuus, jonka sivuutan tässä. Toinen on se kiihottava ajatus, jonka mukaan meistä tulee digitaalisia. Näinhän sanovat monet tulisieluiset kyberkulttuurin visioihin uskovat ja McLuhanin perässä surffailevat, kuten Nicholas Negroponte. Negroponte on MIT'n Media Labin johtaja. Hänen merkittävä taloudellinen tukensa alkuvaiheessa varmistti, että *Wired* ylipäätään lähti liikkeelle. Samalla Negroponte hankki aseman, joka takaa hänelle profeettallisen viimeisen sanan lehden jokaisessa numerossa (toden totta, olisihan hän saamassa 29 miljoonaa dollaria ensimmäisen annin pörssiosakkeiden mukaan laskettuna). Negroponte ja hänen kollegansa MIT:ssä, professori William Mitchell näyttävät esimerkkiä, miten hylätään atomien fyysinen maailma ja ryhdytään pelaamaan Bittien Kaupungissa. Negroponte (1995) esimerkiksi vakuuttaa, kuinka paljon helpommaksi elämä käy kun lopetamme atomien liikuttelun ja alamme lähetellä bittejä – kunhan "meistä ensin tulee digitaalisia". Mitchell taas tutkii, miten nykyisellään vakaat institutionaaliset ja arkkitehtoniset tilat saattavat suuresti muuttua tai jopa haihtua olemattomiin.

Korvaamalla materian valtakunta elektronisella välttyy kätevästi keskustelemasta siitä, millaisia todellisia ongelmia nämä elektroniset teknologiat aiheuttavat teollisesti ja globaalisesti (siis atomien maailmassa). Tällaiset ontologiset silmänkääntötemput unohtavat syrjäytetyn, alityöllistetyn, tilapäisen työvoiman, jota uusi informaatiotalous riistää ja jonka joukkoa se uuden joustavan 'täsmähallintonsa' avulla paisuttaa. Kuten James Brook ja Iain Boal kirjoittavat toimittamansa *Resisting the Virtual Life* -teoksen johdannossa:

Ei ole sattumaa, että toiveet irtautua kehosta, ajasta ja paikasta ja löytää elektronisesti luotu yhteisöllisyys vahvistuvat aikana, jolloin arkielämän tila ja aika ovat muuttuneet niin epävarmoiksi, epämiellyttäviksi ja vaarallisiksi niin monille... Pakoa kybervaruuteen vauhdittavat osittain samat pelot ja toiveet kuin pakoa esikaupunkeihin, kyse on toisesta "valkoisen paon aallosta". (Brook&Boal, 1995, ix).

Kuka kontrolloi ketä?

Yhteenvetona sanottakoon, että tärkein kyberavaruutta koskeva kysymys koskee toimijuutta, kykyä saada jotakin aikaan. Vallitsevassa teknolibertarianistisessa käsityksessä sopiva ohjelmisto ja älykäs agentti mahdollistavat rajoittamattoman toimijuuden.

Älykäs agentti on työtä säästävä tekninen väline. Sellaisena se väistämättä syrjäyttää työvoimaa korvaamalla sen asiantuntemusta ja ammattitaitoa (Noble 1986). Samaan aikaan se useimpien vastaavien keksintöjen tapaan kuitenkin kasvattaa työmäärää lisäämällä normatiivisia kasvun odotuksia. Agentin avulla on mahdollista saavuttaa enemmän, joten enemmän on myös saatava aikaan⁷. Nykyisen uuden teknologian oloissa olemme kiireisempiä kuin koskaan aiemmin ja tuotamme henkilökohtaisesti suurempia informaatiomääriä kuin milloinkaan ennen.

Uuden teknologian myötä kyberluokkien balkanisoituminen uhkaa syventyä entisestään. Negroponte puhuu älykkäistä sanomalehdistä, jotka täyttävät kaikki erityistoiveemme. Ja Mitchell kirjoittaa: "Koska verkot ja informaatiiovempaimet tarjoavat aina vain kattavampia palveluita, on yhä vähemmän tarvetta mennä ulos" (Mitchell 1995,100).

Älykäs agentti on tietenkin jännittävä härveli siinä mielessä, että se vastaa niin täydelleen populaareja mielikuvia yksilöllisen toimijuuden mahtavista edistysaskeleista, jotka teknologisessa maailmassa ovat tarjolla. McLuhan ja libertarianismi lyövät kättä: yksilö hallitsee itsensä jatketta täydellisesti. Kysymys kuitenkin kuuluu: hallitsee mitä? Kulutustako? Lainaus Pattie Maesilta, älykkäiden agenttien kehittämisohjelman professorilta MIT:sta puhuu puolestaan: "... meistä on tärkeää, että käyttäjät hallitsevat ympäristöään tai ainakin haluamme antaa heille sellaisen vaikutelman, että he hallitsevat sitä" (lainaus Bergun 1995, 117).

Käännös: Esa Sirkkunen ja Seija Ridell.

Viitteet:

- 1 Teksti perustuu J. Macgregor Wisen pitämään esitelmään Crossroads in Cultural Studies -konferenssissa Tampereella heinäkuussa 1996. Se on julkaistu Sage Publicationsin teoksessa Tehnology and Social Space. Suomennos kustantajan luvalla. Väliotsikot toimituksen.
- 2 Kyseinen hanke (National Information Infrastructure tai NII) sai alkunsa syksyllä 1992 Bill Clintonin ja Al Goren esittämästä aloitteesta rakentaa kansallinen ja nopea tietoverkko helpottamaan informaation kotikäyttöä.
- 3 1990-luvun alussa perustettu Electronic Frontier Foundation on yksi tällainen Wiredin kannattama, kansalaisoikeuksien puolesta lobbaava ryhmä.
- 4 Sonic the Hedgehog on Segan menestyksekkään videopelin henkilöahmo.
- 5 Kummalla kyllä informaatioteknologiasta kirjoittavat tutkijat ovat jossakin määrin arvossa Wiredin sivuilla ja heidän työnsä lomittuvat populaarin kyberkulttuurin joukkoon. Wired on arvioinut esimerkiksi Oscar Gandyn teoksen The Panoptic Sort. Lehti on myös koettanut kytkeytyä muodikkaisiin postmoderniteorioihin julkaisemalla vastikään Paul Virilion, Allequere Rosanne Stonen ja Arthur ja Mariluise Krokerin haastattelut.
- 6 Huippukyyninen katsaus Wiretiin löytyy Keith Whiten artikkelista "The Killer App: WIRED Magazine, Voice of the Corporate Revolution", The Baffler, 6, 1995. Se löytyy myös verkosta: <http://www.voyagerco.com/misc/killerapp/killerapp.html>
- 7 Ihmisten tekoa oleva teknologia muuntaa sosiaalisen toiminnan tuotteet henkiinjäämisen pakottaviksi ehdoiksi. Me, Maan hallitsijat olemme rakentamassa maailmaa, joka on lähes universaalisen kurja ja joka tulevaisuudessa esittäytyy objektiiviseksi ja perustavalla tavalla annetuksi. (Serres 1995,177).
Kun puhutaan työtä säästävistä koneista on syytä aina kysyä, kenen työ vähenee ja kenen lisääntyy. Kts. Cowan, 1983.

Kirjallisuus:

- Bergun, S. (1995)
Agent of Change. *Wired* 3(4), 116-7.
- Brook, J., & Boal, I. (Eds.) (1995)
Preface. In *Resisting the Virtual Life: The culture and politics of information*. San Francisco: City Lights.
- Cowan, R.S. (1983)
More work for mother: The ironies of household technology from the open hearth to the microwave.
New York: Basic Books.
- Derber, C. (1994)
Individualism runs amok in the marketplace. *Utne Reader*, Nov./Dec., pp. 111-117.
- Drew, J. (1995)
Media activism and radical democracy. In J. Brook and I.Boal (Eds.) *Resisting the Virtual Life*.
San Francisco: City Lights, pp. 71-83.
- Fisher, L. M. (1996)
Wired ventures again withdraws initial public offering. *The New York Times Cyber Times*, October 26.
<http://nytimes.com>
- Keegan, P. (1995)
The digiterati! *New York Times Magazine*, 21 May, pp. 38-45, 86-88.
- Markoff, J. (1994)
Conversation/Luis Rossetto: The view from cyberspace: The revolution will be digitized.
New York Times, 29 May.
- Mattelart, A., Delacourt, X., & Mattelart, M. (1984)
International Image Markets: In Search of an alternative perspective. London: Comedia.
- Mitchell, W.J. (1995)
City of Bits. Cambridge, MA: MIT Press.
- Negroponte, N. (1995)
Being Digital. New York: Knopf.
- Noble, D. (1986) *Forces of production. A social history of industrial automation*. New York: Oxford University Press.
- Rheingold, H. (1993) *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Serres, M., with Latour, B. (1995) *Conversations on science, culture and time*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Sivanandan, A. (1996) *Heresies and prophecies: The social and political fall-out of the technological revolution: An Interview. Race and Class*, 37(4), pp. 1-11.
- Sloan, A. (1996)
Selling Attitude. *Newsweek*, 17 June, pp. 52-4.
- Slotkin, R. (1985) *The Fatal Environment: The myth of the frontier in the age of industrialization, 1800-1890*. New York: Atheneum.
- White, K. (1995) The killer app: *Wired* magazine, voice of the corporate revolution, *The Baffler*, 6.

Interpersonaalisesti verkossa

Tietoverkkoja käytetään hyvin erilaisiin tarkoituksiin. Phillips ja Barnes (1995, 20) toteavat, että Internet-yhteyksiä käytetään paljon muuhunkin kuin ihmisten väliseen viestintään. Tietokantojen selaaminen, lomakkeiden tilaaminen sähköpostitse ja surffailu kotisivuilla eivät edellytä toisia käyttäjiä, mutta liittyminen keskusteluryhmään tai opiskelu virtuaaliluokassa on jo toimimista toisten ihmisten kanssa. Monien muiden asioiden lisäksi verkosta haetaan toisten ihmisten kohtaamista ja heidän kanssaan keskustelemistä. Monesti yhteyttä toisiin saatetaan etsiä puhtaasti yhteyden itsensä vuoksi, että 'saisi vain keskustella jonkun kanssa ihan mistä tahansa'.

Tietokonevälitteinen viestintä (computer-mediated communication, CMC) syntyi oikeastaan sivutuotteena, kun suuria tietokoneita alettiin linkittää toisiinsa turvallisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden takia: datan siirron ohessa operaattorit alkoivat lähellä toisilleen yksinkertaisia sanomia. Pian alettiinkin pohtia, voitaisiinko tietokoneitse korvata kalliita kokousmatkoja ja tehottomia kokouksia. Varsin nopeasti myös tutkijat kiinnostuivat siitä, millaista vuorovaikutusta tietokoneiden välityksellä tapahtuu, ja ennen kaikkea siitä kuinka tehokkaita esimerkiksi tietokonekonferenssit ovat. Vertailukohtaksi nostettiin luonnollisesti kasvokkaisviestintä, mutta ihme kyllä, tietokonevälitteisen viestinnän tekstipohjaisuutta ei juuri huomioitu eikä problematisoitu lainkaan. Tulokset niputettiin yhteen melko yhteneväisin oletuksin siitä, että verrattuna kasvokkaisviestintään tietokonevälitteinen viestintä on tehtäväorientoituneempaa, persoonattomampaa ja estottomampaa. (Walther 1996, 5-7.)

Kuva tietokonevälitteisestä viestinnästä on vuosien mittaan saanut enemmän sävyjä. Tutkimusorientaatiot ovat monipuolistuneet, eivätkä empiiriset havainnot perustu pelkästään asetelmaan, jossa haetaan eroja ja yhteneväisyyksiä kasvokkaisviestintään. Käyttäjän näkökulmasta lähtevissä tutkimuksissa interpersonaalista viestintää ei voida sivuuttaa. Kun tutkitaan esimerkiksi mitä, miten ja millaisiin tarkoituksiin ihmiset käyttävät tietokonevälitteisen viestinnän antamia mahdollisuuksia, millaisia merkityksiä he siihen liittävät, miten tietoverkon käyt-

Tässä artikkelissa pohditaan viestinnän interpersonaalisuuden toteutumista tietoverkoissa: millaisia piirteitä interpersonaaliseen viestintään verkossa liittyy, millaisia mahdollisuuksia se antaa ihmissuhteiden rakentamiseen ja millaisia vaikutuksia sillä kenties on. Kirjoitus pohjaa sellaiseen aihepiiriin tutkimukseen, jolle olemme löytäneet kaukupohjaa omista kokemuksistamme tietoverkon käyttäjinä. Lisäksi nostamme esiin verkkokyselyymme vastanneiden sähköpostin käyttäjien kokemuksia.¹ Näkökulmamme painottuu kahdenväliseen viestintään ja haluamme erityisesti muistuttaa, että tarkastelumme kulmakivenä on verkkoviestinnän tekstipohjaisuus. Tietoverkoistahan keskustellaan vilkkaasti, kuitenkin verkkoviestinnän kirjallinen luonne on saanut marginaalisen huomion. Julkisessa keskustelussa painotus on ollut viime aikoina kuvalliseen materiaaliin välittämisen etiikassa; tietokonevälitteisen viestinnän tutkimuksessa on puolestaan keskitytty vertailemaan verkkoviestintää kasvokkaistilanteisiin.

täjät rakentavat ja ilmaisevat yhteisöllisyyttä tai millaisia normeja viestinnälle kehittyä, ollaan tekemisissä juuri interpersonaalisen viestintään liittyvien kysymysten kanssa. Interpersonaalisen viestinnän puolien toteutumista verkkokontekstissa on perusteltua tarkastella myös siitä näkökulmasta lähtien, että kasvokkainen vuorovaikutus on Bergerin ja Luckmannin (1995, 39) mukaan sosiaalisen vuorovaikutuksen perustyyppi, ja kaikki muut tapaukset ovat sen johdannaisia: perustavimman kokemuksen toisesta ihmisestä saamme kasvokkaisuviestinnässä.

Vaikutukset ihmissuhteisiin: kahden navan ratkaisu?

On esitetty hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, miten tietokonepohjainen viestintä vaikuttaa ihmissuhteisiin. Tietokonepohjaisuuden on nähty vapauttavan ihmiset fyysisestä paikasta ja luovan siten mahdollisuudet uusien, aitojen henkilökohtaisten suhteiden ja yhteyksien luomiseen (Parks & Floyd 1996; myös Pool 1983, Rheingold 1993). Yhtäältä ihmissuhteiden on väitetty muuttuvan pinnallisemmiksi, persoonattommiksi ja jopa vihamielisemmiksi ja niissä on esitetty toteutuvan vain illuusion yhteenkuuluvuudesta (esim. Beninger 1987, Heim 1992, Walther, Anderson & Park 1994, Stoll 1995). Näitä muutoksia on selitetty nimenomaan kontekstuaalisen ja nonverbaalisten vihjeiden puuttumisella tai niukkuudella. Culnan ja Markus (1987) kutsuvat tätä selitystapaa "cues-filtered-out" -lähestymistavaksi, johon teorioista sisältyvät esimerkiksi sosiaalisen läsnäolon (social presence) ja sosiaalisen kontekstivihjeiden (social context cues) teoriat (ks. esim. Walther, Anderson & Park 1994, 461).

Toisaalta on nähty päinvastoin, että nonverbaalisten vihjeiden puuttuminen lisää viestinnän emotionaalista ja sosiaalista sisältöä (Kiesler, Sieger & McGuire 1984) ja tätä kautta viestinnän intiimiyttä ja epämuodollisuutta lisääntyy. Tämänlaisia luonnehdintoja löytyi myös keräämistämme käyttäjien kokemuksista:

Sähköposti sopii hyvin kasvottoman viestinnän välineeksi. Se on useita muita välineitä mukavampi ja helppokäyttöisempi ja vaatii vähemmän efforttia. Kynnys kommunikointiin on matalampi. Sitäpaitsi vastaanottajaa ei tarvitse tavata.

Se on luonteeltaan intiimi. Vieraat alkavat tuntua tutuilta ja statukseltaan korkeampia on helpompi lähestyä sähköpostitse.

Vuorovaikutussuhteen huomattava intiimiyden ja emotionaalisen sisällön lisääntyminen muuttaa Waltherin (1996, 17) mielestä interpersonaalisen viestinnän luonnetta aivan erityislaatuisiksi, *hyperpersonaaliseksi*, mikä tarkoittaa, että "tietokonevälitteinen viestintä on ylittänyt vastaavan kasvokkaisuviestinnän affektiivisuuden ja emotionaalisuuden asteen" ja että "sähköpostista voi tulla sosiaalisesti tavoiteltavampaa ja intiimimpää kuin vastaavasta kasvokkaisuviestinnästä". Näin ilmaistuna hyperpersonaalisuus saa hyvin positiivisen merkitysheyksen: se on jotakin vielä enemmän tai parempaa kuin kasvokkaisuviestintään sisältyvä interpersonaalisuus. Kuitenkaan helposti saavutettava ja vahvaksi koettava läheisyys ei ole ongelmatonta: se voi tuntua myös hämmentävältä, jopa ahdistavalta.

Sähköposti on sekä erittäin intiimi että ikävän persoonaton. Olen todennut sähköpostin paradoksaalisen luonteen lukemattomia kertoja. Olen kirjoittanut sähköpostia noin kahdeksan vuoden ajan, ja kokemuksia on paljon. Häkellyttää kuinka helposti ja nopeasti sähköpostissa pääsee todella intiimeihin asioihin. Ihmiset alkavat kirjoittaa asioista, joihin pääsisi tuskin vuodessakaan, jos kommunikointiaisiin koko ajan kasvotusten.

Kiistely siitä, aiheuttaako verkko sosiaalisten suhteiden (ja taitojen) rappioitumista vai uusia mahdollisuuksia ja kehittymistä, on tuskin hedelmällistä. Sen sijaan olisi syytä pohtia, millä tavoin ihmiset luovat ja ylläpitävät ihmissuhteita, mi-

ten he rakentavat identiteettiään ja kuvaa itsestään, miten he tukevat toisiaan, millainen suhde heillä on toisiin viestinnän osapuoliin, miten he ymmärtävät verkkoviestejä, millaista ymmärtämistä ja ymmärtämättömyyttä verkkoviestinnässä elää. Niiden, joiden ihmissuhteiden toteutumisaika on verkko, pitäisikin ymmärtää sekä elektronisen että kasvokkaisuhteiden luonnetta (Barnes ja Phillips 1995, 18).

Piilosilla...

Kysymys, joka monia verkossa viestiviä saattaa askarruttaa on se, missä määrin on mahdollisuutta tuntea heitä, joiden kanssa kommunikoi. Kuka minä olen itselleni, mikä olen toisille ja kuka on se, jonka verkossa kohtaan? Jos tarjolla ei ole esimerkiksi yhtään vihjettä toisen aktuaalisesta olemuksesta, niin ei voi tietää, kenen kanssa oikeastaan keskustele. Tuleeko viestinnästä toinen todellisuus, fiktiivisten hahmojen vuorovaikutusta, jolla ei ole mitään kiinnittymäkohtaa 'aitoihin' henkilöihin ja nk. todelliseen elämään?

Phillipsin ja Barnesin (1995) mielestä kyse ei ole siitä, että vuorovaikutus tai yhteydet olisivat verkossa epätodellisia tai siitä, ettei toisia keskusteluryhmän jäseniä tai vaikkapa naamion (fake-identity) turvin osallistuvia olisi olemassa. Toinen on siinä mielessä todellinen, että verkkoa käyttäekseen hänen on oltava olemassa. Pohdittavaksi sen sijaan asettuu se, millä lailla toinen on olemassa. Vaikka visuaalisuus on entisestään lisääntynyt uudessa teknologiassa (www), Internet on kuitenkin vielä pääosin tekstipohjainen ja näin ollen myös sen käyttäjät ovat olemassa toisilleen teksteinä. Teksti olemassaolon, ilmenemisen muotona on Phillipsille ja Barnesille (1995, 14) osoitus toisen todellisuudesta, jopa niin, että verkossa "ihmisen idea ja ihmisten ideat ovat todellisempia kuin he itse": kohtaamme toiset puhtaasti tietoisuuden tasolla; sitä lähemmäksi toisia emme voi koskaan päästä ilman fyysisiä yhteyttä, ruumiittomina.

Viestintäteknologian ja interpersonaalisuuden suhteita mietittäessä Bergerin & Luckmannin ajatukset (1995, 40) ovat edelleen ajankohtaisia pohdittavaksi. Hehän lähtevät siitä, että kasvokkain koettuna toinen on täysin todellinen: toinen saattaa olla todellinen minulle myös kirjeenvaihdon kautta tai maineensa takia, mutta täydessä merkityksessä todellinen minulle hänestä tulee vasta kohdatessani hänet kasvoista kasvoihin.

Ajatuksen, tietoisuuden tasolla tapahtuvaan viestintään kytkeytyy sujuvasti myös intiimiyys ja persoonallisuus eli aiemmin mainitut hyperpersonaalisen viestinnän piirteet. Waltherin (1996) tarjoama, ylimääräinen lisä, hyper, jota kasvokkaistilanteissa ei voida saavuttaa, on mahdollista, koska viestinnän 'esteenä' tai 'haittana' ei ole fyysisestä ihmisestä tai kontekstista kertovia nonverbaalisia vihjeitä. Tällöin ei olla enää kaukana ihmisten välisen 'platonisen', 'vain kirkkaan ajatuksen varassa' toimivan suhteen tavoittelusta.

Tietoisuuskien yhteydestä muodostuva tämän ajan yhteisöllisyys syntyy ja elää tästä syystä yhä enemmän ajattelun ja mielikuvien varassa. Hintikka (1995, 76) näkee, että tietoverkkojen ja käyttäjätunnusten myötä on kehittynyt uudenlainen sosiaalinen kulttuuri, virtuaaliyhteisö, jota ei ole olemassa fyysisesti vaan mentaalisesti eli mielikuvallisesti todellisenä. Viestintä erilaisissa tietoverkon mahdollistamissa ryhmissä ja yhteisöissä voi olla kuitenkin melko kaukana keskustelusta. Esimerkiksi keskusteluryhmään osallistumista voisi jossain suhteessa pitää hyppynä tuntemattomaan, tai olona näyttämöllä, kun ei näe ketä katsomossa istuu tai ei tiedä, istuuko siellä ketään. 'Sanot' jotakin ja jäät odottamaan jännittyneenä tuleeko vastauksia. Usein osallistumisessa ei ole suinkaan kysymys keskustelusta vaan lähinnä ohipuhumisesta. Tällöin osallistujat esittävät pääasiassa monologeja, pitkiä esitelyjä itsestään ja omista ajatuksistaan, jotka eivät liity toisiinsa lainkaan tai hyvin

löyhästi³.

Yksi Gergenin kirjassaan *Saturated Self* (1991) esittämistä ajatuksista on, että postmodernin myötä olemme tulleet tekno-persoonallisten systeemien aikaan. Meillä on mahdollisuus tuottaa iättömiä ja sukupuolettomia versioita tai täysin mielikuvitukseen perustuvia, imaginäärisiä identiteettejä kotisivuille tai Netin erilaisiin keskusteluryhmiin. Teknopersoonallisten järjestelmien aika tarjoaa meille uusia tapoja olla vuorovaikutuksessa ja toimia aktiivisena osallistujana vaihtelevissa sosiaalisissa tai virtuaalisissa maailmoissa. Se tarjoaa myös sellaisia uusia tapoja itsen esittämiseen (self-presentation) ja identiteetin muodostamiseen, jotka ovat vain marginaalisesti sidoksissa fyysiseen olemiseemme tai ikäämme. Tällaiset esimerkit korostavat postmodernin ideaa jatkuvan, loputtomasti merkitysten vaihtumisella tapahtuvan pelaamisen paikkana; paikkana, jossa 'aito' kohtaa jäljitelmät ja versiot. (Nikander 1996)

...ja esillä verkossa

Tärkeäksi viestintäaidoksi verkossa toimittaessa nousee se, miten kukin osaa tulla esille 'tekstin' ja tekstipohjaisten ikonien avulla, miten hän osaa esittää itsensä mahdollisimman edullisessa valossa (Phillips & Barnes 1995, 23). Verkon käyttäjä pystyy hyvin tietoisesti rakentamaan haluamaansa verkkoidentiteettiä, joka voi olla hyvin erilainen kuin mitä hän todellisuudessa on. Verkkoidentiteetin tai -minän voi esittää mieleisensä näköiseksi ja siihen voi liittää haluamiaan piirteitä ja jättää pois ominaisuuksia, joista ei halua tiedettävän.

"Ihmiset, jotka esittäytyvät Internetissä, eivät ole aina sitä, miltä näyttävät. Meillä ei ole keinoja todistaa, että ihmiset, joiden kanssa viestimme ovat niitä, joita he väittävät olevansa. Verkossa ihmiset voivat esittää itsensä miehinä, vaikka ovat naisia, laihoina vaikka ovat lihavia (horizontally challenged) ja pitkinä, vaikka ovat lyhyitä. Yksinkertaisesti ihmisillä on mahdollisuus tekstipohjaisuuden ansiosta luoda idealisoituja versioita itsestään." (Phillips & Barnes 1995, 13.)

Itsensä esittämisen prosessit ja monet muodot ovat sinänsä tuttuja kaikessa kasvokkai-viestinnässä, mutta voidaan ajatella, että verkko antaa niille aivan uudenlaisen kehyyksen. Meillä on enemmän valtaa ja mahdollisuuksia päättää, millaisena ja millä tavoin haluamme tulla esille, miten paljon tietoa ja millaista tietoa haluamme itsestämme toisille verkon käyttäjille antaa. Mahdollisuus muokata ja vaikuttaa toisille annettavaa tietoa aiheuttaa jo sen, että verkon käyttäjinä emme kohtaa toista ihmistä kokonaisuutena ainakaan samassa mielessä kuin kasvokkain. Toisaalta kaikkea emme voi silti kontrolloida. Aina 'kerromme' jotain selaista mitä emme tiedä kertovamme.

Verkkopeliä ja/vai 'aitoa' kohtaamista?

Ihmisten välistä vuorovaikutusta verrataan usein peliin tai näytelmään: on erilaisia pelejä, joissa on erilaisia rooleja. Korostuvatko verkkoviestinnän luonteessa siten entisestään pelaamiseen liittyvät merkitykset? Phillips ja Barnes (1995, 26) toteavat, että rooleilla leikkittely on verkkosuhteiden ensisijaisia piirteitä. Lieneekin tärkeää pohtia, mitä 'peliin' osallistujien tulisi tietää ja taitaa vuorovaikutuksesta ja sen luonteesta toimiakseen taitavasti verkossa.

Mitä seuraa, jos toimijat, esimerkiksi tavallisen sähköpostin käyttäjät eivät ymmärräkään ihmissuhteissaan verkkoviestinnän pelaamis- ja fantasia-luonnetta ja suhtautuvat viestintään liian tosikkomaisesti tai vakavasti, jos he ottavat sitoumuksina ja lupauksina asioita, jotka on tarkoitettu ensisijaisesti viihdyttämään ja luomaan kevyttä jännitettä?

Mielenkiintoista on, että kohtaaminen on nostettu aivan uudella volyyymilla juuri verkkojen yhteydessä. Puhutaanhan esimerkiksi verkkohurmaantumisesta (ks. Himanen 1996) jossa, kuten hyperpersonaalisuuden käsitteessä, korostuu viestinnän emotionaalinen ja persoonallinen merkitys. Kohtaamiseen terminä tuntuu sisältyvän uskonnollinen, pyhittävä sävy. Ainakin totunnaisissa käyttöyhteyksissään 'kohtaaminen' viestii kauniista ja inhimillisestä. Nyt tällainen ideaalisävytteinen ihmisten tapaamista merkitsevä käsite on liitetty 'kovaan' teknologiaan. Miksi nyt tarvitaan ihmisten kohtaamista, sen korostamista? Siksikö, että sosiaalinen puoli ihmisessä on löydetty uudestaan: olisiko yksilökeskeisyyttä korostavassa maailmassa verkko se paikka, jossa yhteisyys, sosiaalisuus, yksi ihmisen perusominaisuuksista, voisi erityisesti toteutua vai halutaanko vain muistuttaa, että verkossa voi todella tavata ihmisiä kaiken muun toiminnan lisäksi.

Jotakin paradoksaalista on ehkä siinä, että kohtaamisen nähdään mahdollistuvan erityisesti verkossa, jossa anonyymina esiintymisen mahdollisuus on huomattavasti 'tavallista' suurempi⁴. Sakki (1995, 16) näkee mahdottomana yhdistää anonyymiteettia dialogiin, sillä dialogissa ihminen ei voi esiintyä nimettömänä, vaan häneltä edellytetään aitoutta, pysyvyyttä ja halua ottaa vastuuta:

"Anonyymi kanssakäyminen hävittäessään henkilökohtaisen vastuun tekee kahden ihmisen välisestä suhteesta persoonattoman hyväksikäyttöalueen, jossa toisesta tulee kohde ilman oikeuksia ja omia tarpeita." Hän kummastelee myös anonyymiteetin suojelua kansalaisyhteisönä: "Tietosuojavaltuutetun päätehtäväksi näyttää muodostuneen juuri yksilön identiteetin tunnistamisen ehkäiseminen - yksilön suojelun nimissä. Eivätkö suojelua tarvitsekaan ne toiset yksilöt, joiden kanssa nämä "tunnistamattomat vieraat objektit" ryhtyvät tekemisiin?"

Hurmaannuksen ja uuden yhteisöllisyyden lisäksi verkkosuhteet voivat kenties vielä muita suhteita enemmän pohjautua hyödyke- ja kertakäyttöajatteluun, sillä verkossa korostuu

- minästä kertovan informaation tietoinen säätely ja manipulointi
- ihmissuhteiden nopea virittely ja myös niistä nopeasti eroon pääseminen eli lyhytsyklisyys
- nopea unohtaminen: verkkosuhteet vain katoavat, eikä niiden perään välttämättä sen enempää kaipailta tai niistä huolta kanneta
- omnipotentti ajattelu ja kontrollin illuusio: minun ei halutessani tarvitse sietää mitään, mikä minusta tuntuu verkkosuhteessa ikävältä.

Verkko lienee oivallinen tila toteuttaa fraktionaalisia suhteita (Gergen 1991, 178-179), jotka perustuvat siihen, että suhde rakennetaan tarkkaan rajatun informaation varaan, itsestä paljastetaan vain murto-osa (fraction). Kysymys on oikeastaan mahdollisuudesta 'kuoria kermat päältä' ihmissuhdetasolla, ottaa suhteista irti vain se, mikä tuottaa mielihyvää.

Mitä verkko tuo tullessaan?

Jokaista verkossa 'elävää' koskee kysymys, millaista rakennusainetta saan identiteettiini ja minäni rakentamiseen toimiessani verkossa, ollessani vuorovaikutuksessa toisten kanssa verkossa? Onko verkkominäni kovin erilainen kuin se, joka toimii autenttisissa tai ei-virtuaalisissa tilanteissa? Tarjoaako verkko minulle mahdollisuuden kokeilla aivan erilaisia rooleja, sellaisia joita en missään muualla pääse kokeilemaan? Voisiko sen silloin nähdä viestintätaitojen harjoittelemisen kannalta positiivisena asiana, kuten Bruckman (1992) todetessaan, että kyberavaruudessa ihmiset voivat oppia ja testata sosiaalisia taitojaan.

On esitetty yltiöpositiivisiäkin näkemyksiä siitä, miten tietokoneet tukevat inhimillistä viestintää ja vanhat tai ikiaikaiset vaikeudet voitetaan uuden tekniikan avulla. Williamsin (1990, 103) mielestä tietokoneet voivat tukea inhimillistä vuoro-

vaikutusta eri tavoin: ne voivat esimerkiksi auttaa meitä parantamaan viestintää kehittämällä taitojamme sellaisissa perinteisissä taidoissa kuin puhuminen ja kirjoittaminen, joissa ihmiset ovat yleensä huonoja (!). Se, millä lailla verkoissa opitut sosiaaliset taidot, vuorovaikutustaidot, ovat siirrettävissä kasvokkaistilanteisiin tai päinvastoin ei kuitenkaan ole itsestään selvä kysymys, kun taito-oppimisen transferenssi pohdituttaa oppimisen tutkijoita ylipäänsä (ks. esim. von Wright 1996).

Vaikkapa päätöksenteko verkossa sisältää myös omat erityiskysymyksensä. Verkkoryhmissä tai -konferensseissa konsensuksen saavuttaminen voi olla vaikeampaa, varsinkin kun tehtävään on käytössä rajallinen aika. Myös neuvotteluprosesseille tärkeä 'ilmapiiriin haistelu' on verkkokohtaamisissa vaikeampaa.

Anonyymisuuden ja yksilön suuren liikkumavaran pohjalta on ymmärrettävää, että verkossa on helppoa liittyä johonkin vapaaehtoisesti. Liittyminen ei ole niin vahvaa kuin esimerkiksi puolueeseen, kirkkoon tai viralliseen järjestöön liittyminen, sillä siinä ei ole institutionaalista kaikua, kuten Phillips ja Barnes (1995) asiaa kuvaavat. Lisäksi osallistumisen vahvuus omista käsistä. Vuorovaikutuksesta esimerkiksi keskusteluryhmästä on helppoa myös irtaantua, koska siihen ei liity raskaita siteitä, velvoitteita tai sanktioita niin kuin usein kasvokkaistilanteisiin liittyä.

Kasvojen menettäminen verkossa on ainakin hienosyisesti erilainen kokemus kuin kasvokkaistilanteissa. Esimerkiksi Sproullin ja Kieslerin (1991) mukaan digitaaliset yhteydet tarjoavat enemmän tilaisuuksia sosiaalisten suhteiden luomiseen eikä niihin liity niin suurta arvioiduksi tulemisen pelkoa kuin kasvokkaistilanteisiin.

Aidot ihmiskasvot vaativat suojelemista, säilyttämistä ja kunnioittamista. Kasvokkaistilanteessa joutuu usein kohtaamaan esimerkiksi toisen tunnereaktioita. Siksi vuorovaikutustilanteesta voi olla vaikeaa irtaantua ja se vaatii hienotunteisuutta ja aikaa. Verkossa viestiessämme tiedämme, ettemme joudu kohtaamaan suoraan toisen kärsimystä, vihaa tai pettymystä, mikä puolestaan saattaa edistää välinpitämättömyyttä: on helpompi olla tuntematta vastuuta sanoistaan, toiminnastaan.

Teknologia ei koskaan elä irrallaan ihmisestä, vaan sillä on aina ihmistä koskettava, kulttuurinen ulottuvuus. Tämän vuoksi käyttäjän näkökulma tulisi aina olla erilaisissa analyyseissa ja tieteellisessä tutkimuksessa esillä. Rubin (1995, 108) toteaa, että teknologia ja sen mukanaan tuomat uudet keksinnöt ovat aina jättäneet jälkensä ihmiseen ja muuttaneet hänen kuvaansa itsestään. Näin ollen voidaan myös sanoa, että ihmisen kohtaaminen verkossa on erilaista kuin ihmisen kohtaaminen kasvokkain, koska digitaalisessa verkossa toisesta on tarjolla erilaisista aisti-informaatiota kuin kasvokkain. Oleelliseksi mietittäväksi nousee, millaisia ihmissuhteita ja ihmisten välisen viestinnän piirteitä ja prosesseja verkko yhtäältä korostaa, edistää tai tekee helpommaksi, ja toisaalta mitä jää verkoissa kokematta.

Viitteet

1. Kyselyssä selvitimme käyttäjien määritelmiä ja luonnehdintoja sähköpostiviestinnästä. Siihen vastasi yhteensä 29 vastaajaa, jotka olivat CMC-keskusteluryhmän jäseniä ja suomalaisia yliopisto-opiskelijoita.
2. Esteen ja haitan merkityksessä, jos ajatellaan että mahdollisimman suuri läheisyyden ja emotionaalisen tason yhteys on tavoiteltavaa.
3. Rinnastus tulee hakematta mieleen seuraavaa väitösuutiseen sisältyvää kuvausta lukiessa: "Rattoisasti jutteleva ryhmä koostuu tarkemmin katsoen joukosta itseksensä rupattelevia humalaisia. Harhakuva puheen viikastumisesta ja nopeutumisesta, riehakkuuden vaikutelma, syntyy pajoliti siitä, että ihmiset puhuvat päällekkäin." (HS 27.11.1996.) Kysymys on tässäkin tapauksessa toisen tason todellisuudesta tai ainakin tietoisuuden tilasta.
4. Sinänsä anonyymisyydellä verkossa on monia funktioita, kuten esimerkiksi sananvapauden turvaaminen ja edistäminen, mutta tässä rajoitumme tarkastelemaan anonyymisyyttä vain interpersonaalisen viestinnän kannalta.

Kirjallisuus

- Beniger, J.R. (1987). Personalization of mass media and the growth of pseudo-community. *Communication research* 14, 352-371.
- Berger, P. & T. Luckmann (1995 [1966]). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. (Suom. Vesa Raiskila.) Helsinki: Gaudeamus.
- Bruckman, A. (1992). *Identity workshop: Emergent social and psychological phenomena in text-based virtual reality*. Unpublished manuscript. M.I.T. Media Laboratory. Cambridge, MA. Available via anonymous ftp from media.mit.edu in pub/mediaMOO/Papers/identity-workshop.
- Gergen, K. (1991). *The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life*. New York: Basic Books.
- Heim, M. (1992). *The erotic ontology of cyberspace*. In M. Bebedikt (Ed.), *Cyberspace: First steps*, 59-80. Cambridge, MA: MIT Press.
- Himananen, P. (1995). *Kohtaamisyhteiskunta. Visio inhimillisestä rikastuksesta*. Teoksessa V.-A. Savolainen & P. Himananen (toim.), *Kohtaamisyhteiskunta*. Hki: Edita.
- Hintikka, K. (1995). *Tietoverkkojen uhista ja mahdollisuuksista*. Teoksessa A. Keskinen (toim.), *Teledemokratia: tietoverkot ja yhteiskunta*, 71-78. Helsinki: Painatuskeskus.
- HS, Helsingin Sanomat, 27.11. (1996). *Juopunut puhuu vähän ja verkkaan. Väitös: humalapuhe värikästä, muttei vuolaasta*. (Juttu Anna-Liisa Lehessaaren väitöskirjasta *Alkoholin vaikutus puheen prosodiikkaan*.)
- Kiesler, S. B. & J. Siegal, T. W. McGuire (1984). *Social psychological aspects of computer-mediated communication*. *American Psychologist*, 39, 1123-1134.
- Nikander, P. (1996). *Towards postmodern constructions of life-span identity? Esiteelmä Crossroads in cultural studies-kongressissa Tampereella 1.-4.7. 1996*.
- Parks, M.R. & K. Floyd (1996). *Making friends in cyberspace*. <http://usc.edu/dept/annenber/vol1/issue4/parks.html>
- Phillips, G.M. & S.B. Barnes (1995). *Is your epal an ax-murderer? Interpersonal Computing and Technology: An Electronic journal for the 21st century*, 3(4), 12-41.
- Pool, I. de Sola (1983). *Technologies of freedom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rheingold, H. (1993). *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Rubin, A. (1995). *Ihmisen murros ja muuttuva symboliuniversumi*. Teoksessa A. Keskinen (toim.) *Teledemokratia - tietoverkot ja yhteiskunta*. Hki: Painatuskeskus.
- Sakki, P. (1995). "Uusi ihminen" ja dialogin kuolema. *Tiedepolitiikka* 3, 15-20.
- Sproull, L. & Kiesler, S. (1991). *Connections*. Cambridge, Massachusetts: MIT.
- Stoll, C. (1995). *Silicon snake oil*. New York: Doubleday.
- Walther, J.B. (1996). *Computer-Mediated Communication: Impersonal, interpersonal, and hyperpersonal interaction*. *Communication Research* 23, 3-43.
- Walther, J.B. & J. F. Anderson, D. W. Park (1994). *Interpersonal effects in computer-mediated interaction: A meta-analysis of social and antisocial communication*. *Communication Research*, 21, 460-487.
- Williams, N. (1990). *Computers and communication skills*. Teoksessa N. Williams & P. Hartley (toim.), *Technology in human communication*. London: Pinter Publishing.
- von Wright, J. (1996). *Oppimisen tutkimuksen opetukselle asettamia haasteita*. *Kasvatus* 1, 9-21.

Suurajot vai surmanajot?

Kansainvälisestikin katsottuna tietoverkkojen keskusteluryhmien empiirinen tutkimus on jäänyt verrattain vähäiseksi. Suomessa tämäntyyppinen tutkimus on vasta käynnistymässä. Yhtenä syynä tutkimuksen niukkuuteen lienee aihepiiriin uutuus. Myös se, että toistaiseksi varsin pieni osa kansalaisista osallistuu keskusteluryhmiin, on hidastanut empiirisen tutkimuksen käynnistymistä.

Tässä artikkelissa selvitetään, millä tavoin Internetissä keskustellaan. Tutkimuksen empiirinen tieto koottiin elo-syyskuun 1996 aikana sfnetin keskusteluryhmistä *sfnet.keskustelu.liikenne* ja *sf.net.keskustelu.yhteiskunta*. Näissä ryhmissä pohdittiin useitakin ajankohtaisia aiheita, mm. matkapuhelinten käyttöä julkisil-

la paikoilla ja uudentyyppisten huumeiden leviämistä Suomeen. Lähempään tarkasteluun valittiin keskustelu, jota käytiin 23.-26.8.1996 järjestetyistä Jyväskylän suurajoista. Aiheenalinnan ratkaisi lähinnä kaksi tekijää. Ensinnäkin suurajoista käyty keskustelu tarjosi aineiston, joka oli ajallisesti tarpeeksi kattava ja sisältöltään monipuolinen tutkimuksen tarkoituksiin. Toisena tekijänä oli henkilökohtainen kiinnostukseni ristiriitaisiin näkökohtiin, jotka liittyvät suurajojen tyyppisten tapahtumien järjestämiseen. Ralli on massaviidettä, jota voidaan yhtäältä puolustaa esim. viittaamalla sen tuomiin taloudellisiin hyötyihin, mutta toisaalta vastustaa mm. ympäristönsuojellisin perustein.

Artikkelissa tarkastellaan viestintää Internetin suomenkielisessä keskusteluryhmässä *sf.net.liikenne*. Tutkittavaksi otettiin keskustelu, jota käytiin elokuussa 1996 järjestetyistä Jyväskylän suurajoista. Tätä keskustelua analysoitiin määrällisesti ja laadullisesti. Keskusteluryhmään lähetettiin noin kuukauden aikana 124 viestiä, joista vastasi 45 henkilöä. Kaikki osallistujat olivat miehiä ja kaksi heistä dominoi keskustelua määrällisesti ja sisällöllisesti. Tutkimuksen kvalitatiivinen osuus kohdistui väitteeseen suurajojen hyödyistä ja haitoista. Keskeinen huomio kohdistettiin verkkokeskustelun systemaattisuuteen ja osallistujien hyödyntämiin argumentaatiostrategioihin. Rallin arvostelijat korostivat kilpailujen tuottamia haittoja kaupunkilaisille, suurajojen puolustajat tähdensivät taloudellisia hyötyjä. Suurajokeskustelu osoittautui melko fragmentaariseksi ja lyhytjänteiseksi; kunnan dialogiin ei päästy keskustelun voimakkaan rönsyilyn takia.

Tutkimuksessa selvitettiin seuraavia kysymyksiä:

- ketkä osallistuvat keskusteluryhmään ja mitä voidaan päätellä mm. heidän sosioekonomisista piirteistään?
- miten usein ja aktiivisesti keskustelijat osallistuvat keskusteluun?
- millainen on ryhmässä käydyn keskustelun yleisluonne?
- millaisia argumentaatiostrategioita keskustelussa käytetään?
- kuinka systemaattista tai rönsyilevää keskustelua on?

Keskusteluryhmät viestinnän foorumeina

Keskusteluryhmät tai uutisryhmät ("nyyssit"/ news) ovat keskeisiä tietoverkko-palveluja siinä missä sähköposti, postituslistat ja tiedostonsiirto. Keskusteluryhmään osallistuminen on tietokonevälitteistä viestintää, jossa "puhuminen" tapahtuu kirjoittamalla ("talking by writing"). Osallistuminen voi olla aktiivista ja näkyvää, ts. viestien kirjoittamista ja lähettämistä tai passiivista ja näkymätöntä, ts. muiden lähettämien viestien lukemista. Keskusteluryhmät voivat olla reaaliaikaisia (synkronisia) tai asynkronisia. Ehkä tunnetuin esimerkki reaaliaikaisista keskusteluryhmistä on IRC (Internet Relay Chat). Tässä artikkelissa tarkastellaan asynkronisia keskusteluryhmiä, joihin keskustelijat voivat lähettää omaan tahtiinsa viestejä ja lukea niitä itselle parhaiten sopivana aikana. Asynkroninen keskusteluryhmä muistuttaa näin ollen elektronista ilmoitustaulua, jolle aika ajoon ilmaantuu viestejä ja kommentteja niihin. Useimmat keskusteluryhmät ovat mode-roimattomia, ts. kuka tahansa voi postittaa niihin viestejä ilman että joku toimisi portinvartijana tai esim. siistisi viestien kieliasua.

Internetissä ja kaupallisissa tietoverkoissa (esim. CompuServe ja Prodigy) on nykyisin tarjolla tuhansittain eri aihepiirien keskusteluryhmiä. Internetin keskusteluryhmät tunnetaan kokoavalla nimellä Usenet, joka viittaa viestejä välittävään verkkopalveluun (ks. McLaughlin & Osborne & Smith 1995, 91). 1990-luvun puoliväliin mennessä Usenet oli kehittynyt noin 75 000 tietokoneen verkoksi, jossa vaihdetaan liki 5000 keskusteluryhmään (newsgroups) lähetettyjä viestejä. Usenetiin pääsee muutakin tietä kuin Internetin kautta, mutta käytännössä Usenetä hyödynnetään juuri Internetissä. Keskusteluryhmiin lähetetyn aineiston luonne vaihtelee suuresti. Jossakin ryhmässä väitellään tietyn tieteenalalan erityiskysymyk-sistä, toisessa kaupitellaan muutamalla rivillä seksipalveluja.

Keskusteluryhmiin osallistuvien käyttäjien määrää on vaikea laskea, mutta yhden arvion (McLaughlin & Osborne & Smith 1995, 91) mukaan Usenetilla on ainakin 11 miljoonaa käyttäjää ympäri maailman. Tosin suurin osa heistä tyytyy seuraamaan keskustelua sivusta. Jostakin syystä keskusteluryhmien käyttäjien määristä ei kerätty tarkempaa tietoa esim. GVU:n (Graphic, Visualization and Usability Center) tekemissä maailmanlaajuisissa Internetin käyttökartoituksissa. Niissä selvitetään WWW-palvelujen hyödyntämisen useutta, palvelujen käyttötarkoituksia ja käytön ongelmia (ks. Pitkow & Kehoe 1996).

Vaikka keskusteluryhmien käytön empiirinen analyysi on toistaiseksi jäänyt varsin vähäiseksi, tutkimuksissa on saatu selkoa moniin kysymyksiin, jotka koskevat mm. keskusteluryhmien käyttötarkoituksia (näiden tutkimusten luonteesta ks.

lähemmin Savolainen 1996, 19-23). Esim. Jamesin & Wotringin & Forrestin (1995, 37) kyselytutkimus osoitti, että CompuServen ja Prodigyn keskusteluryhmiä hyödynnettiin tiedollisiin, viestinnällisiin ja viihteellisiin tarkoituksiin. Usenetin keskusteluryhmien käytön useutta kartoittavasta selvityksestä ilmeni muun muassa se, että suosituimmat aihepiirit liittyvät tavalla tai toisella viihteeseen, seksiin tai "human interest" -aiheisiin, kun taas tiukan asialähtöiset aihepiirit jäivät vähemmistöksi (ks. Baym 1995, 146-147; Järvinen 1995, 148). Eniten viestejä lähetettiin Usenetin alueelle *alt*, jolle kuka tahansa voi perustaa keskusteluryhmän mieleisestään aihepiiristä (lähes 30 000 viestiä päivässä), *rec*. (viihde, noin 19 000 viestiä) ja *comp*. (tietokoneet, noin 13 000 viestiä). Lukijamäärillä arvioituina Usenetin suosituin ryhmä oli v. 1994 *news.announce.newsusers* (noin 800 000 lukijaa päivässä). Seuraavaksi eniten kiinnostivat *alt.sex.stories*, *alt.binaries.pictures.erotica*, *news.answers* ja *rec.humor.funny*, joilla oli päivittäin 400 000 - 500 000 lukijaa tai katselijaa (ks. Hintikka 1994, 15).

Keskusteluryhmien käyttötutkimukset ovat paljastaneet sen seikan, joka pätee – ainakin toistaiseksi – muidenkin tietoverkkopalvelujen hyödyntämiseen: miehet ovat naisia aktiivisempia käyttäjiä. Tämä epäsuhta vaihtelee kuitenkin keskusteluryhmittäin (ks. esim. Herring 1996, 480). On myös ilmeistä, että keskimääräistä paremmin koulutetut ja parempituloiset osallistuivat muita aktiivisemmin keskusteluryhmiin. Empiirisissä tutkimuksissa on myös havaittu, että valtaosan viesteistä tuottaa pieni vähemmistö ja että suurin osa seuraa keskustelua sivusta (ks. esim. Ogan 1993). Tämä näyttää koskevan myös ryhmiä, joissa keskustellaan ammatillisista asioista (ks. esim. Burton 1994, 105; vrt. Berman 1996, 33). Eräänlainen 20-80 sääntö näyttääkin kuvaavan aktiivisten osallistujien ja sivustaseuraajien (lurkers) keskinäistä jakautumista. Joissakin ryhmissä aktiivisia keskustelijoita saattaa olla vieläkin vähemmän. Osallistumisaktiivisuutta määrittää paitsi kulloisenkin aiheen houkuttelevuus myös se, miten kiinnostavaa sanottavaa viestijöillä on toisilleen ja missä määrin keskustelussa toteutuu vastavuoroisuuden periaate: osallistumalla keskusteluun saa muilta hyödyllistä palautetta ja oppii uusia asioita (vrt. Rafaeli & LaRose 1993, 292-293).

Aiemmissä tutkimuksissa on myös havaittu, että suurimmassa osassa viestejä on kyse mielipiteen esittämisestä tai toisten näkemysten kommentoinnista. Sitä vastoin lähetetään verrattain harvoin viestejä, joilla yritetään hankkia tietoa. Keskusteluryhmiä ei välttämättä koeta tiedonhankinnan kanaviksi mm. siitä syystä, että vastausten saaminen on usein epävarmaa; neuvojen antaminen riippuu viestijöiden hyväntahtoisuudesta. Myöskään neuvojen luotettavuutta ei voida aina taata.

Tutkiessaan The Political Forum -nimisen keskusteluryhmän käyttöä Garramore ja Harris (1986, 333-335) havaitsivat suosituimmiksi käyttösyiksi keskustelun seuraamisen (28% vastanneista), yleisen uteliaisuuden (22%) ja halun päästä selvälle muiden mielipiteistä (12%). Omien mielipiteiden julkituomista piti tärkeimpänä noin 8% vastanneista. Keskusteluryhmään viestejä lähettäneet käyttäjät kokivat viestien kirjoittamisen ja lukemisen luovan sosiaalisen yhteyden ja läsnäolon tuntua. Palautteen saaminen antoi tietoa myös omasta identiteetistä ja omien näkemysten perusteltavuudesta (vrt. Sachs 1995, 95). Sitä vastoin ne, jotka keskustelua sivusta seuraavat olivat tyytyväisiä tähän mykän katselijan rooliinsa eikä heillä ollut tarvetta "testata" identiteettiään tai näkemystensä pitävyyttä siinä mielessä kuin aktiivisilla keskustelijoilla.

Keskusteluryhmien käytöstä on saatu suuntaa-antavaa tietoa myös Suomessa tehdystä selvityksestä. Helsingin Sanomat pyysi loppukesällä 1996 Internet -palveluja tarjoavia EUnetiä, Funetia ja Teleä kartoittamaan noin viikon ajalta eri keskusteluryhmien suosiota (ks. Kolari 1996). Funetin selvityksen mukaan seksiaiheisten ryhmien viestejä luettiin kuuden päivän aikana 560 kertaa ja tietotekniikan ryhmiin kuuluvia juttuja noin 400 kertaa. Vitsiryhmä ylsi samoihin lukuihin. Seuraavaksi suosituimpia aihepiirejä olivat omien tavaroiden myynti, laki -aiheinen

keskustelu, autoharrastus, "maailmojen sota" ja atk-aiheiset näkemykset. Telen selvityksessä nousivat kärkipäähän vitsiryhmä ja atk:n myyntiryhmä: niiden lukijoita oli päivittäin runsaasti toistasataa. Niitä seurasivat sukupuolisuutta pohtiva ryhmä ja televerkkoihin keskittyvä ryhmä, elokuvaharrastajat ja elektroniikkalan keskustelijat. EUnet laski elo-syyskuun vaihteessa käyttäjät neljän päivän ajalta. Kiinnostusta herättivät eniten tietotekniikan ostaminen ja myynti, seksi, vitsit ja atk-sanasodat. Selvitykset päättyivät näin ollen suunnilleen samaan tulokseen: suosituimpien keskusteluryhmien aiheina ovat atk, seksi ja vitsit.

Harri Johannesdahl totesi näiden selvitysten yhteydessä tehdyssä haastattelussa, että aktiivisten keskustelijoiden lukumäärä on hyvin vähäinen verrattuna "mykkään katsojakuntaan". Esim. ryhmissä, joiden viestejä lukee parisataa ihmistä vain viisi kirjoittaa säännöllisesti viestejä (Kolari, mt.). Keskusteluryhmissä siis pikemminkin vaietaan kuin keskustellaan. Aktiivisten osallistujien suhteellinen osuus jää Johannesdahlin arvion mukaan Suomessa vieläkin pienemmäksi kuin anglosaksisissa maissa, joissa annetaan paljon herkemmin myös kannustavaa palautetta. Verkkokeskustelua on helpompi käydä kahden kesken sähköpostitse, sillä julkinen arena koetaan (vielä) liian pelottavaksi. Em. selvitysten perusteella voitiin myös havaita, että keskusteluryhmien viestintään liittyy tempovaihtelua: joskus keskustelu äityy hyvinkin vilkkaksi, laantuakseen yhtä nopeasti. Myös viikonpäivien osalta esiintyy vaihtelua. Käyttö vähenee viikonloppuisin, koska monet hyödyntävät lähinnä työpaikan verkkoyhteyksiä. Myös oppilaitosten lukukausirytyillä on oma merkityksensä: loma-aikoina keskustelu on tavanomaista hiljaisempaa.

Verkkokeskustelulle näyttää olevan ominaista sidonnaisuus nykyhetkeen ja tietynlainen lyhytjänteisyys. Samassa aiheessa ei pysytäkään ja keskustelu voi lähteä rönsyilemään eri tahoille, vaikka asia olisi edelleen ajankohtainen (ks. Sachs 1995, 92). Keskusteluun mukaantuloa helpottaa se, että tiettyä aihetta koskevat puheenvuorot ketjuuntuvat toisiinsa, kun viestijä viittaa edelliseen puheenvuoroon. Tällä tavoin samaa aihetta koskevien viestien välille muodostuu "lankoja" (threads), joita seuraamalla pääsee selville siitä, millä tavoin keskustelu on edennyt kronologisesti (earlier messages, later messages). Näitä lankoja hyödyntävän ketjun saa näkyville keskusteluryhmän valikosta, josta näkyvät esim. kahden viime viikon aikana saapuneet viestit ja niiden lähettäjät.

Kasvokkaisesta, samaan tilaan kokoontuneiden ihmisten välisestä keskustelusta asynkroninen verkkoviestintä ei eroa vain siinä, että puheenvuoron käyttäjät eivät voi tehdä välittömiä havaintoja toisistaan. Koska puheenvuorojen välille saattaa tulla jopa viikon tauko, keskustelu on pakostakin kankeampaa ja osallistujat joutuvat ponnistelemaan normaalikeskustelua enemmän löytääkseen käynnissä olevan keskustelun punaisen langan (ks. Gerlander & Takala 1995, 116). Keskustelun ajallisen kaaren venyminen voikin johtaa eräänlaiseen sokkokeskusteluun tai eri puheenvuorojen kakofoniaan, koska kirjoitettaessa kommenttia edelliseen puheenvuoroon ei aina tiedä, onko siitä jo esitetty täsmennetty versio. Tämä voi johtaa siihen, että alkuun verrattain johdonmukaisesti edennyt keskustelu lähtee rönsyilemään sinne tänne ja päättyy kokonaan uuteen aiheeseen. Verkkoviestintä eroaa kasvokkaisesta keskustelusta myös siinä, että aiemmin sanottu voidaan kaivaa myöhemmin esille ja esittää kirjallisena evidenssinä siitä, mitä mieltä joku oli keskustelun alussa. Kyse ei ole vain siitä, mitä kukin sattuu muistamaan aiemmin puhutusta.

Keskusteluryhmät näyttävät tarjoavan – ainakin periaatteessa – foorumin, jolla näyttäisivät toteutuvan Habermasin esittämät yhtäläisen (demokraattisen) viestinnän perusehdot (tässä ks. Herring 1996, 477-478). Habermasin mukaan

- jokaisen puhe- ja toimintakykyisen subjektin sallitaan osallistua diskurssiin
- jokainen on oikeutettu asettamaan kysymyksenalaiseksi mikä tahansa väittämän

- jokaisen on sallittua tuoda keskusteluun mikä tahansa väittämä
- jokaisen sallitaan esittää omat asenteensa, halunsa ja tarpeensa ja
- ketään puhujaa ei estetä sisäisin tai ulkoisin pakottein toteuttamasta edelläesitettyjä oikeuksia

Keskusteluryhmä täyttää nämä kriteerit esimerkiksi sanomalehden yleisönosastoa paremmin siinä mielessä, että keskusteluryhmässä voi julkaista melkein minkä tahansa mielipiteen ja niin usein kuin haluaa. Tämä antaa uusia mahdollisuuksia kansalaisille laajentaa sananvapautta positiiviseksi oikeudeksi (ks. Kuronen 1996, 253). Näillä näkökohdilla on myös ongelmallinen ulottuvuutensa. Helppo pääsy foorumille voi johtaa viestien tulvaan ja merkitä sitä, että keskusteluryhmän viesteihin suhtaudutaan vähemmän vakavasti kuin yleisönosastojuttuihin, jotka ovat läpäisseet toimituksen seulan. Keskusteluryhmä ei myöskään ole foorumi, jolle pääseminen on itsestäänselvää ja vaivatonta. Kaikilla kansalaisilla ei ole – ainakaan toistaiseksi – yhtäläistä pääsyä tietoverkkoihin. Esimerkiksi yliopistoissa työskentelevät voivat maksutta käyttää Internetiä, kun taas toiset joutuvat hankkimaan modeemin kotitietokoneeseen ja maksamaan itse yhteysajasta. Myös verkkopalvelujen käytön oppiminen vie aikansa. Vaikka tietokonevälitteinen viestintä demokratisoikin keskustelua siinä mielessä että viestijän sosio-ekonominen asema ja ulkoinen habitus eivät välttämättä näy viesteistä, kyky ilmaista itseään kirjoittamalla erotellee väistämättä kansakoulun käyneen sekatyömiehen ja professorin.

Sfnet

Usenetin kotimaisten (suomenkielisten) keskusteluryhmien nimeksi on annettu sfnet. Sitä voi käyttää mm. Funetin palvelinten kautta. Vuoden 1996 lopulla sfnetissa toimi noin 250 eri alojen keskusteluryhmää (ks. Newsgroups list 1996). Niistä on moderoituja vain muutama, joten keskustelijat voivat lähettää verrattain vapaasti viestejään näihin ryhmiin (Järvinen 1996). Sfnetiin perustetaan ajoittain uusia keskusteluryhmiä ja vastaavasti poistetaan aikansa eläneitä.

Sfnetin ryhmät jakautuvat eri aihepiireihin, joiden sisällä on alaluokkia. Pääluokat ovat *atk*, *harrastus*, *keskustelu*, *lists*, *opiskelu*, *tiede*, *tori* ja *urheilu*. Atk:sta kiinnostuneille ovat tarjolla nelisenkymmentä keskusteluryhmää, esimerkiksi *sfnet.atk.turvallisuus*. Pääluokka *sfnet.harrastus* on jonkin verran laajempi ja sieltä löytyvät keskusteluryhmät mm. biljardin pelaajille, kulinaristeille ja sukututkijoille. Eniten alaryhmiä löytyy pääluokasta *sfnet.keskustelu*. Sen aihepiirejä ovat mm. EU, ihmissuhteet, kuluttajansuoja, liikenne, syrjintä, terveys ja vitsit. Pääluokka *tiede* kattaa verrattain hyvin eri tutkimusalat arkeologiasta yhdyskuntasuunnitteluun. *Tori* sisältää eri tavaroiden ja palvelujen osto- ja myynti-ilmoituksia. Pääluokka *urheilu* on verrattain suppea, käsittäen mm. jääkiekkoa ja yleisurheilua koskevat keskusteluryhmät.

Miksi rallia on ajettava kävelykadulla?

Tämän artikkelin empiirinen tieto hankittiin seuraamalla keskustelua, joka käytiin 23.-26.8. 1996 järjestetyistä Jyväskylän suurajoista. Keskustelu käytiin sf.netin ryhmissä *liikenne* ja *yhteiskunta*. Molemmat keskusteluryhmät ovat moderoimattomia. Suurin osa viesteistä löytyi liikenne -ryhmästä, joka on keskittynyt liikennepoliittisiin aiheisiin. Esim. autoista ja moottoriurheilusta kiinnostuneille on omat keskusteluryhmänsä.

Vuoden 1996 suurajoista, joka oli samalla MM-rallin osakilpailu tuli tavan-

omaista dramaattisempi. Perjantai-iltana 23.8. järjestetyn Harjun erikoiskokeen aikana yhden kilpailijan auto syöksyi katsojajoukkoon, joka oli seuraamassa kilpailua pyörätieltä. Onnettomuudessa sai surmansa belgialainen mieshenkilö ja lähes kolmekymmentä katsojaa loukkaantui. Onnettomuus toi oman lisävärinsä keskusteluryhmässä käytyihin väittelyihin, mutta keskustelu virittyi varsinaisesti kysymyksestä, mistä syystä yksi rallin erikoiskokeista on järjestettävä kaupungin puistoalueella ja mistä syystä rallin maali on sijoitettava kuin uhallä kävelykadulle.

Tallensin kaikki tähän aihepiiriin liittyneet puheenvuorot ajalta 7.8.-6.9.1996. Koko suurajokeskustelu mahdu ei näiden päivien väliin, sillä keskusteltua viriteltiin jo ennen 7.8. Mukaan tuli kuitenkin intensiivisin keskustelujakso, joka ajoittui rallia edeltäneeseen ja sitä seuranneeseen viikkoon. Elokuun lopussa suurajoihin liittynyt keskustelu alkoi laantua ja lopulta myös rönsyillä siinä määrin toisiin aiheisiin, että lopetin keskustelun seurannan tutkimusmielessä 6.9.

Lähestyn suurajo-keskustelua kahdella tasolla. Teen ensiksi kvantitatiivisen yleiskatsauksen kuukauden aikana käytyyn keskusteluun. Otan sitten kvalitatiiviseen tarkasteluun parin viikon mittaisen keskusteluosuuden, jossa pohdittiin rallin etuja ja haittoja. Tämä rajausta oli on paikallaan, sillä koko keskusteluaineistossa riittäisi analysoitavaa usempaan artikkeliin.

Kuka, mistä ja kuinka usein?

Suurajoja koskevaan keskusteluun osallistui kaikkiaan 45 henkilöä. Viestejä kertyi kuukauden aikana kaikkiaan 124 kpl. Johtuneeko keskustelun aihepiiristä, että ryhmään lähettivät viestejä vain miehet. 45 henkilöstä 43 oli nimen perusteella miehiä. Kahden henkilön sukupuolesta ei päästy varmuuteen, koska toinen käytti vain sukunimeä ja toisella oli "taiteilijanimi", mutta ilmeisesti myös he olivat miehiä. Suurimmasta osasta viestejä voitiin myös nähdä, mitä organisaatiota tai työpaikkaa viestin lähettäjä edusti. Tältä osin saatiin seuraavanlainen jakauma:

Yliopisto tai korkeakoulu	21
Yritys	4
Valtion virasto tai laitos	3
Tutkimuslaitos	2
Ei tunnistettavissa	15

Keskusteluryhmään tuli viestejä etenkin Teknillisestä korkeakoulusta sekä Jyväskylän ja Turun yliopistoista. Yrityksistä oli parhaiten edustettuna Nokia. Valtaosa viesteistä oli lähetetty työpaikan koneelta. Edellisen perusteella voi päätellä, että suurajoja koskevaan keskusteluun osallistuivat etupäässä miehet, jotka työskentelevät korkeakouluissa teknisen alan ammattiteissa. Tämän arvion suhteen on kuitenkin oltava varovainen, sillä kyseessä saattavat olla myös edellämäinittujen korkeakoulujen opiskelijat, joiden on mahdollista käyttää Internetiä oppilaitoksensa koneilta.

Viestijöiden osallistumisaktiivisuutta koskeva analyysi ei tuottanut yllätyksiä. Muutama kirjoittaja tuotti valtaosan viesteistä ja loput viestit hajaantuivat melko suuren joukon kesken. Lähetetyt viestit jakautuivat seuraavasti:

viestejä (kpl)	lähettäjiä
1	29 henkilöä
2-3	10 "
4-6	1 "
7-10	2 "
11-15	1 "
16-21	2 "

Osallistumisaktiivisuus keskittyi selvästi, sillä kaksi aktiivisinta tuotti noin 31 % kaikista viesteistä. Suurin osa keskustelijoista tyytyi yhteen tai kahteen viestiin. Pisin viesti käsitti omaa tekstiä 24 riviä ja lyhyin jäi yhden rivin mittaiseksi. Suurimassa osassa viestejä oli 2-7 riviä. Viesteille tuli kuitenkin enemmän mittaa, sillä omien kommenttien edelle liitettiin pätkiä tekstistä, joita kommentoitiin. Nämä suorat lainaukset eivät ainoastaan toimineet edellä käytyjen puheenvuorojen dokumentaationa, vaan ne palvelivat samalla muistin virkistykseen keskustelua seuraaville. Monissa tapauksissa viittaukset edellisiin viesteihin veivät enemmän tilaa kuin oma teksti, joka saattoi tyypistä parin rivin kommentiksi. Tyypillinen viesti näytti tällaiselta (nimet ym. tunnustiedot muutettu fiktiivisiksi)

Date: 24 Aug 1996 09:18
 From: kukkonen @sampo.aca.fi (**Kalevi Kukkonen**)
 Organization: University of Nowhere, Finland
 Newsgroups: sfnet.keskustelu.liikenne

In article <489XYW8.662@computer.fi>, Pekka Näkäräinen <pekka.nakarainen@computer..fi> writes:

> Eilen illalla 28 loukkantui ja yksi kuoli myöhemmin kun kilpa-auto karkasi pyörätielle
 > Kyseessä oli juuri se Harjun erikoiskoe, josta Neste -boikottiin kirjoituksessani
 > mainitsin

On valitettavaa, että näin kävi mutta (Suomesta en tiedä) useiden vastaavien tilaisuuksien pääsylipuissa lukee: Autourheilu on vaarallista – niin osallistujille kuin katsojillekin

Kalevi

Jotkut kirjoittajat lisäsivät allekirjoituksen perään näkemyksiään elävöittävän "moton", esim. "Karl Marx on kuollut, Eddy Merckx elää".

Etenkin IRC-keskusteluryhmiin osallistuvia on joskus pidetty yökyöpeleinä, jotka "irrkalevat" pienessä kaljassa pikkutunneilla. Asynkroniset keskusteluryhmät näyttävät olevan toista maata. Merkittävin osa suurajo -keskustelun viesteistä lähetettiin työaikana, kuten seuraava jakauma osoittaa:

klo viestejä (kpl)

00-06	4
06-09	13
09-11	39
11-13	18
13-16	16
16-18	14
18-22	18
22-24	2

Aamuyön tunnit ja myöhäisilta eivät innostaneet keskustelijoita. Viestejä alettiin kirjoittaa merkittävämmän vasta klo 9 jälkeen aamupäivällä. Eniten niitä laadittiin klo 10-11 välisenä aikana. Viestejä tippui tasaisesti myös iltapäivällä aina klo 18 saakka, jolloin tahti alkoi harveta. Tämä on vain karkea yleiskuva, koska viestien määrissä esiintyi päivittäin ja viikottainkin vaihtelua sen mukaan, kuinka intensiivisenä keskustelu kävi. Joskus tiettyä viestiä kommentoitiin useampaankin kertaan samana päivänä, mutta oli myös viestejä, joihin viitattiin vasta päivien kullutta jos silloinkaan. Parhaassakin tapauksessa keskustelu eteni hitaasti verrattuna kasvokkaiseen väittelyyn tai IRC-rupatteluun. Eroja ilmeni myös siinä, kuinka usein edellisiin viesteihin viitattiin. Jotkut viestit nostattivat reaktioita muita enemmän muun muassa sen vuoksi, että kirjoittaja heitti esille tavanomaista provokatiivisemman väitteen. Yksittäisistä viesteistä kirjoitti eniten (14 kpl) kommentteja viesti, jossa kirjoittaja luetteli boikottilistalleen joutuneita auto-, öljy- ja tupakkafirmoja. Useimmissa tapauksissa edellisiin viesteihin viitattiin 2-3 kertaa parin päivän sisällä siitä, kun viesti oli ilmaantunut keskusteluryhmään. Vain kaikkein eniten kiinnostusta herättäneet viestit elivät tässä suhteessa pidempään, sillä niihin saatettiin palata vielä parin viikon kuluttua. Kaiken kaikkiaan keskustelun aikajänne oli lyhyt: keskustelu nytkähteli eteen päin lyhyinä kommentteina parin edellisen päivän puheenvuoroihin.

Maanantai, keskiviikko ja torstai osoittautuivat viestien lähettämisen suosituimmiksi päiviksi, kun taas viikonloppuisin oli verrattain hiljaista. Yksittäisistä päivistä tuotti ennätyksen maanantai 26.8., jolloin ryhmään postitettiin 22 uutta viestiä, mutta esim. lauantain 10.8. saalis jäi nolnaan. Joidenkin päivien hyvää saldoa selitti se, että sama henkilö innostui tehtailemaan peräkkäin useampia viestejä. Esim. lauantaina 24.8. eräs keskustelija postitti tunnin sisällä 4 viestiä. Kaikkein aktiivisimmat olivat "äänessä" harva se päivä ja kommentoivat enimmäkseen toistensa kirjoituksia, kun taas yhteen tai kahteen viestiin koko aikana tyytyneet heittivät sekaan irrallisen kommentin ja vaikenivat. Keskustelussa voitiin näin tunnistaa 3-4 henkilön aktiiviryhmä, joka pyöritti keskustelua ja satunnaisesti osallistuvat 5-45 henkilöä. Heidän lisäksi keskusteluryhmään osallistuivat passiivijäsenet, ts. "näkyvät" lukijat, joista ei saatu mitään tietoa.

Keskeiset aiheet

Sf.net.keskustelu.liikenne -valikon yhtenä otsikkona oli tarkastelujakson alussa "Neste ja Jyväskylän suurajot". Keskiviikkona 21.8. otsikoksi vaihtui "Autokilpailut Jyväskylän kävelykadulla!", joskin muutamia viestejä ilmaantui vielä edellisenkin otsikon alle. Jotkut kirjoittajat lähettivät samoja viestejä myös muihin keskusteluryhmiin, esim. *sf.net keskustelu.yhteiskunta* ja *sf.net.keskustelu.ymparisto*.

Suurajokeskustelun alkuvaiheen keskeisenä teemana oli Neste Oy:n ristiriitainen rooli rallin sponsoroijana ja ympäristöarvoja korostavana yrityksenä. Kirjoittajat esittivät näkemyksiä myös siitä, mitä taloudellisia hyötyjä rallista Jyväskylän

seudun yrityksille ja millä tavoin suurajot häiritsevät kaupunkilaisten jokapäiväistä elämää. Heti kilpailujen alussa tapahtunut onnettomuus käänsi keskustelun ralliautoilun turhiin uhreihin ja moottoriurheilun turvattomuuteen: suurajot olivat muuttuneet "surmanajoiksi" ja sitä myötä "suruajoiksi". Kun nämä kysymykset oli saatu puitua, keskustelu siirtyi jälleen periaatteellisempiin kysymyksiin, erityisesti siihen, millä tavoin ralliautoilua vastustavat voisivat boikotoida moottoriurheilua sponsoroivia yrityksiä ja kuinka järkevää tällainen boikotointi on. Näiden pääteemojen rinnalla ja niihin vain löyhästi liittyen esiintyi alateemoja, joita koskeva keskustelu tyypistyi usein muutama kommenttiin (esimerkiksi pitäisikö myös pyöräilijöille säätää maksiminopeus kaupunkiliikenteessä).

Tämäntyyppiset herjoja muistuttavat "välihuudot" rikkoivat keskustelua ja saivat sen välillä eksymään sivupoluille. Empiirisen analyysin kannalta keskustelun fragmentaarisuus on ongelmallista. Jos keskustelusta haluaa antaa selkeän kuvan ja kuvata sitä tiettyjen teemojen kokonaisuutena, rönsyjä on karsittava armotta. Tämä taas ei tee oikeutta keskustelun koko kirjolle, joka näyttäytyy kuvattaessa keskustelua viesti viestiltä, tunti tunnilta ja päivä päivältä. Tein tämän ongelman suhteen kompromissin: yhtäältä keskitin tapaustutkimuksen yhteen teemaan ja karsin pois turhat rönsyt, mutta toisaalta seurasin keskustelua tämän teeman sisällä suunnilleen siinä järjestyksessä kuin viestit oli lähetetty. Tämä tuo esille verkokeskustelun aikasidonnaisen, lyhytjännitteisen dynamiikan. Tämä tarkastelutapa vastannee myös sitä tapaa, jolla keskusteluryhmiin osallistuvat menettelevät. He tekevät tietyin väliajoin yleissilmäyksen siihen, mitä mitä uusia viestejä ryhmään on tullut ja lukevat kiinnostavimmat.

Tarkastelen seuraavaksi tämän keskustelun kulkua ja luonnetta kiinnittämällä erityistä huomiota siihen, mitä näkökohtia kirjoittajat toivat keskusteluun ja millä tavoin eri oletuksia ja väitteitä perusteltiin. Kiinnitän huomiota myös keskustelun dynamiikkaan: kuinka keskustelu eteni ja miten siihen ilmaantui uusia piirteitä. Tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista kattavaa sisällöllistä kuvaa eri tahoille rönsyilleen keskustelun kulusta eikä se ole tarkoitukseen. Otankin tarkasteltavaksi vain suurajojen tarpeellisuutta koskevan keskusteluosuuden, jossa kysyttiin, miksi ralli on tuotava kaupungin keskusta. Tässä kysymyksessä kiteytyvät rallin kaupallisia etuja sekä sosiaalisia ja ympäristöllisiä haittoja koskevat näkökohdat. Jotta kirjoittajien anonymisyys turvattaisiin, poistin kaikki viittaukset heidän nimiinsä ja työpaikkoihinsa. Joistakin viesteistä, joista otin suoria lainauksia, karsin esityksen jättevöittämisiksi epäolennaisia sanoja tai lauseita. Nämä kohdat on merkitty suluissa olevilla pisteillä (...). Kirjoittajien identifioimiseksi ja erottamiseksi toisistaan käytän koodeja; esimerkiksi H-4 (=henkilö 4).

Väittelyä suurajojen tarpeellisuudesta käytiin runsaan kahden viikon ajan 7.-23.8. Keskustelun intensiivisin vaihe kesti vain 7 päivää (7.-14.8.); toisen tarkasteluviikon aikana esitettiin lähinnä hajakommentteja. Vilkkain päivä oli torstai 8.8., jolloin uusia viestejä tuli 7 (niistä tosin kolme samalta henkilöltä). Jostakin syystä keskusteluryhmään ei ilmaantunut ainuttakaan viestiä perjantaista 16.8. sunnuntaihin 18.8. Seuraavana maanantainakin (19.8.) tuli vain yksi viesti, mutta keskustelu vireytyi keskiviikkona 21.8., kun rallin käynnistymiseen oli enää pari päivää. Toisella tarkasteluviikolla keskustelu alkoi liukua muihin aiheisiin, kuten esimerkiksi Neste Oy:n ja muiden moottoriurheilua sponsoroivien yritysten boikotointiin ja jalankulkijoille asetettaviin rajoituksiin kaupunkiliikenteessä. Rallin tarpeellisuutta koskeva keskusteluosuus päättyi perjantaina 23.8., jolloin suurajot käynnistyivät. Tuolloin sattui myös tuhoisa onnettomuus, joka antoi uutta vettä rallin vastustajien myllyyn. Rallin tarpeellisuutta koskevaan keskusteluun osallistui kaikkiaan 21 henkilöä, jotka lähettivät tänä aikana 47 viestiä. Kuten koko Suurajo -keskustelussakin myös tältä osin voitiin havaita osallistumisaktiivisuuden keskittyneen merkittävästi. Kolme aktiivisinta (H-3, H-4 ja H-6) lähetti 25 viestiä, joten lo-puille 18 henkilölle jäi vain 22 viestiä.

Showbisnestä, kansanhuvia vai "viherpiipittäjien" ärsyttämistä?

Suurajokeskustelussa oli havaittavissa alusta lähtien kaupallisen autourheilun vastustus. Sen kritisoijina esiintyivät etenkin henkilöt, joille näyttävät olevan tärkeitä vihreät tai vasemmistolaisesti sävyttyneet poliittiset arvot. Osa näistä henkilöistä lienee kansalaisaktivisteja, joiden sydäntä lähellä on ympäristönsuojelu. Keskustelulle oli koko ajan ominaista se, että aloitetta pitivät käsissään rallia vastustavat henkilöt, kun taas autourheilun hyväksyvät tai suurajoihin ainakin neutraalisti suhtautuvat tyytyivät heittämään pisteliäitä vastakommentteja rallia kritisoiville.

"Neste ja Jyväskylän suurajot" -keskusteluosuuden lähtölaukauksena voidaan pitää yhden aktiivisen kirjoittajan äimistelyä siitä, miksi MM-rallin erikoiskoe pitää järjestää nimenomaan kävelykadulla. Pari viikkoa ennen rallia hän kirjoitti muun muassa, että:

Suurajot ovat tärkeä tapahtuma Jyväskylän kaupungin palveluelinkeinolle, mutta joku raja sentään pitäisi olla (...). Autokilpailuja voi järjestää muuallakin kuin kaupungin puistossa ja kävelykadulla.

Mitä mieltä ihmiset yleensä on em. politiikasta? Käsittäkseni ilman mittavaa korruptiota Neste ja Suurajojen järjestelytoimikunta ei voi saada lupia autoiluun puistossa ja kävelykadulla.

(H-3)

H-3:n esittämän kysymyksen alkuosa tuo osuvasti esille ralliin liittyvät intressit. Kysymyksen retorista voimaa lisää se, että esille nostetaan tasapuolisuutta tavoitellen sekä rallista koituvat taloudelliset hyödyt ("tärkeä tapahtuma Jyväskylän palveluelinkeinolle") että hyötyjen tavoittelun käänttöpuoli (onko kilpailut pakko tunkea taloudellisten etujen maksimoimiseksi jalankulkijoille rauhoitetulle alueelle?). Kysyjä tuottaa tässä viestissään itsensä paitsi tavalliseksi kansalaiseksi myös passiivisten kaupunkilaisten herättelijäksi: eivätkö he todellakaan huomaa, millaista heidän oikeuksiaan loukkaavaa tapahtumaa ollaan puuhaamassa? Kysymyksen loppuosa korruptiosyytöksineen on provokatiivinen ja ehkä sellaiseksi tarkoitettukin. Kaikki sanomalehdet eivät ehkä kelpuuttaisi tällaista tekstiä yleisönosastoihinsa, jos korruptiosyytettä ei yksilöitäisi tarkemmin.

H-3:n kysymys tuotti useita kommentteja, joissa luonnehdittiin mm. sitä, kuinka suurajot rikkovat koko kaupungin luontaisen elämänrytmin:

Koskaan, koskaan muulloin kuin ajojen aikaan Jyväskylän bussikuskit eivät ole vaahtosuisen aggressiivisia omia asiakkaitaan kohtaan, eivät myöskään kauppiaat, tarjoilijat ja muut vastaavat. Ajot yksinkertaisesti kiristävät koko sektorin hermoja aivan helevetisti, ja normaalioloissa inhimilliset yleisönpalvelijat purkavat paineensa asiakkaaseen. Cool.

Viime vuonnakin kävelykatu täyttyi taas kojuista, romppeesta ja 'huoltoajossa' olevista autoista. (Olin päätenyt sinne selvittyäni raivopäisenä mesovasta bussikuskista ...) Yksi näistä huoltoajolaisista hanatti täysin huolettomasti menemään siellä kojujen lomassa, ja oli ajaa naisihmisen päälle. Tästä säikähtyneenä nainen läpsäytti auton konepeltiä kädellään ja meni pankkiautomaatille. Kuski pomppasi ulos, marssi naisen perään ja alkoi karjua:

"ÄLÄ KOSKE MUN BEMARIIN!!!"

Sama juttu joka vuosi, porukka kadottaa suhteellisuudentajunsa ja kaupunki muuttuu kauhu-filmin lavasteiksi. Onneksi kotonakin riittää tekemistä.

(H-1) (keskiviikko 7.8. klo 08.51)

H-1 ei vain sympatisoi H-3:n äimistelyä, vaan antaa sille lisävoimaa omiin kokemuksiin perustavalla esimerkillään. Vaikka kyse on edellisen vuoden ralliin liit-

tyneistä tapahtumia, H-1:n viesti ennakoi epämiellyttävien tapahtumien toistuvan myös elokuussa 1996. Rallista ei tulisi yksinomaan iloista kansanjuhlaa.

Keskustelun käynnistänyt H-3 kommentoi heti tuoreeltaan H-1:n vaikutelmia edellisen vuoden rallista:

Luulin jo, että olen Jyväskylässä ainoa jonka mielestä meininki Suurajojen aikana on outoa

Ei sinänsä mitään Suurajoja vastaan mitään – niitä varmasti tarvitaan – koska suurtyöttömyyden aikana erityisesti erilaiset hovit ovat tärkeitä ihmisille. Voi samaistua esim. autoihin ja autojen ympärillä olevaan bisnekseen. Voi kuvitella ikäänkuin itsekin olevansa osa laajempaa autojen ympärillä pyörivää kolle-giaalista yhteisöä. Se on tärkeää näinä aikoina.

(H-3) (keskiviikko 7.8. klo 15.47).

Tämänkin viestin sävy tavoittelee tasapuolisuutta, mutta hyödyntää myös ironiaa. H-3 vastasi samalla kertaa aiempaan kysymykseensä siitä, onko rallin eri-koiskokeelle löydetty paras mahdollinen paikka:

Olisi kuitenkin parempi jos kyseinen tapahtuma vietäisiin kävelykadulta ja puisto-tosta pois.

Jatkokysymyksen oli valmiina:

Olisi vaan hauska tietää autoilun harrastajilta itseltään, miksi he haluavat tuoda autokilpailut kävelykadulle ja kaupungin tärkeimpään puistoon. Joku järkevä pe-rustehan sille täytyy olla.

(H-3) (keskiviikko 7.8. klo 15.47).

Taloudellisia hyötyjä vai ympäristöhaittoja?

Kysyjä jäi vaille suoraa vastausta, sillä moottoriurheilun harrastajat, puhumatta-aan suurajojen järjestäjistä eivät esiintyneet kertaakaan keskusteluryhmässä. On ilmeistä, että he eivät olleet tietoisia koko foorumista saati sillä käytävästä deba-tista. Tässä mielessä rallin arvostelijoiden kommentit menivät harakoille. Kritiikki olisi tavoittanut paremmin maalinsa, jos esimerkiksi Keski-suomalainen tai iltapäi-välehdet olisivat kelpuuttaneet rallin arvostelijoiden kirjoituksia yleisöno-sastoon-sa. H-3:n kysymykseen tuli oikeastaan vain yksi, mutta sitäkin suurempi vastaus yhdeltä aktiivikeskustelijalta. Hän myötäili koko suurajokeskustelun ajan H-3:n näkemyksiä ja arveli, että rallin tuomisen kävelykadulle selittää:

Psyykinen luonnehäiriö, joka ilmenee korostettuna itsetehostamisen tarpeena, haluna kiristää kanssaihmisten pinna äärimmilleen hiilivetyjä käryttämällä ja moottoria ulvottamalla. Tarkkaile joskus ympyrää kaahaavaa vesiskootteristia ja yritä löytää tyyppin puuhasta jotain järkevää.

(H-6) (torstai 8.8. klo 10.36)

Jos H-6:n tarkoituksena oli ärsyttää ralliin myönteisesti suhtautuvia, hän on-nistui aikeessaan ainakin kerran. Vastakomentista voidaan tunnistaa ns. lei-mahtelun (flaming) piirteitä ja siinä kiinnitetään huomiota myös myös H-3:n ja H-6:n samanhenkisyyteen. Ilmeisesti he ovat tunnettuja verkkokeskustelijoita, jot-ka kuuluvat elektroniseen ”yhtä köyttä yhdistykseen” ja joiden mielipiteet ovat tulleet tutuiksi muissakin yhteyksissä. H-3:n ja H-6:n näkemysten vähättely perus-tuu ideologiseen leimaamiseen, jota korostavat ilmaukset ”yleensä” ja ”akseli”:

Yleensä ei (H-3 ja H-6/ RS) -akseliin päin viitsi piereksiäkään (tuleehan siitä kasvi-huonekaasuja), mutta kun mies ... jorisee tällaisia (...)

> Tarkkaile joskus ympyrää kaahaavaa vesiskootteristia ja yritä löytää tyyppin puuhasta jotain

> järkevää (H-6).

Korvaa "ympyrää kaahaava vesiskootteristi" millä haluat.
(H-8) (torstai 8.8. klo 12.29).

H-6:n esittämä analogia "vesiskootteristista" ei ei innostunut muita. Myös "leimahtelija" (H-8) jätti leikin tähän eikä enää esiintynyt suurajokeskustelussa. Vaikka keskustelussa viljeltiin epäsovinnaisia ilmauksia, se pysyi verrattain asiallisena. Henkilöön menevää painokelvotonta tekstiä esiintyi vain yhdessä viestissä. Vaikka keskustelu menikin välillä herjien heittäilyksi, kukaan ei alentunut haistatteluun tai muuhun elektroniseen töhertelyyn, joka on monien keskusteluryhmien riesana (ks. esim. Van Tassel 1996).

Suurajojen myönteiset puolet tuotiin esille heti keskustelun alussa, mutta rallin ymmärtäjiä ei ilmaantunut kahta enempää. Toinen heistä vastasi myös H-3:n kysymyksiin siitä, onko kaupungin keskusta paras paikka rallille:

Mielestäni Suurajot on ihan jees. (H-2) (keskiviikko 7.8. klo 12.59).

- > Suurajot ovat tärkeä tapahtuma Jyväskylän kaupungin palveluelinkeinolle, mutta joku raja
- > sentään pitäisi olla ... Autokilpailuja voi järjestää muuallakin kuin kaupungin puistossa ja
- > kävelykadulla (H-3)

Autokilpailuja voidaan järjestää muuallakin. (H-2) (keskiviikko 7.8. klo 12.59).

Vastaus vaikuttaa yhdentekevältä, mutta se vapauttaa H-2n joutumasta altavastaajaksi keskustelussa, joka koskee mm. rallin ympäristöhaittoja. H-2 tehostaa argumenttiaan kuvaamalla rallin vain yhdeksi vapaa-ajan vieton muodoksi ja löytää vastapainoksi "vieläkin hullumpia" tapoja rentoutua. "Ei se ralli ole ole niin haudanvakava asia" -tyyppisen kommentin päättää hymiö, joita viljeltiin yllättävän vähän suurajokeskustelussa. Kirjoittaja viljeli muutoinkin huumoria, sillä hän ilmoitti taustaryhmäkseen "180 km/h talvinopeusrajoitukseksi r.y.":

Erilaisia harrastuksia ja kiinnostuksen kohteita löytyy maailmasta paljon ja on ihan selvää, ettei pulla maistu kaikkien suussa hyvältä. Jotkut jopa pitävät pienen valkoisen pallon hakkamisesta ympäri peltoja järkevänä! :-)

(H-2) (keskiviikko 7.8. klo 12.59)

Jäljellä on kuitenkin kysymys josta ei selviä vitsailulla. Rallia kritisoiva H-3 oli asettanut pohdittavaksi keskustelunavauksessaan myös sen mahdollisuuden, että:

- > (...) ilman mittavaa korruptiota Neste ja Suurajojen järjestelytoimikunta ei voi saada lupia
- > autoiluun puistossa ja kävelykadulla (H-3)

Samaan tapaan kuin edellä H-2 väistää kysymyksen kärjen ja rakentaa suurajojen puolustuksen epäsuorasti. :

Mitähän kaupunki on mieltä valtavan kansainvälisestä julkisuudesta ja turisteista? Tai kysy paikallisten (koko Jkylän seutu!) majoittajien, ravintoloiden, ym. palveluntuottajien mielipidettä tapahtuman taloudellisesta merkityksestä ...

Muistuu mieleen yhdenkin huoltamoyrittäjän huokaisu viime vuonna valtavan kiireen keskeltä:

"Suurajojen aikana me myydään yhtä paljon kuin koko vuoden muuna aikana yhteensä".

(H-2) (keskiviikko 7.8. klo 12.59)

Argumentaatio lähtee taloudellisten hyötyjen korostamisesta ja perustelut ovat määrällisiä, kuten tämäntyyppiselle "ekonomistiselle semantiikalle" sopiikin (valtava julkisuus, paljon ostavia turisteja, valtava kiire, paljon myyntiä). Näiden tekijöiden myönteisyyttä ei aseteta epäilyksenalaiseksi eikä taloudellisten hyötyjen tavoittelun tuottamiin haittoihin (tungos, pakokaasut, jne.) viitata lainkaan. Jos H-3:n viestissä ideaalisena toimijana on oikeuksiaan valppaasti valvova kansalainen, H-2 tuottaa itsensä paikallisten yrittäjien edunvalvojaksi, viittaamatta kuitenkaan suoraan siihen, että itsekin mahdollisesti toimii yrittäjänä. Tavallaan tämä ekonomistinen argumentaatio on yhtä yksisilmäinen kuin H-2:n esimerkki "vesiskootteristista", jossa rallikuski rinnastetaan idioottiin.

Väittely rallin tarpeellisuudesta jatkui torstaina 8.8, josta tuli koko suurajokeskustelun vilkkaimpia. Seuraavassa H-6:n viestissä tulee osuvasti esille myös se, kuinka kirjoittajan oma teksti nousee reagoitina edellisiin kommentteihin. Keskukseluryhmässä tuotettu teksti kutoutuukin tyyppillisesti näistä lyhyistä, usein katkelmallisista vuoropuheluista.

- > Nesteen ekologinen yrityskuva, jota se haluaa mainonnalla rakentaa on käytännössä aivan
- > jotain muuta.

>Neste Rallye of Thousands Lakes niinkuin sitä kansainvälisesti markkinoidaan tuodaan >Jyväskylässä kaupungin tärkeimpään puistoon (Harjun erikoiskoe) kävelykadulle (maali)

>Autoilevan väestönosan piittaamattomuus ja röyhkeys on rajatonta. Kysymys on autoilijoiden >mielienosoituksesta käytännössä. (H-3)

Olen samaa mieltä, bensankäryttelylobby on silminnähden huolestunut ilmastotutkijoiden viimeaikaisista lausunnoista ilmastomuutoksen etenemisestä ja yrittää peittää huolestuneet äänenpainot aivottomien sirkushuvien alle. Tilanne on mielestäni jotenkin tuttu Rooman valtakunnan loppu-ajoilta: kun yhteiskunta on kyvytön vastaamaan esillennouseviin ongelmiin, tarjotaan sirkushuveja tilalle. (H-6) (torstai 8.8. klo 10.29)

>Kun kaupunkiin on saatu joku autoista vapaa alue se kiusaa elämäntapa-autoilijoita niin

>paljon, että sinne pitää tuoda autokilpailut (H-3).

Totta, pienikin autoista vapaa vyöhyke on näille kuin punainen vaate.

(H-6) (torstai 8.8. klo 10.29)

>Neste, joka on Jyväskylän Suurajojen pääsponsor ei piittaa tippaakaan ympäristöarvoista ja

>ihmisten asumisympäristöstä (H-3).

Kuten eivät muutkaan hiilivetyfirmat.

(H-6) (torstai 8.8. klo 10.29)

> (...) Käsittääkseni ilman mittavaa korruptiota Neste ja Suurajojen järjestelytoimikunta ei voi

> saada lupia autoiluun puistossa ja kävelykadulla (H-3)

Päättäjien uudelleenvalinta on useimmiten vaalirahoituksesta kiinni. Puheet ympäristöystävällisestä kaupungista kannattaa jättää omaan arvoonsa ja kiinnittää huomio tekoihin.

Ei sinulla sattuisi olemaan listaa suurajojen poliittisista takuumiehistä tänne julkaistavaksi?

(H-6) (torstai 8.8. klo 10.29)

H-6:n puheenvuoron viimeinen lause on siinä mielessä harvinainen, että se edustaa yritystä hankkia tietoa oman itsen ulkopuolelta. Melkein kaikille suurajoja koskeville puheenvuoroille oli ominaista niiden itseriittoisuus. Kirjoittajilta löytyi yleensä "omasta takaa" mielipide asiaan kuin asiaan eikä muilta juurikaan pyydetty apua. Argumentteja ei myöskään pyritty lujittamaan viittaamalla erilaisiin auktoriteettilähteisiin, kuten esimerkiksi asiantuntijoiden lausuntoihin tai tieteellisiin julkaisuihin.

Poiketaan hieman puheenvuorojen aikajärjestyksestä ja otetaan tarkasteltavaksi vastaus, jonka tiedonhankkija sai kysymykseensä. Vastauksen antoi – kuinka ollakaan – hänen hengenheimolaisensa H-3:

> Ei sinulla sattuisi olemaan listaa suurajojen poliittisista takuumiehistä tänne julkaistavaksi?

(H-6)

Jyväskylässä valtaa pitävät Sosiaalidemokraatit ja Kokoomus (...)

Käytännössä luvan lieene siunannut joku lautakunta. Niissä enemmistönä on tietenkin em. puolueiden edustajat. Ne, jotka eivät menneet vaaleissa läpi valtuustoon.

Käytännössä apulaiskaupunginjohtaja, joka vastaa teknisistä asioista, Ahti Vielman yli ei kävellä. Vielma on kokoomuslainen. Kotoisin muistaakseni Savukoskelta eikä olisi koskaan tullut valituksi virkaansa ilman puolueen jäsenkirjaa.

Kaupunginjohtaja on Pekka Kettunen, DI, joka tuli Keravalta Jyväskylän johtoon sosiaalidemokraattien kutsumana.

Pidän P. Kettusta fiksuna miehenä, jonka luulisi älyvän mikä on hyvää peeärrää ja mikä ei.

(H-3) (tiistai 13.8. klo 10.47)

H-3 täydensi vielä vastaustaan seuraavana päivänä, joten H-6:n tiedonhankinta näytti johtaneen tulokseen. H-3 oli selvästikin nähnyt vaivaa voidakseen kertoa H-6:lle ja samalla muillekin keskusteluryhmää seuraaville, ketkä päättivät Suurajojen luvista. H-3 käyttää hyväkseen myös edellisen päivän viestiään ja käy kysymys/vastaus -leikkiä itsensä kanssa. Argumenttien uskottavuutta pyritään vahvistamaan kieltämällä omat sidonnaisuudet mihinkään poliittiseen puolueeseen:

Tein pienen kyselyn:

Luvat Suurajojen pitämiselle Harjulla, kaupungin keskeisessä puistossa on antanut vuodesta vähän riippuen joko:

- a. tekninen lautakunta
- b. kaupunginhallitus

Molemmissa Kokoomus ja SDP jyrää. (En ole itse minkään puolueen jäsen, enkä ole ollut.)

Sosiaalidemokraattien kärkinimiä on Jyväskylän yliopistossa työskentelevä (sic) Kalevi Olin, joka on myös kansanedustaja.

Olinilta itseltään voisi kysyä Demareiden ympäristöpolitiikkaa käytännössä sposti-osoitteesta:

kalevi.olin@eduskunta.mailnet.fi

Mies kyllä suoltaa puhetta vaikka tajuttomana ympäristöarvoista tuntitolkulla. Ei sen puoleen. Nyt voisi kysyä mitä ympäristöarvoja se tukee, että autokilpailu tuodaan kävelykadulle hänen kotikaupungissaan hänen oman puolueensa jäsenten tukemana.

Muitakin katuja olisi Jyväskylässä.

Olisi kiva saada jostain Nesteen sähköpostiosoitteita.

Voisi kysellä Nesteen ympäristöpolitiikkaa ja miksi he tukevat autokilpailuja Jyväskylän keskeisessä puistossa ja kävelykadulla.

Joku ympäristöpoliittinen logiikkahan siinä täytyy olla. Eihän Nesteenkään myynninedistäjät ihan idiootteja voi olla.

(H-3) (keskiviikko 14.8. klo 08.50)

Tämänkin puheenvuoron kannalta oli siis ongelmallista, että kritiikin kohteet saattoivat piiloutua sähköpostin tavoittamattomiin. Rallin arvostelu keskusteluryhmässä uhkasi näin ollen jäädä pienen piirin varjonyrkkeilyksi. Keskusteluryhmien luomaa vastajulkisuutta voidaankin pitää verrattain marginaalisena, etenkin jos passiivisten lukijoiden määrä jää vähäiseksi. John Keane (1996, 9-11) termien keskusteluryhmä edustaa tässä tapauksessa "mikrojulkisuuden" foorumia (micro-public sphere). Sillä esitetyt puheenvuorot tavoittavat pienen joukon ihmisiä verrattuna esimerkiksi laajalevikkisiin sanomalehtiin. Tähän marginaalisuuden ongelmaan viittasi tavallaan H-3, joka valitti, että rallia kritisoivia puheenvuoroja on vaikea saada julki esim. Keski-Suomen valtalehdessä:

Suurajot on niin pyhä asia Jyväskylässä, että sen kritiikki saattaa johtaa sosiaaliseen eristämiseen paikallisyhteisössä.

Jos kritiikki Suurajoja kohtaan nousee julkisuuteen, huomauttaa paikallinen so-tilaspiirin pää-äänenkannattaja, yleensä päätoimittajansa suulla, että:

* Jyväskylä menettää Suurajot Tampereelle

* liike-elämä kärsii ja työttömyys kasvaa jos ei ole Suurajoja

Ja kritiikot leimataan tietysti epärealistisiksi hihhuleiksi.

(H-3) (perjantai 9.8.klo 09.21)

Rallin tarpeellisuutta koskeva keskustelu alkoi rönsyillä toisella tarkasteluvierokolla muihin aiheisiin, muun muassa Neste Oy:n tuotteiden boikotointiin. Verrattain lyhyt, kahden keskustelijan (H-3 ja H-6) dominoima keskustelu suurajojen tarpeellisuudesta onnistui kuitenkin nostamaan esille tärkeitä näkökohtia. Rallia vastustavat asettuivat kansalaisten etujen ajajiksi ja valittivat suurajojen tuottamaa häiriötä kaupunkilaisten jokapäiväiselle elämälle. Rallia puolustavat korostivat suurajojen taloudellisia seurausvaikutuksia. Keskustelussa ei kuitenkaan päästy keskeisten argumenttien esittelyä pidemmälle. Osittain tämä johtui siitä, että ralliin kriittisesti suhtautuvilla oli käsissään aloite ja ilmeisesti myös määrällinen ylivoima; rallin kannattajat eivät uskaltaneet samalle areenalle. He tyytyivät muutamaan vasta-argumenttiin, mutta esimerkiksi rallin taloudellisista hyödyistä suhteessa sen tuottamiin haittoihin kaupunkilaisille ei päästy väittelemään kunnonla. Juuri kun tällaisen keskustelun alkuun oltiin pääsemässä, jokin sivuteema tempaisi huomion muihin asioihin.

Johtopäätöksiä

Steve Jonesin (1995, 18-19) tavoin voidaan väittää, että tietoverkon keskusteluryhmä on eräänlainen pseudoyhteisö, koska keskustelijat eivät jaa samaa fyysistä tilaa ja kohtaa toisiaan kasvokkain puhuessaan ja saadessaan palautetta. Koska kyse on tietokonevälitteisestä viestinnästä, se on kasvokkaihin kontakteihin verrattuna aina jossakin määrin proteettista, "talking by writing". Kasvokkaiseen dialogiin verrattuna asynkroninen verkkokeskustelu muistuttaa puujaloilla kävelyä myös sen vuoksi, että vastauksen saamista yksinkertaiseenkin kysymykseen saattaa joutua odottamaan jopa tunteja, monissa tapauksissa seuraavaan päivään, jolloin puhuteltu on taas tietokoneensa ääressä.

Keskusteluryhmiin lähetetyt viestit muistuttavat lähinnä yleisönosastokirjoituksia. Yleensä ne ovat niitä lyhyempiä, ikään kuin "sähkösanoman" tyyppisiä reagoiteja edeltäviin viesteihin. Viesteille on ominaista myös se, ettei niiden todenperäisyyttä valvota. Jokainen kirjoittaa keskusteluryhmään omalla vastuullaan ja jokaisen harkintaan myös jää, kuinka vakavasti toisten lähettämiin viesteihin tulisi suhtautua. On tietysti mahdollista, että ainakin räikeimmät asiavirheet oikaistaan, jos joku sattuu huomaamaan sellaisia. Koska keskustelulla ei ole selkeää asialistaa, tavoitetta ja puheenjohtajaa, keskustelu etenee ikään kuin omalla painollaan ja yllättävätkin suunnanmuutokset ovat mahdollisia. Tämän vuoksi verkkokeskustelua sävyttää usein lyhytjänteisyys, pintapuolisuus, fragmentaariisuus ja keskeneräisyys. Keskusteluun kuuluvat yhtä hyvin vakavissaan esitetyt asia-argumentit kuin myös herjat, joissa on totta toinen puoli. Niin viestien kirjoittaja kuin lukijakin tuottaa kunkin puheenvuoron merkityksen suhteessa aiempiin viesteihin. Ne eivät edusta kirjoittajille vain mykkää tekstimassaa, vaan myös kontekstia, johon oma kommentti suhteutetaan joko edellisten viestien tukemisenä, riitauttamisena tai vastaavana diskursiivisena tekona. Yksittäinen, aiempaan keskusteluun verrattain assosioituva lause (esim. "Neste on boikottilistalanti jo kymmenettä vuotta.") voi toisaalta provosoida kesken väittelyn oman "alakeskustelunsa", joka paisuu pian keskeisimmäksi puhenaikheeksi. Aiemmat kiistakysymykset painuvat samalla unohduksiin siitäkin huolimatta, että teemat saattavat olla itsessään yhtä ajankohtaisia kuin ennenkin.

Toisaalta verkkokeskustelun dynamiikkaan sopii sekin, että jokin aikaa sitten taakse jätettyihin teemoihin voidaan palata, jos ne tarjoavat esimerkiksi analogioita käsillä oleva aiheen täsmentämiseksi (vrt. Sachs 1995, 92). Tämä riippuu siitä, sattuuuko keskusteluun osallistumaan henkilö, jolla on muistikuvia aiemmista puheenvuoroista. Verkkokeskustelulle näyttää kuitenkin olevan ominaista, että sen diskursiivinen rihmasto kiinnittyy lähinnä nykyhetkeen. Verkkokeskustelun tekstuaaliset kerrostumat jäävät helposti melko ohuiksi etenkin riennettäessä kommentoimaan asioita, joissa tapahtuu koko ajan uutta. Ainakin suurajokeskustelun valossa pari viikkoa näyttäisi olevan raja, jonka kauemmaksi keskustelu ei jaksa palata edes periaatteellisissa kysymyksissä, vaikka keskustelijoilla olisikin argumenttien tukena käytössään aiempien puheenvuorojen muodostama "tekstiarkisto".

Vaikka tietoverkkojen ja myös keskusteluryhmien suosio kasvaa koko ajan, ollaan vielä kaukana siitä päivästä, jolloin ne pystyvät haastamaan kansalaiskeskustelun foorumina sanomalehtien yleisönosastot, joihin ne lähinnä vertautuvat. Tämä koskee ainakin lukijoiden määrää ja mahdollisesti myös sitä, kuinka voimakasta vastakaikua kirjoittajien esittämät näkemykset pystyvät herättämään lukijoissa. Ainakin toistaiseksi keskusteluryhmistä on kiinnostunut verrattain pieni joukko, joka muodostuu keskimääräistä koulutummista miehistä. Tämä sosioekonomisten tekijöiden vinouma tuli erityisen selvästi esille suurajoja koskevassa tapaustutkimuksessa. Tässä suhteessa tapahtuu kuitenkin tasoittumista, kun verk-

kopalvelujen käyttö leviää koko kansan pariin. Etenkin moderoimattomia keskusteluryhmiä voidaan pitää verrattain demokraattisina foorumeina: ryhmiin on helppo päästä sisään ja niistä voi irrottautua, jos sopivaa sanottavaa ei löydy. Tässä mielessä keskusteluryhmät tarjoavat vaihtoehtoisen kanavan niille, jotka eivät pääse esittämään näkemyksiään esimerkiksi lehtien yleisönosastoissa. On kuitenkin ilmeistä, että keskusteluryhmät eivät tule korvaamaan näitä kanavia, vaan täydentävät niitä mielipidefoorumeina ja mahdollisesti myös kansalaistoiminnan organisoimisen välineinä.

Lähteet

- Baym, Nancy. K. (1995)
The emergence of community in computer-mediated communication. - Teoksessa: Cybersociety. Computer-mediated communication and community. Ed. by Steven G. Jones. London: Sage, s. 138-163.
- Berman, Yitzhak (1996)
Discussion groups on the Internet as sources of information: the case of social work. - Aslib Proceedings 48(2), 31-36.
- Burton, Paul F. (1994)
Electronic mail as an academic discussion forum. - Journal of Documentation 50(2), 99-110.
- Garramore, Gina M. & Harris, Allen C. & Anderson, Ronald (1986)
Uses of political computer bulletin boards. - Journal of Broadcasting and Electronic Media 30(3), 325-339.
- Gerlander, Maija & Takala, Eeva (1995)
"Meiailaan!": Luotauksia sähköpostiviestintään. - Teoksessa: Polkuja puheviestintään. Oppimateriaalia Puhuri -ohjelmaan, Toim. Eeva Takala & Maija Gerlander. - Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. Avoin yliopisto, s. 111-121.
- Herring, Susan C. (1996)
Gender and democracy in computer-mediated communication. - Teoksessa: Computerization and controversy. Value conflicts and social choices. 2nd ed. Ed. by Rob Kling. New York: Academic Press, s. 476-489.
- Hintikka, Kari (1994)
Internet - kalastusta tietoverkoilla. - Helsinki: Painatuskeskus.
- James, Michael L. & Wotring, C. Edward & Forrest, Edward J. (1995)
An exploratory study of the perceived benefits of electronic bulletin board use and their impact on other communication activities. - Journal of Broadcasting and Electronic Media 39(1), 30-50.
- Jones, Steven G. (1995)
Understanding community in the information age.- Teoksessa: Cybersociety. Computer-mediated communication and community. Ed. by Steven G. Jones. - London: Sage, s. 10-35.
- Järvinen, Hannu-Matti (1996)
Henkilökohtainen tiedonanto 17.9.1996 (Tampereen teknillinen korkeakoulu).
- Järvinen, Petteri (1995)
Internet. Verkkojen verkko. Opas PC-käyttäjälle. 2. p. - Helsinki: WSOY.
- Keane, John (1996)
Structural transformations of the public sphere. - The Communication Review 1(1996)1, 1-22.
- Kolari, Antti (1996)
Juttua seksistä ja atk:sta. Internetin suomenkieliset keskusteluryhmät kasvavat nopeasti. - Helsingin Sanomat 6.9.1996.
- Kuronen, Timo (1996)
Tietoverkot ja sananvapaus. - Teoksessa: Sananvapaus. Toim. Kaarle Nordenstreng. Helsinki: WSOY, s. 243-269.
- McLaughlin, Margaret L. & Osborne, Kerry K. & Smith, Christine B. (1995)
Standards of conduct on Usenet.- Teoksessa: Cybersociety. Computer-mediated communication and community. Ed. by Steven G. Jones. London: Sage, s. 90-111.
- Newsgroups list (1996). news:sfnet.*.
- Ogan, Christine (1993)
Listserver: Communication during the Gulf War: What kind of medium is the electronic bulletin board? - Journal of Broadcasting and Electronic Media 37(2), 117-196.
- Pitkow, James E. & Kehoe, Colleen M. (1996).
The Sixth GVU WWW User Survey (October - November 1996).
http://www.cc.gatech.edu/gvu/user_surveys/survey-10-1996/
- Rafaeli, Sheizaf & LaRose, Robert (1993)
Electronic bulletin boards and "public goods" explanations of collaborative mass media. - Communication Research 20(2), 277-297.
- Sachs, Hiram (1995)
Computer networks and the formation of public opinion: an ethnographic study. - Media, Culture & Society 17(1), 81-99.
- Savolainen, Reijo (1996)
Tietoverkkojen käyttö empiirisen tutkimuksen kohteena. Metodisia lähtökohtia ja tutkimustuloksia. - Informaatiotutkimus 15(1), 13-26.
- Van Tassel, Joan (1996)
Yakety-yak: do talk back!: PEN, the nation's first publicly funded electronic network, makes a difference in Santa Monica. - Teoksessa: Computerization and controversy. Value conflicts and social choices. 2nd ed. Ed. by Rob Kling. San Diego: Academic Press, s. 547-551.

EU rakentaa tiedon vapaakauppaa

Tarkastelemme artikkelissamme aluksi EU:n komission synergiasuosituksista ja sen vaiherikasta kehitystä kohti direktiiviä ja kansallisia lainsäädäntötoimia¹. Julkisin varoin kerätyn informaation kaupallista käyttöä koskeva suositus on pieni mutta tärkeä osa EU:n laajuisten informaatiomarkkinoiden luomista. Toiseksi otamme tarkastelun kohteeksi kaupallisen sisältöteollisuuden eli multimediatuotteet, tilausvideot ja vuorovaikutteiset pelit. Kolmanneksi pohdimme EU:n suunnitelmia erityisesti kansalaisten tiedonsaannin kannalta. EU:n suunnitelmissa nämä äkki-päätä yhteismitattomilta vaikuttavat asiakokonaisuudet liittyvät hyvin läheisesti toisiinsa. Unioni nimittäin katsoo, että työttömyysongelma ratkeaa sisältöteollisuuden markkinoita kehittämällä. Samalla myös kansalaisten käytettävissä oleva tieto lisääntyy. Tähän skenaarioon kuitenkin nähdäksemme sisältyy eräitä perustavia ongelmia.

Euroopan unioni valmistelelee mallia, jossa julkisin varoin kerättyä tietoa ja ryhdytään hyödyntämään kaupallisesti. Mallissa tietojen keruun ja alustavan käsittelyn tekee julkinen sektori. Jatkojalostuksen ja kaupallisen hyödyntämisen hoitavat yksityiset yritykset, joiden käyttöön kerätty raakadata luovutetaan siitä aiheutuneiden kustannusten hinnalla. Tämä ns. synergiasuositus on askel kohti EU:n sisäistä tiedon vapaakauppaa, jonka unioni uskoo yhdessä viihteellisen sisältöteollisuuden kanssa ratkaisevan jäsenmaita piinaavan työttömyysongelman. Kansalaisten tiedonsaannin malli lupaa ehostuvan entisestään. Synergiasuosituksen toteutuminen tarkoittaa merkittäviä muutoksia kansallisiin lainsäädäntöihin. Suomessa valtiovarainministeriö valmistelelee jo valtion maksuperustelain muuttamista. Myöskään asiakirjajulkisuus ei pysy ennallaan.

EU:n toimia työttömyyden ratkaisemiseksi ohjaa hyvin vahva ennakoasenne, jonka mukaan julkista sektoria ei kannata laajentaa ja ainoastaan yksityistä sektoria tulee kehittää. Tästä lähtökohdasta suunnitelma antaa julkisten tietojen kaupallinen hyödyntäminen kokonaan yksityisen sektorin vastuulle on looginen. EU:n synergiasuosituksen toteutuminen tarkoittaa sitä, että Suomessa ja muissakin EU-maissa joudutaan muuttamaan lainsäädäntöä merkittävästi.

Meillä julkisten tietojen kaupan tärkeimmät lainsäädännölliset esteet koskevat valtion maksuperustelakia ja asiakirjajulkisuutta. Maksuperustelaki edellyttää, että valtion laitokset itse myyvät informaatiotuotteensa markkinahintaan. Julkisuusmääräysten keskittyminen asiakirjamuotoiseen aineistoon puolestaan estää tietokannoissa olevan sekalaisen informaation yhdistelemistä ja luovuttamista yksityisten yritysten käyttöön.

Informaation ja viihteen myyminen tietoverkoissa on ongelmallista muutoinkin kuin lainsäädännön kannalta. Yksi ongelmista on kopioimisen ja monistamisen helppous. Koska elektronisen tuotteen kopio on identtinen alkuperäisen kanssa, käyttäjän (katselijan) kannalta on samantekevää, käyttääkö hän alkuperäistä tuotetta vai sen kopiota. EU haluaakin muuttaa tekijänoikeuslain sellaiseksi, että kaikki elektronisen tuotteen väliaikaisetkin kopiot kuuluvat tekijänoikeu-

den piiriin. Luvattoman kopioinnin estämiseksi kehitetään myös uutta turvateknologiaa, jonka purkamisyrietykset aiotaan kriminalisoida.

EU:n suunnitelmissa sisältöteollisuus (*content industry*) nostaa yhteisön uuteen taloudelliseen kukoistukseen. Sisältöteollisuudella tarkoitetaan laajasti tietohyödykkeiden ja -palvelujen tuottamista, tuotteistamista ja jakelua. Sen piiriin kuuluvat perinteiset painotuotteet, elektroniset julkaisut ja audiovisuaaliset tuotteet. Mukaan mahtuvat sekä viihde (erityisesti tietoverkkojen välityksellä levitettävät tilausvideot) että asiallinen informaatio (oppikirjat, lainsäädäntö, tilastot, kartat, jne.).

EU:ssa uskotaan sisältöteollisuuden työllisyyttä elvyttävään voimaan. Perinteinen teollisuus ei näet pysty laajentamaan toimintaansa niin paljon, että se synnyttäisi merkittävässä määrin uusia työpaikkoja. Myöskään julkishallinto ei enää pysty palkkaamaan teollisuudesta ja peruselinkeinoista vapautuvaa työvoimaa. Palvelusektorin mahdollisuudet merkittävään työllistämiseen ovat nekin rajalliset korkean ja joustamattoman palkkatason maissa – EU:n alueelle ei kovin helposti muodostu laajamittaisia kengänkiillottajien työmarkkinoita.

Suunnitelmat herättävät lukuisia kysymyksiä: Kykeneekö markkinavetoinen sisältöteollisuus olennaisesti vähentämään massatyöttömyyttä Euroopassa? Turvaavatko informaatiomarkkinat kansalaisten tiedonsaannin paremmin ja taloudellisemmin kuin mitä julkishallinto on tehnyt vai onko Euroopan Unionilla edessään kuolonhyppy?

Vastavuoroisen hyödyn idea

EU:n komissio antoi vuonna 1989 suosituksen informaatiomarkkinoiden synergian parantamisesta julkisen ja yksityisen sektorin välillä (jatkossa *synergiasuositus*) (European Commission 1989). Keskeisimmin suositus käsittelee julkisin varoin kerättyjen tietojen luovuttamista yksityiselle sektorille kaupallista hyödyntämistä varten. EU:n piirissä ajatellaan hyödyn olevan vastavuoroista. Yhtäältä yksityiset yritykset hyötyvät, kun julkisia tietoja jalostetaan ja myydään informaatiomarkkinoilla ja toisaalta julkiset laitokset hyötyvät kaikin puolin tehostuvasta tiedonvälityksestä.

Synergiasuositus jakaantuu neljään osaan. Seuraavassa tiivistelmä olennaisimmasta sisällöstä.

- Julkinen sektori kerää säännöllisesti ja systemaattisesti dataa ja informaatiota osana normaalia, säännönmukaista toimintaansa. Julkinen sektori antaa nämä aineistot yksityisen sektorin käyttöön veloituksetta tai luovu-

tuskustannuksia vastaavalla hinnalla kaupallista hyödyntämistä varten niitä osin kuin salassapitomääräykset tai muut lailliset näkökohdat eivät ole esteenä.

- Julkisen sektorin tulee rohkaista yksityisen sektorin investointeja julkisten aineistojen käyttöön perustuvien tietopalvelujen luomiseksi. Julkinen sektori ei saa vääristää kilpailua omaa palvelutoimintaa kehittämällä.
- Julkinen sektori voi antaa suoranaista tukea tietopalvelujen tutkimiseksi ja kehittämiseksi sekä ensimmäisiin markkinointiponnistuksiin. Tukea voidaan antaa myös sellaisten tietopalvelujen kehittämiseen ja ylläpitämiseen, jotka eivät muodostu kaupallisesti kannattaviksi. Tietopalvelujen järjestämiseksi voidaan perustaa julkisen ja yksityisen sektorin yhteisiä yrityksiä.
- Julkisen sektorin tulee poistaa perusteettomat lainsäädännölliset esteet julkisten tietojen hyväksikäytön tieltä. Erityisesti tekijänoikeus tulisi poistaa kaikilta niiltä teksteiltä käänöksineen, jotka koskevat lainsäädäntöä, hallintoa ja lainkäyttöä. Aikaisemmin voimassa olleet kansalaisten tiedonsaantia koskevat oikeudet on kuitenkin säilytettävä aineistoja kaupalliseen käyttöön luovutettaessa.

EU:n komissio on teettänyt ulkopuolisilla asiantuntijoilla kolme perusteellista seurantaraporttia synergiasuosituksen tunnettuudesta, huomioon ottamisesta ja mahdollisesti tarvittavista lisätoimenpiteistä. Raportteja kutsutaan nimillä PUBLAW1 (1991), PUBLAW2 (1993) ja PUBLAW3 (1995). Niiden keskeisin anti koostuu maakohtaisista tilannekartoituksista.

Seurantaraporteista käy ilmi, että synergiasuositusta ei ole juurikaan otettu huomioon ja että se tunnetaan varsin huonosti. Aluksi eri osapuolet suhtautuivat synergian lisäämismahdollisuuksiin lievän optimistisesti ja korostivat tiedotuksen merkitystä ja kansallisten toimien vapaaehtoisuutta. Viimeisimmästä raportista ja siihen liittyneen seminaarin aineistosta käy ilmi, että suhtautumistapa on muuttunut. Vapaaehtoisuuteen ei enää uskota. Synergiasuosituksen tärkeimmistä ehdotuksista halutaan EU:n direktiivi, mutta ensin on tulossa vihreä kirja², jonka laatiminen on kuitenkin osoittautunut visaiseksi tehtäväksi.

Tietokauppa kannattavaksi

Vihreän kirjan pohjaksi Tilburgin ja Leidenin yliopistojen tutkijat ovat laatineet laajan keskusteludokumentin *Access to Public Sector Information* (Prins et al. 1995; Kuronen 1995a). Se on tehty professori J. E. J. Prinsin johdolla ja käytämmekin siitä nimitystä Prinsin raportti. Raportti jakaantuu asiasisällöltään kahteen osaan: kansalaisen oikeuksiin saada käyttöönsä julkisia tietoja ja yritysten mahdollisuuksiin myydä näitä tietoja.

Kansalaisen oikeus julkisiin tietoihin perustuu tavallisimmin asiakirjajulkisuutta säätelevään tai johonkin vastaavaan lakiin. Tällainen laki on voimassa Pohjoismaiden lisäksi mm. Ranskassa, Italiassa ja Kreikassa. Esimerkiksi Englannissa tai Saksassa ei Pohjoismaiden kaltaista asiakirjajulkisuutta tunneta. Myös Pohjoismaissa julkisuus on kuitenkin hyvin rajoitettua. Se koskee vain sellaisia tietoja, jotka ovat saaneet lopullisen asiakirjan muodon. Jos tiedot ovat vaikkapa tietorekisterissä, mutta eivät asiakirjoina, ne ovat harkinnanvaraisesti julkisia. Viranomaisen voi halutessaan kieltäytyä luovuttamasta tällaisia tietoja.

Prinsin raportissa esitetään hyvin pitkälle menevää tiedon julkisuutta. Sen tulee koskea sekä yleisten että paikallisten viranomaisten tietoja, joita on voitava etsiä automatisoitujen julkisten indeksien avulla. Julkisuuksien tulee koskea kaikentyyppisiä viranomaisten hallussa olevia tietoja, elleivät ne ole salaisia laissa

säädettyjen perusteiden nojalla. Kansalainen voi esittää pyyntönsä nimettömänä eikä hänen tarvitse perustella pyyntöään. Tiedot on saatava käyttöön ilmaiseksi tai nimellisillä kustannuksilla. Viranomaisen ei saa pyrkiä hyötymään tietojen myynnillä kansalaisille.

Yritysten oikeudet julkisten tietojen käyttöön puolestaan liittyvät tietojen kaupalliseen hyödyntämiseen. Raportin mukaan tekijänoikeudet eivät saa olla julkisen sektorin tietojen luovuttamisen esteenä. Tietojen kaupallisella hyväksikäytöllä ei tule muutenkaan olla mitään lakiin selvästi perustumattomia esteitä. Tietojen kaupallista käyttöä on pikemminkin edistettävä aktiivisella tiedottamisella ja erilaisilla teknisillä ratkaisuilla. Tiedot pitää luovuttaa yrityksille pelkkiä luovutuskustannuksia vastaan. Tietojen sinänsä tulee olla ilmaisia.

Julkisen sektorin on koko ajan kehitettävä tietojen keruu-, käsittely- ja tallennusmenetelmiä niin, että tietojen luovuttaminen yritysten käyttöön onnistuu mahdollisimman helposti. Kaupallisen hyödyntämisen tulee koskea kaikkea julkista tietoa riippumatta siitä, onko se asiakirjamuodossa, manuaalisina rekistereinä tai tietokoneilla käsiteltävässä muodossa.

EU:n sisämarkkinoilla jäsenvaltioiden tulee pidättäytyä keskinäisestä epärealistista kilpailusta. Julkisen sektorin tietojen on oltava minkä tahansa muun jäsenvaltion yritysten vapaasti käytettävissä. Julkinen sektori ei myöskään saa kehittää omia ilmaisia tietopalvelujaan niin, että se vie pohjan yksityiseltä liiketoiminnalta. Sen on kokonaan pidättäydyttävä maksullisten tietopalvelujen kehittämisestä, mikäli yksityiselle liiketoiminnalle nähdään vähänkään mahdollisuuksia.

Vain tilanteessa, jossa taloudellisesti kannattavaa yksityisen sektorin järjestää kaupallista palvelua ei synny, julkisen sektorin on lupa kehittää omia ilmaisia tietopalvelujaan.

Kansalaisten oikeudet ja yritysten oikeudet saattavat kuitenkin olla ristiriidassa keskenään. Jos julkinen sektori kehittää kansalaisille tarkoitettuja, korkealuokkaisia palveluja tietoverkkoihin, se samalla vie pohjan kaupallisiin perustein toimivilta palveluilta. Yksityisten yritysten näkökulmasta julkinen sektori ei saisi luovuttaa tietoja suoraan kansalaisille lainkaan, mikäli yksityinen taho toimittaa vastaavia tietoja.

Prinsin raportin mukaan yksityiset yritykset pystyvät tyydyttämään kansalaisten tietotarpeet julkista sektoria paremmin. Tästä syystä mitkään seikat eivät saa olla esteenä kaupallisten tietopalvelujen kehittämiselle.

Prinsin raportissa esitetään kansalaisten tiedonsaannista ja yritysten liiketoiminnan edistämisestä jossakin määrin ristiriitaisia kannanottoja. Kaiken keskustelun jälkeen raportti kuitenkin päättyi kansalaisten kannalta myönteiseen esitykseen. Kun julkisen sektorin kaikentyyppiset tiedot ovat aikanaan asiakirjajulkisuuden mielessä pääosin julkisia ja kenen tahansa hyödynnettävissä, julkisen sektorin on turvattava kansalaisten perustason tiedonsaanti siinäkin tapauksessa, että samoja tietoja myydään kaupallisilla markkinoilla.

Prinsin raportti tuli julkisuuteen vuoden 1995 jälkipuoliskolla. Silloisen suunnitelman mukaan vihreä kirja piti julkistaa vuoden 1996 alkupuolella, mutta aikataulu ei ole pitänyt. Helmikuussa 1996 tuli jakeluun vihreän kirjan hyvin alustava luonnos, joka sisältää enemmänkin kysymyksiä kansallisille viranomaisille kuin lopullisia kannanottoja. Komissio on luvannut, että vihreä kirja julkistetaan vuoden 1997 tammikuussa.

Käytettävissä olevan kirjallisen aineiston pohjalta voidaan päätellä, että EU joutuu todennäköisesti hyväksymään suuret maakohtaiset eroavuudet julkisten tietojen levittämisessä ja kauppaamisessa. Esimerkiksi Englannissa tehtiin Thatcherin hallituksen aikana massiivisia järjestelyjä valtion laitosten yhtiöittämisessä ja niiden kannattavuuden lisäämisessä. Tietojen myynti yksinoikeudella on keskeinen osa tätä ideologiaa. Englanti tuskin tulee muuttamaan omaa linjaansa – ainakaan kovin helposti – EU:n vaatimien synergiasyiden takia.

Kompromissina erilaisten pyrkimysten välillä ollaan kehittelemässä julkisen informaation universaaliala palvelua, jonka perusajatus on kopioitu Yhdysvaltain telepalveluista. Universaaliala palvelun mallissa informaatio olisi yhteistä sekä kansalaisille että yrityksille. Malli muodostaisi informaatiopalvelujen vähimmäistason, ja palvelujen laajuus ja toimintamuodot olisivat yhtenäiset koko EU:n alueella.

Suomessa käytännöt vaihtelevat

Valtiovarainministeriössä on selvitetty valtion tietojen maksullisuutta. Maksuperustelain seuranta- ja projekti asetti vuoden 1995 alussa jaoston, jonka laatima muistio *Valtion tietojen maksullisuus* julkaistiin saman vuoden lopussa.

Selvityksen mukaan valtion laitokset noudattavat maksuperustelakia ja maksuasetuksia hyvin kirjavalla tavalla. Joissakin tapauksissa samansisältöisiä tietoja luovutetaan maksutta, toisinaan niistä saatetaan periä omakustannusarvoa vastaava hinta tai ne hinnoitellaan markkinaperusteisesti – käyttötarkoituksen tai muun syyn vuoksi. Eri laitoksilla on erilainen käytäntö ja samassakin laitoksessa käytäntö saattaa vaihdella asiakkaan ja tietojen käyttötarkoituksen mukaan. Valtiovallan kanta on viime vuosien aikana sinänsä ollut selvä: Valtion laitosten on pitänyt kehittää maksullista palvelutoimintaa ja tietojen myynnin kasvattaminen on ollut yksiselitteisesti osa tätä tavoitetta.

Muistiossa arvioidaan, että valtaosa tietojen myynnistä saaduista tuloista on tullut muilta valtion laitoksilta. Tietojen myynnillä ei siten ole ollut sanottavaa merkitystä valtion rahatalouden kannalta. Tietojen ostaminen ja myyminen on kierrättänyt veroina kerättyjä julkisten laitosten määrärahoja hiukan aikaisemmasta poikkeavalla tavalla. Valtion tulot eivät sinänsä ole lisääntyneet. Selvitysten pohjalta jaosto päätyi esittämään synergiasuosituksen mukaiseen käytäntöön siirtymistä.

Valtiovarainministeriö jatkaa valtion maksuperustelain uudistamiseen tähtäävää hanketta. Syyskuussa 1996 ministeriö asetti laajemman työryhmän selvittämään julkisin varoin kerätyn informaation maksullisuutta ja yksityisten yritysten mahdollisuuksia kaupalliseen hyödyntämiseen. Työryhmän määräaika on tammi-kuun loppu 1997.

Suomen tilanteesta voi lisäksi todeta, että synergiasuosituksesta ei ole informoitu sen enempää julkista kuin yksityistä sektoriakaan. Komission PUBLAW-raporteissa onkin useasti huomautettu jäsenvaltioiden puutteellisesta tavasta hoitaa synergiasuositusta koskevaa tiedotusta.

Luoko tarjonta kysyntää?

EU kehittää informaatioyhteiskuntaa osana työttömyysongelman ratkaisemista. Jacques Delors'n johtaman komission valkoinen kirja *Kasvu, kilpailukyky ja työllisyys* laadittiin yksinomaan työttömyyden takia (European Commission 1994). Sen pohjalta käynnistyi suunnittelu, jonka tärkein asiakirja on Bangemannin raportti (Bangemann et al. 1994; Kuronen 1995b). EU:n visioissa informaatioyhteiskunta on kaupallisen informaation ja huipputeknologian yhteiskunta, jossa kaupallisen tarjonnan lisääminen ja monipuolistaminen luo niin paljon uutta kysyntää, että työttömyys poistuu.

EU:ssa uskotaan, että kulutus kyllä lisääntyy, jos vain pystytään tuomaan markkinoille uusia, entistä houkuttelevampia tuotteita. Delors'n komissio totesi, että ongelma syntyy ensijaisesti kuilusta, jonka yhdellä puolella on työpaikkoja tuhoavaa teknologiaa ja toisella puolella puutteellinen kykymme keksiä uusia yksilöllisiä ja kollektiivisia tarpeita, joiden tyydyttäminen loisi uusia työmahdollisuuksia

(European Commission 1994). Ongelmana siis tuntuisi olevan, että ihmiset eivät pysty keksimään, mitä vielä ostaisivat!

EU ohjaa ja toteuttaa informaatioyhteiskuntaa erilaisten säännösten ja rahoitusohjelmien avulla. Synergiasuositus ja sen pohjalta syntyvä direktiivi, samoin kuin tekijänoikeudesta laadittavat säännökset ovat tärkeitä informaatioyhteiskunnan pelisääntöjen luomisessa. Ohjelmista keskeisimpiä tässä yhteydessä on INFO2000, jonka tavoitteena on multimedia-alan sisältöteollisuuden edistäminen. INFO2000 käynnistyi vuoden 1996 alussa, se on nelivuotinen ja rahoitustavoitteena on 100 miljoonaa eua.

INFO2000:n tärkeimmät toimintalinjat koskevat multimediatuotteiden kysynnän vilkastuttamista, julkisen sektorin tietojen hyödyntämistä ja varsinaisen sisältöteollisuuden edellytysten luomista. Kysyntää pyritään lisäämään tehostamalla tiedotusta ja luomalla tukikeskusten verkosto. EU aikoo hyödyntää Internetin palveluja kaikessa tiedottamisessa ja markkinoinnissa. Tältä osin kyseessä on täydellinen suunnan muutos. Bangemannin raportissa suunniteltiin vielä Euroopan oman tietoverkon rakentamista.

Julkisen sektorin tietoja pidetään tässä yhteydessä hyvin keskeisinä. Niiden taloudellinen hyödyntäminen on jäänyt EU:n mielestä aivan liian vähäiseksi. Kärjitetysti ilmaisten EU näyttäisi keksineen ovelan tavan, jolla kansalaiset saadaan maksamaan samat tiedot tavallaan kahteen kertaan. Ensinnä tiedot kootaan verovarsin julkisen sektorin toimesta ja jalostetaan käyttökelpoiseen muotoon. Sen jälkeen tiedot luovutetaan tietovälineen hinnalla yksityiselle sektorille, joka myy ne markkinahintaan hyödykkeinä ja palveluina kansalaisille.

Suurin osa INFO2000:n rahoituksesta suunnataan varsinaisten multimedia-tuotteiden ja -palvelujen aikaansaamiseen. Periaatteidensa mukaisesti EU rahoittaa ensisijaisesti pilottihankkeita. Ne tähtäävät yhteisömaiden yritysten yhteistyöhön ja menestymiseen globaaleilla markkinoilla. Sisällöllisessä mielessä ennen muuta rikas eurooppalainen kulttuuriperintö halutaan muuttaa mahdollisimman tehokkaasti rahaksi.

Sisältöteollisuuden edistämiseksi yksi oleellinen kysymys on henkisen omaisuuden suoja. EU on julkaissut tekijänoikeuskysymyksistä vihreän kirjan ja se pyrkii jäsenvaltioiden kansallisen lainsäädännön yhtenäistämiseen direktiivin avulla. Samalla pyrkimyksenä on yhteistyössä USA:n kanssa muuttaa Bernin konventiota niin radikaalisti, että kaikki elektronisessa muodossa oleva informaatio saataisiin paremmin oikeudenhaltijoiden määräysvaltaan. Pitkällä aikavälillä tavoitteena on ilmiselvästi sellainen lainsäädännöllinen ja tekninen järjestely, jossa jokainen yksittäinen informaation käyttötapahtuma on joko maksullinen tai vähintäänkin luvanvarainen.

Suomen opetusministeriöllä on ollut tässä prosessissa vähemmän kunniakas rooli. Sen virkamies valmisteli joulukuussa 1996 pidettyä WIPO:n konferenssia varten erittäin yksipuoliset sopimusluonnokset, kuten marras-joulukuun (1996) päivälehdistä on voitu päätellä (ks. esim. Helsingin Sanomat 15.11, 17.11, 2.12, 6.12). Luonnokset noudattelevat Yhdysvaltain hallituksen, EU:n komission ja kansainvälisen viihdeteollisuuden näkemyksiä. Kirjastojen ja suuren lukevan yleisön näkemykset on niissä kokonaan sivuutettu.

Työllistävätkö tietomarkkinat?

Kaikki tämä antaa aiheen päätellä, että EU:n piirissä ollaan tekemässä mittavia uudelleenjärjestelyjä tiedon tuotannon, jakelun ja varsinkin kaupan edistämiseksi. Se alkuperäinen kysymys, jonka takia liikkeelle lähdettiin, on kuitenkin vielä uskottavaa vastausta vailla. Pystyykö EU:n kaavaileman kaupallisen informaatioyhteiskunnan kehittäminen todella vähentämään merkittävästi työttömyyttä? Vas-

tausta voi hakea yhtäältä yleisemmän, työttömyyden luonnetta koskevan tutkimuksen pohjalta sekä toisaalta yksityiskohtaisemmin tarkastelemalla EU:n suunnittelemissa konkreettisissa toimituksissa.

Kysymystä voi lähestyä yleisemmin tarkastelemalla kevyen tuotannon ja automaation käytöstä kertyneitä kokemuksia (Rifkin 1995; Womack et al. 1990). Jeremy Rifkinin laajaan aineistoon perustuva suorasukainen analyysi osoittaa, että automaatio ja kevyt tuotanto ovat alkaneet toden teolla purra vasta 1990-luvulla. Automaatiota sovellettiin aikaisemmin varsinkin yhdysvaltalaisissa suuryrityksissä vanhan työorganisaation pohjalta. Vasta kuluvalle vuosikymmenelle on kevyen tuotantoon siirryttäessä alettu myös koko organisaatio uusia. Tämä on vienyt suunnattoman määrän työpaikkoja keskijohdolta ja kouluttamattomalta työvoimalta työpaikat lähes kokonaan.

Tärkeää kevyestä tuotannosta keskusteltaessa on pohtia suuryritysten asemaa ja menestymismahdollisuuksia (Harrison 1994). Harrison toteaa, että väitteet pienyritysten työllistävästä merkityksestä, tuotannollisesta volyyminä ja teknologisesta ylivoimaisuudesta ovat toiveajattelua. Väitteiden tueksi ei ole esittänyt luotettavia tilastoja. Pikemminkin on käynyt niin, että suurimmat yritykset ovat pakkon edessä pystyneet uusiutumaan juuri kevyen tuotannon avulla. Ne tuottavat entistä enemmän ja työllistävät entiseen verrattuna huomattavasti vähemmän. Niiden valtaisa tuotannollinen volyymi globaaleilla markkinoilla ei anna pienille ja keskisuurille yrityksille niin paljon tilaa, että sillä olisi merkittäviä työllisyysvaihtoehtoja.

Yksityiskohtaisemmin työttömyyttä koskevaan kysymykseen voi yrittää vastata EU:n omien asiantuntijoiden esittämien näkemysten pohjalta. EU:n komission asiantuntijat Hans Schoof ja Adam Watson Brown käyvät tuoreessa artikkelissaan läpi EU:n toimenpiteitä informaation valtaväylien luomiseksi. Kirjoittajat toteavat, että teknologinen kehitys pyrkii lähentämään viestintävälineitä toisiinsa ja luomaan mahdollisuuksia uusien palvelujen kehittämiseksi. Uusien palvelujen täsmällinen luonne on ymmärrettävistä syistä vielä paljolti avoin. Useimmiten uusista sovelluksista puhuttaessa mainitaan etäostokset (teleshopping), tilausvideot (video-on-demand) ja vuorovaikutteiset pelit (interactive tele-games) (Schoof & Brown 1995). Muita suuren käyttäjäkunnan tarpeisiin suunniteltuja uusia tuotteita kirjoittajat eivät mainitse.

Tarkastelemme seuraavassa lähemmin, mitkä saattaisivat olla edellä lueteltujen (tai vastaavien) uusien palvelujen työllistävät vaikutukset. Kiinnitämme ensisijaisesti huomiota siihen, miten paljon kyseiset palvelut luovat kokonaan uusia työpaikkoja entisiä vähentämättä.

Etäostokset: Näkemyksemme on, että etäostoksia tekevät jatkossa monet. Siihen viittaisi postimyyntiin suuri suosio. Verkkopalvelujen kehittyessä asiakas voi valikoida tuotteensa nykyistä laajemmasta tarjonnasta, tarkastella tuotetta ennakolta vaikkapa multimediaesityksen avulla ja tehdä tietokoneen avulla laskelmia erilaisista maksutavoista. Lopultakin voi hoitaa myös tilaamisen ja maksamisen tietoverkon avulla. Mutta mikä on tämän kaiken työllistävä vaikutus? Jos postimyyntistä siirrytään etäostoksiin, työpaikat vähenevät postimyyntin puolella ja lisääntyvät etäostoksien puolella. Ilmeistä joka tapauksessa on, että näin syntyvällä mahdollisella lisätyöllisyydellä ei ole suurta merkitystä. Jotta etäostokset todella loisivat runsaasti uusia työpaikkoja, kulutuksen tason tulisi merkittävästi nousta. Siirtyminen postimyyntistä etäostoksiin ei vaikuta sinällään kulutustasoon tai kulutushalukkuuteen lainkaan. Ne kiireiset perheenäidit, jotka uusia palveluja ehkä käyttävät, kuluttavat luultavasti jo nykyisinkin kaikki tulonsa perheen hyväksi.

Tilaisvideot: Tilaisvideoilla tarkoitetaan palvelua, jossa katsoja voi haluumallaan hetkellä aloittaa valitsemansa video-ohjelman katselun. Video-ohjelma (elokuva) tulee kaksisuuntaisen kaapeliverkon välityksellä suoraan palvelun tarjo-

ajalta ja laskutus perustuu elektronisen rahan käyttöön. Odotukset tämän palvelumuodon kaupallisesta menestyksestä ovat erittäin suuret (ks. esim. Mosco 1996). Palvelun mahdollisesta suosioista ei kuitenkaan voida etukäteen olla varmoja. Potentiaaliset asiakkaat eivät välttämättä ole halukkaita investoimaan uusiin laitteisiin niin paljon, että palvelu saataisiin kannattavaksi.

Tilausvideoilla voi olla kahdenlaisia työllistäviä vaikutuksia: palvelun infrastruktuurin luomisessa ja videotuotannossa. On luultavaa, että infrastruktuurin luominen ei työllistä merkittävästi. Se henkilökunta, joka tähänkin asti on hoitanut kaupallisten TV-yhtiöiden kaapeloinnin ja muut asennustyöt, pystyy hoitamaan merkittävän osan kaapelien ja välityslaitteiden asennuksista jatkossakin. Asiakaskunta on joka tapauksessa pääosin sama: ne kotitaloudet, joissa on televisio. Televisioiden tuotanto on sinällään ollut vaikeuksissa markkinoiden kyllästyksen takia kaikkialla Euroopassa. Uusien laitteiden tuotanto pystyy parhaimmillaankin korvaamaan vain osan supistuvasta tuotannosta.

Videotuotannossa EU-maiden mahdollisuudet menestyä kilpailussa USA:n ja Japanin kanssa ovat rajalliset. Jos tilausvideot yleistyvät, on luultavaa, että USA ja Japani ovat myös näillä videomarkkinoilla hyvin aktiivisia. On vaikea kuvitella, että niiden markkinaosuus jäisi pienemmäksi kuin nykyisin elokuvien, viihdemusiikin ja multimedian myynnissä. EU-maiden oma videotuotanto varmastikin vähitellen laajenee ja pystyy tarjoamaan uusia työpaikkoja. On silti luultavaa, että näin syntyvät uudet työpaikat eivät vaikuta merkittävästi EU:n keskimääräiseen työttömyysprosenttiin.

Vuorovaikutteiset pelit: Kyse on Nintendo-tyyppisten pelien siirtämisestä tietoliikenneverkkoihin. Vuorovaikutteisia pelejä varmasti pelataan tulevaisuudessa paljonkin ja jostakin pelit tietysti ostetaan. Kyseessä on kuitenkin hyvin pitkälle erikoistunut tuotannon sektori, jonka työllistävät mahdollisuudet maailmanlaajuisestikin ovat hyvin rajalliset. Kilpailu USA:n ja Kaukoidän maiden kanssa on jo nyt kova eikä ole mitään erityisiä perusteita olettaa, että EU pärjäisi tässä kilpailussa jatkossa yhtään nykyistä paremmin. Lisäksi tähänkin kohtaan soveltuu huomautus, että pelien siirtäminen verkkoihin vähentää jakelu- ja myyntiportaan työpaikkoja. Pelien tuottajien työpaikat taas eivät millään loogisella välttämättömyydellä lisääny vain siksi, että peli käynnistyy verkosta, kun se nykyisin käynnistyy levykkeeltä, CD:ltä tai joltain muulta tallenteelta.

Todettakoon vielä, että jos kuvatuolaisten "työllistämiskohteiden" luettelon esittäisi jokin EU:n ulkopuolinen taho ja väittäisi, että se on parasta mitä EU on pystynyt asiasta esittämään, väitettä voisi pitää vähintäänkin EU:n toimintaa vähättelevänä ja listaa pelkkänä parodiaa. Nyt kun lista tulee EU:n päämajassa työskenteleviltä asiantuntijoilta, siihen on täysi syy suhtautua vakavasti, vaikka se jonkinasteiselta vitsiltä vaikuttaakin.

Alkaako kansalaisuus maksaa?

EU:n viimeaikaisessa kehityksessä on huolestuttavinta se, että unioni on alkanut tarkastella asiakirjajulkaisuutta ja kansalaisten tiedonsaantia osana informaatiomarkkinoiden kehittämistä. Lukuisissa EU:n dokumenteissa korostetaan, että yksityinen sektori pystyy markkinoiden avulla turvaamaan kansalaisten tiedonsaannin paremmin kuin julkishallinto. Väitettä ei sen kummemmin perustella, se esitetään pikemminkin itsestäänselvytenä.

Palatkaamme vielä julkisten tietojen kauppaa koskeviin ongelmiin. Aloitetaan synergiasuosituksen perusajatuksesta, jonka mukaan julkiset tiedot luovutetaan yksityisille yrityksille kaupallista hyödyntämistä varten. Yksityisellä sektorilla työpaikkojen voi olettaa lisääntyvän, mikäli julkisten tietojen kauppa osoittautuu sekä kannattavaksi että todella laajaksi liiketoiminnaksi. Tätä on kuitenkin syytä

vahvasti epäillä.

Suomessa on Englannin esimerkin mukaisesti useiden vuosien ajan määrätietoisesti kehitetty julkisten tietojen kauppaa julkishallinnon laitosten omana toimintana. Tämän liiketoiminnan laajuutta ja kannattavuutta on äskettäin arvioitu edellä esitellyssä valtiovarainministeriön raportissa. Lopputuloksena oli, että valtion nettotulot eivät tänä aikana merkittävästi lisääntyneet. Käytännössä julkishallinnon laitokset ostivat tietoja toisiltaan. Mitään vakuuttavia osoituksia laajasta potentiaalisesta, yksityisestä kysynnästä ei myöskään ole. Jos sitä olisi, se olisi tullut viime vuosien aikana esille. Tästä päättelemme, että olipa julkisten tietojen myynti järjestetty millä tavoin tahansa, se ei vaikuta merkittävästi kokonaistalouden myynteeseen.

Julkisten tietojen myynti yksityisille yrityksille on silti harkinnan ja keskustelun arvoisa asia – jos myynnillä vain olisi työllisyysvaikutuksia. Työttömän ihmisen kannalta työpaikka on arvokas olipa se julkisella tai yksityisellä sektorilla. Viime vuosien kokemukset Suomesta näyttäisivät viittaavan siihen, että julkisen sektorin työpaikkoja arvostetaan paljon aiempaa enemmän. Kansalaisten kannalta saattaisikin olla perusteltua kehittää uusia työpaikkoja nimenomaan julkiselle sektorille – siis myös julkisten tietojen varaan rakentuvan kaupallisen toiminnan avulla. Emme silti ole ehdottamassa kaupallisuuden lisäämistä sinänsä, esitämme tämän vaihtoehdona EU:n ajamalle ratkaisulle.

Mainitsimme jo edellä, että Prinsin raportissa päädytään pitkän keskustelun jälkeen malliin, jossa kannattavan yksityisen liiketoiminnan rinnalla toimii kansalaisille suunnattu ilmainen perustason tietojen jakelukanava. Komission seminaareissa 1995 ja 1996 sekä PUBLAW3:ssa on kehitelty tätä kansalaisille suunnattua palvelua edelleen *universaalien palvelun* idean pohjalta. Idea on peräisin USA:n telenetoksen julkisen palvelun puolelta (ideasta ks. esim. Mueller & Schement 1996). EU on tässä yhteydessä huolellisesti välttänyt kutsumasta tätä palvelua julkiseksi palveluksi (*public service*), jotta mielikuvat BBC:n ja muiden radioyhtiöiden toiminnasta vältettäisiin (käsitteestä tarkemmin ks. Keane 1991).

Universaalilla tietopalvelulla tarkoitetaan kansalaisille ja yrityksille yhtäläisesti tarjottavaa tietopalvelua, jonka sisältö ja palvelumuodot määriteltäisiin etukäteen. Tällä tavoin turvattaisiin kansalaisten ilmainen tiedonsaanti. Kaikki muut julkiset tiedot varattaisiin tavalla tai toisella yksityisen kaupallisen hyödyntämisen tarpeisiin. Universaalien palvelun toteuttamisessa on kuitenkin ongelmia.

Jos universaalit palvelut kehittyvät riittävän korkeatasoisiksi, kansalaiset oletettavasti käyttävät ensisijaisesti niitä ja kieltäytyvät vaihtoehtoisista kaupallisista palveluista. Vihreän kirjan luonnoksessa helmikuulta 1996 pohditaan huolestuneesti, millä tavoin kansalaiset ohjataan kaupallisten palvelujen pariin. Luonnoksessa esitetään harkittavaksi mahdollisuutta, että julkiset laitokset perisivät tietopalveluistaan niin korkean hinnan, että se karkottaisi yksityishenkilöt asiakaskunnasta mutta olisi samalla riittämätön kannattavan liiketoiminnan pohjaksi. Kyseessä olisi siis jonkinlainen rangaistusvero, joka patistaisi asiakkaat markkinatalouden pelisääntöjen mukaisesti oikeaan osoitteeseen.

Kuolonhyppy edessä?

EU:n komission synergiasuosituksen tie direktiiviksi on ollut pitkä ja mutkainen. Aikaa saattaa mennä vielä paljonkin ennen kuin suurimpia EU-maita tyydyttävä direktiivi on valmis hyväksyttäväksi. Viimeisin tiedossa oleva vaihe näyttää sisältävän eräänlaisen kuolemanhypyn, *salto mortalen*. EU haluaa samaan aikaan sekä tukea yksityistä liiketoimintaa työllisyyden parantamiseksi että turvata kansalaisten tiedonsaannin hallinnon valvonnan lisäämiseksi. Viimeksi mainitun tavoitteen

toteuttamiseksi ollaan kehittämässä universaalien palvelun periaatetta. Ilmaiseksi tarkoitettujen palvelujen rangaistusluonteinen maksullistaminen saattaa kuitenkin viedä uskottavuuden EU:n tasapainoilulta liiketoiminnan ja julkisen tiedottamisen välillä.

EU:n suunnitteleman informaatioyhteiskunnan toteuttaminen ratkaisuna joukkotyöttömyyteen on sekin hyvin kiistanalainen ja monella tavoin ristiriitainen hanke. Markkinoiden vapauttaminen antaa eniten lisämahdollisuuksia globaaleilla markkinoilla toimiville suur yrityksille. Niiden tavoitteena ei kuitenkaan ole työllisyyden turvaaminen EU-maissa eikä muuallakaan. Ne pyrkivät vain markkina-asemansa säilyttämiseen ja lujittamiseen, mistä syystä tuotantoa siirrellään aina tarpeen mukaan maanosasta toiseen.

Nykykaiseen demokratiaan – jopa alkeellisen kilpailevan demokratian oloissa (Held 1987) – kuuluu oleellisesti informoitu kansalaisuus. Kansalaisten mahdollisuuksia saada tietoja julkisten viranomaisten ja laitosten toiminnasta ei tule sitoa maksukykyyn tai maksuhalukkuuteen. Tästä syystä julkisten tietojen kaupallistamisen lähtökohta on periaatteessa demokratian vastaista. EU:n tulisikin kehittää informaatioyhteiskuntaa pikemminkin niin, että julkiset tiedot olisivat kaikkien EU-kansalaisten käytettävissä mahdollisimman laajasti, joustavasti ja veloitusetta.

EU:n suunnittelema informaatioyhteiskunta kyllä toteutuu ja tuo mukanaan monia sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Näyttää kuitenkin siltä, että työttömyysongelmaa se ei ainakaan ratkaise. Mahdollista on, että se pikemminkin pahentaa työttömyyttä. Viime kädessä kyse on näet siitä, onko työttömyys markkinatalouden keinoin ylimalkaan ratkaistavissa.

Viitteet

- 1 Käsitteellä tieto tarkoitetaan tässä artikkelissa varsin väljästi erilaisia informaation lajeja ja muotoja, jotka kuitenkin on jalostettu niin pitkälle, että informaatio on osittain omaksuttavissa tiedoksi filosofian tarkoittamassa mielessä. Filosofisessa mielessä oikeampaa olisi erottaa koko ajan data, informaatio ja tieto (joidenkin kirjoittajien mielestä myös tietämys) toisistaan. Vakiintunut kielenkäyttö kuitenkin hyväksyy tiedon yleiskäsitteenä, jolla viitataan kaikkiin kolmeen. Ensisijaisesti mielessämme on sellainen julkisin varoin kerätty tieto, jolla on merkitystä kansalaisten yhteiskunnallisessa ja ammatillisessa toiminnassa.
- 2 Vihreä kirja on EU:n käytännön mukainen tapa tiedottaa valmistella olevasta direktiivistä tai muusta säädöksestä.

Kirjallisuus

- Bangemann, Martin et al. (1994)
Report on Europe and the global information society. Recommendations of the high-level group on the information society to the Corfu European Council. Bulletin of the European Union, Supplement 2/94:5-39.
- European Commission (1989)
Guidelines for Improving the Synergy between the Public and Private Sectors in the Information Market. Luxembourg.
- European Commission (1994)
Growth, Competitiveness, Employment. The Challenges and Ways forward into the 21st Century. White Paper. Luxembourg.
- Harrison, Bennett (1994)
Lean and Mean. The Changing Landscape of Corporate Power in the Age of Flexibility. New York: Basic Books.
- Held, David (1987)
Models of Democracy. Cambridge: Polity Press.
- Keane, John (1991)
The Media and Democracy. Cambridge: Polity Press.
- Kuronen, Timo (1995a)
EU ja tietoyhteiskunta. Tilastokeskuksen EU-raporttisarja: Tutkimus ja kehittäminen, 1(5):46-52. <URL: <http://www.gsf.fi/~kuronen/EUJaTietoyhteiskunta.html>>.
- Kuronen, Timo (1995b)
Euroopan tie tietoyhteiskuntaan. Bangemannin raportin esittely. Tiedotustutkimus, 18(1):26-36.
- Mosco, Vincent (1996)
The Political Economy of Communication. Rethinking and Renewal. London: Sage Publications.
- Mueller, Milton L. & Schement, Jorge Reina (1996)
Universal service from the bottom up: A study of telephone penetration in Camden, New Jersey. The Information Society, 12(3):273-292.
- Prins, J. E. J. et al. (1995)
Access to Public Sector Information. Discussion paper. A study by Tilburg and Leiden Universities for the European Commission.
- Rifkin, Jeremy (1995)
The End of Work. The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. New York: A. Jeremy P. Tarcher/Putnam Book.
- Schoof, Hans & Brown, Adam Watson (1995)
Information highways and media policies in the European Union. Telecommunications Policy, 19(4):325-338.
- Womack, James P., Jones, Daniel T., & Roos, Daniel (1990)
The Machine that Changed the World. New York: Rawson Associates.

Sosiologia-lehti on vuodesta 1964 tarjonnut lukijoilleen sosiologisen tutkimuksen uusimpia tuloksia. Vuonna 1997 aineitamme ovat mm. kulttuuripääoma summamuuttujan valossa, taylorismi ja naistyo, toiminta ja selonteot, valokuva sosiologian kohteena, jäsenkategorisoinnin analyysi, kollektiivinen identiteetti, pedagoginen eetos ja lukionkäynti, kollektiivisuus ja yksilöllisyys ay-liikkeessä, hyvinvointivaltioasenteet, kulutusteorioiden "pinnallistuminen", keskeyttäminen korkeakoulutuksen statuskerroksissa, lääketieteellinen tutkimus muutoksen tuottajana, sosiaalinen pääoma, työttömyys

Artikkelien ohella julkaisemme keskustelua ja kirja-arvosteluja.

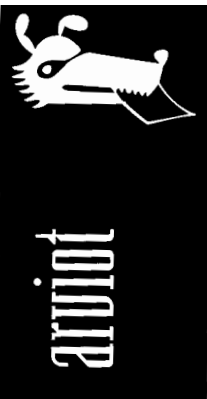
Tilaukset v.1997 kotimaahan 200 mk, ulkomaille 300 mk. Sosiologia on Westermarck-seuran julkaisu, joka tulee jäsenille jäsenetuna. Tilaukset ja jäsenhakemukset lähetetään julkaisija Ismo Kaakko, Sosiolia, PL 124, 20521 TURKU, puh. 010 2361909

1997

34. VUOSIKIRJA

WESTERMARCK-SEURAN JULKAISU

WESTERMARCK-SAMFUNDETS TIDSKRIFT

Kuvan kielioppi

**Kress, Gunther &
van Leeuwen, Theo**
READING IMAGES

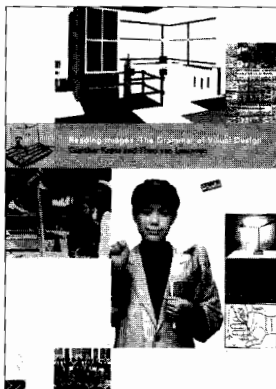
The Grammar of Visual Design
London: Routledge. (1996) 288 s.

Kressin ja van Leeuwenin (jatkossa K&L) mukaan tähänastinen kuvatu- tutkimus on painottunut kuvien 'sanastoon' – esimerkiksi kuvattujen henkilöiden, paikkojen ja esi- neiden denotaatioihin ja konno- taatioihin – kun sitävastoin kuvan 'kieliopin' tutkimus on jäänyt niu- kaksi. 'Kieliopilla' he tarkoittavat sitä, kuinka "kuvatut henkilöt, paikat ja esineet yhdistetään mie- lekkääksi kokonaisuudeksi" (s. 1). Tämän selvittäminen on tärkeää, koska sommittelulla on 'sanas- toon' vertautuva rooli "merkitys- ten tuottamisessa" (s. 1). Tutki- mustyön edistämiseksi tällä saralla kumppanukset haluavatkin "tar- jota inventaariluettelon ku- vasemiotiikan historian myötä konventioiksi kiteytyneistä kes- keisistä sommitelmarakenteista sekä eritellä, kuinka nykyiset ku- vantekijät hyödyntävät niitä tuot- taessaan merkityksiä" (s. 1).

Lähtökohtiaan K&L kehrittele- vät kriittisessä suhteessa Barthesin esseeseen *Kuvan retoriikka*. Heis- tä Barthes ensiksikin sitoo kuvan liian tiukasti sanaan. Itse he katso- vat, että vaikka sana ja kuva rea- lisoivatkin samoja "merkitysjärjes- telmiä", ne tekevät näin "toisis- taan riippumatta omien erityisten muotojensa keinoin" (s. 17). Tältä pohjalta kirjan punaiseksi langaksi asettuu se – tosin K&L:ltä ekspli- koimatta jäävä – näkemys, että kuvasommittelun rakentamia merkityksiä voidaan tutkia sanal- listen merkitysten luomasta kon- tekstista riippumatta. Näin pääs- täisiin kuvan tiettyssä mielessä kontekstivapaan merkityksen tulkintaan, jota voi sitten rikastu- ttaa kontekstitekijöiden avulla. Paikka paikoin kumppanukset kontekstualisoivatkin esimerkki- tulkintojaan, joskin isompi panos- tus tähän olisi kasvattanut kirjan hyödyllisyyttä merkittävästi. Mm. kiintoisa kysymys sanan ja kuvan kontekstuaalisesta yhteispestistä

merkitystuotannossa ohitetaan kirjassa lähes tykkäänään – sanaa tarkastellaan siinä oikeastaan vain taitoilisena tekstiaineksena.

Toiseksi K&L arvostelevat Bart- hesin ajatusta siitä, että kuvat – tai ainakin tietynlaiset kuvat kuten valokuvat – ovat koodittomia, siis sommittelemattomia todellisuus- den reproduktioita. Heidän kan- tansa on, että kaikki kuvat ovat

"rakennettuja" (s. 23). Jopa valo- kuva on tiettyä rajausta, kuvakul- maa jne. hyödyntävä sommitel- ma. Kanta on ollut tavallaan pa- kon sanelema – näet barthesilai- selta kannalta kaikkeen kuvaan päteväksi tarkoitettu sommitelu- kielioppi olisi sula mahdottomuus.

Taustaltaan lingvisteinä K&L pohjaavat kuvasommitelman pe- rusmuotojen inventaarionsa Halli- dayn funktionaaliseen kielioppiin, johon nojautuen he katsovat, että kuva toteuttaa ideationaalista, in- terpersonaalista ja tekstuaalista metafunktiota: se esittää ideati- onaalisesti jotakin, asemoi katsojan interpersonaalisesti tiettyyn suh- teeseen esittämänsä kanssa ja muotoutuu tekstuaalisesti yhte- näiseksi niin sisäisesti kuin suh- teessa ympäristöönsä (s. 40-42). Pilkkomalla funktioita suppeam- miksi luokiksi he tuottavat mittav- an sommitelmallisten perusra- kenteiden taksonomian. Valaisen seuraavassa sen keskeisimpiä puolia sekä niitä ongelmia, joita siihen nähdäkseni sisältyy. Esitystä havainnollistavana esimerkkinä käytän kirjaan (s. 182) sisältyvää kuvaa, joka on peräisin yhdestä Ingmar Bergmanin elokuvasta. (Kuva viereisellä sivulla 79)

Ideationaalinen funktio

Ideationaalisen funktion osalta K&L erottavat narratiivisen ja kä- sitteellisen esityksen. Narratiivinen kuva esittää jotain tapahtumista, käsitteellinen taas tapahtumaton- ta olemista. Kummatkin esitystava- vat jakautuvat suppeampiin ala- luokkiin, nämä edelleen vielä sup- peampiin ala-alaluokkiin jne.

Narratiivisen esityksen en- simmäinen alaluokka koostuu *akti- oprosesseista*, tekemisestä, toi- minnasta, sattumisesta tms. Ak- tion olemassaolo edellyttää, että kuvaan voidaan mieltää toimijan toiminnan suuntaa ilmaiseva vek- tori. Jos vektori kohdistuu kuvassa nähtävään kohteeseen, kyse on transaktiivisesta aktioproessista. Kuva vastaa tällöin Kressin ja mui- den nk. East Anglia -ryhmän ling- vistin 1970-luvulla kehittämän kielimallin transaktiivista toiminta- lausetta ("pelaaja löi palloa", ks. V. Pietiä, *Diskurssianalysista, Tiedotustutkimus*, 9:1, 1986). Jos vektori taas suuntautuu kuvasta ulos (so. kohdetta ei näy), kyse on ei-transaktiivisesta aktioproessista (vrt. "pelaaja juoksi"). Kiinnos- tavaa kyllä K&L eivät käsittele tar- kemmin sellaisia ei-transaktiivisia tapauksia, joissa kuva esittää toi- minnan kohdetta vailla toimijaa (vrt. "X sai luodin rintaansa") tai tapahtumaa vailla toimijaa ja koh- detta (vrt. "pallo lensi").

Transaktiivisten kuvien tulkin- taa ajatellen huomio kiinnittyy esi- merkiksi siihen, ketkä tai mitkä ovat aktiivisia (toimijoita), ketkä tai mitkä passiivisia (kohteita) ja mitä tämä kertoo näiden välisistä suhteista. Myös toiminnan luonne saattaa olla tärkeä tulkinnan kan- nalta. Ei-transaktiivisessa kuvassa kiinnostavaa on paitsi mitä siinä on myös mitä siinä ei ole – etenkin jos poisto on tehty kuvaa rajaa- malla. 1970-luvulla East Anglia - ryhmä kiinnitti paljon huomiota transaktiivilauseiden transfor- mointiin passiivilauseiksi tai no- minalisaatioiksi, jolloin toimija tai toiminnan kohde taikka molem- mat pyyhkiytyvät pois. Ryhmän mukaan tällä tuotettiin tärkeitä ideologisia efektejä. Mm. toimi-

jan, kausaaliagentin, pyyhkiminen pois passiivomalla tuotti toiminnasta kuin jotain luonnostaan tapahtuvaa. Tätä näkökulmaa ei K&L:ltä enää löydy, vaikka sillä voisi olla edelleenkin annettavaa juuri ei-transaktiivisten aktiokuvien tulkinnalle.

Narratiivisen esityksen toinen alaluokka koostuu *reaktioprosesseista*, joita kuvissa olevien katseet, ilmeet, eleet yms. realisoivat. Reaktio on transaktiivinen, jos henkilön katseen suuntaa ilmaiseva vektori osuu johonkin kuvassa olevaan, ja ei-transaktiivinen, jos se suuntautuu kuvasta ulos. Kuvassa voi olla aktiota ja reaktiota (yksi tekee, toinen katsoo), ja reaktiot voivat olla transaktiivisia ja ei-transaktiivisia. Esimerkkikuva, jossa aktiota ei ole, edustaa jälkimmäistä tapausta. Vasemmalla maassa lojuva mies, Minus (Lars Passgård) katsoo oikealla seisovaa sisartaan Karinia (Harriet Andersson): hänen reaktionsa on transaktiivinen. Sen sijaan Karinin reaktio on ei-transaktiivinen, hän katsoo kuvasta ulos, lähes kuvan katsojaan. Tämä asetelma ilmentää paitsi heidän suhdettaan myös laajemmin elokuvan dramaattisia teemoja:

Karinilla on näkyjä, hän näkee asioita, joita muiden silmät eivät tavoita. Minus taas on sidoksissa niihin kulloisiinkin ongelmallisiin tässä-ja-nyt -suhteisiin, jotka vallitsevat hänen ja filmin muiden henkilöahamojen välillä. (S. 181)

Sivuutan loput narratiivisen esityksen alaluokat lyhyesti. *Puheprosessit* viittaavat kuviin, joissa joku puhuu joko transaktiivisesti jollekin kuvassa olevalle tai ei-transaktiivisesti kuvasta ulos. Esimerkiksi sarjakuvassa puheprosessi ilmaistaan puhekuplan avulla. Auki jää, edustaako vaikkapa sellainen lehtikuva puheprosessia, joissa kuvateksti referoi kuvan henkilön sanoja. *Siirtymäprosessit* viittaavat kuviin, joissa yhden osapuolen toiminta kohdistuu toiseen, tämän kolmanteen jne. *Geometrista symbolismia* on teknisissä kuvissa, joissa esimerkiksi toiminta- tai vaikutussuhteet esitetään vektorikuvauksena. Lopuksi alaluokka *olosuhteet* viittaa kuvissa toiminnan paikkaa, sen kei-

noja yms. spesifioiviin yksityiskohtiin. Kysyä tosin voi, eivätkö ne edusta pikemmin kuvan käsitteellistä kuin narratiivista puolta.

Käsitteellinen esitys jakautuu luokitteleviin, analyttisiin ja symbolisiin prosesseihin. Tyypillistä luokitteleville ja analyttisille kuville on luonnollisen kontekstin puuttuminen, taustan neutraali sävyttömyys, olematon syvyysvaikutelma ja se, että kohde esitetään horisontaalisesti frontaali- ja vertikaalisesti vaakakulmassa.

Luokittelevan kuvan kohdejoukko muodostaa tietyn luokan tai luokkia. Mm. urheiluliikkeen ilmoituksessa erimerkkiset jalkineet muodostavat lenkkareiden luokan, salsibandy-, tennis- ja pingismailat mailojen luokan jne. *Analyttinen* kuva esittää kohdetta osa-kokonaisuus -rakenteena täsmentämällä ne osat, joista kokonaisuus rakentuu. Esimerkiksi kaavakuvasian ruhosta, jossa on viivojen eksplikoitu niska, lapa, kylki, kinkku jne., on analyttinen esittäessään, mihin eri ruokalajeihin sopivista osista ruho koostuu. *Symboliset prosessit* toteutetaan joko attribuutiivisesti sijoittamalla kuvaan jokin symbolinen elementti tai suggestiivisesti kuvan tunnelman, sävyn tms. avulla.

Vaikka käsitteellisyys on silmiinpistävämpää yksissä kuin toisissa kuvissa, sitä sisältyy kaikkiin kuviin. Tämän seikan K&L sivuuttavat mielestäni liian vähällä. Toki käsitteellisyys on usein triviaalia kuvan tulkinnan kannalta. Esimerkkikuvassa on muutta mtkitta selvää, että Karin ja Minus luokituvat ihmisiksi ja että sukupuoli-tunnusmerkit luokittavat Karinin naiseksi, Minuksen mieheksi. Jo kiinnostavampaa on, että heidän asujensa väri luokittelee heidät erilaisiksi: Karinin vaalea asu implikoii taivasta ja valoa, Minuksen

tumma asu maata ja pimeyttä. Luokitteluun kytketty näin symbolinen prosessi. K&L:n mukaan Karin oli läpi elokuvan pukeutunut vaaleaan ja usein suorastaan kylii valossa. Attribuutiivista symboliikkaa luovat kuvaan edelleen

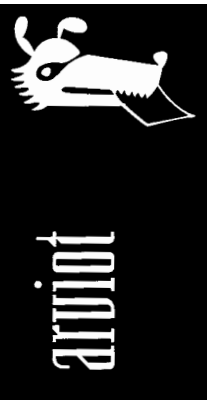

Minuksen takana olevat esineet, jotka implikoivat hänen sidonnaisuuttaan tässä-ja-nyt -maailisuuteen.

Interpersonaalinen funktio

Interpersonaalisen funktion K&L jakavat katsojan asemointiin ja kuvan modaalisuuteen. Asemointi viittaa kuvan ja katsojan vuorovaikutukseen ja tarkoittaa sitä, millaista asemaa kuva tällöin ehdottaa katsojalle suhteessa esittämäänsä. Modaalisuus taas viittaa siihen luotettavuus- tai varmuusasteeseen, jolla kuva puhuttelee katsojaa.

Asemoinnin ensimmäinen alaluokka on kuvattun henkilön *katseen suunta*. Kohdistuessaan katsojaan katse vaatii tai pyytää tätä johonkin. Sitä millaisesta vaatimuksesta tai pyynnöstä on kyse, merkityksellistävät muut seikat. Esimerkiksi hymyilevä ilme anoo katsojalta sympatiaa ja hyväksyntää, tuijottavaa katsetta saatteleva tiukka ilme taas vaatii häntä alistumaan ja tottelemaan. Esimerkkikuvassa Karinin lähes katsojaan kohdistuva katse pyytää tätä lähes – mutta vain lähes – myötälämään hänen tunnemyrskynsä. Jos kuvan henkilö katsoo katsojan

ohi, tästä tulee tarkkailija, jonka kohteeksi kuvan henkilö tarjoutuu. Missä katsekontakti rakentaa vaatimus- tai pyyntösuhteen katsojaan, siinä hänen ohitseen suuntautuva katse asemoi hänet ulkopuoliseksi. Henkilö, jonka selkä on katsojaan päin (kuten Minus esimerkkikuvassa), suullistaa katsojan vielä selvemmin.

Toinen alaluokka on *kuvausko-ko* – se, missä koossa kuva esittämänsä esittää. Kuvauskoot ulottuvat erikoislähi- ja lähikuvasta asteittain koko- ja yleiskuvaan. K&L merkityksellistävät tämän ulottuvuuden sen pohjalta, millaista välimatkaa – intiimiä, henkilökohtaista, sosiaalista tai julkista – ihmiset tapaavat pitää toisiinsa arjen eri tilanteissa. Kuvauskoot erikoislähikuvasta puolikuvaan edustavat intiimin ja henkilökohtaisen, kuvauskoot puolikuvausta yleiskuvaan taas sosiaalisen ja julkisen välimatkan aluetta. Siten kuvauskoko säätelee esitetyn läheisyyttä tai etäisyyttä katsojaan. Läheisyys lisää ja etäisyys vähentää esitetyn huomionarvoisuutta. Koska esimerkkikuvan Karin on puolikuvasa ja Minus kokokuvassa, katsoja asemoidaan lähemmäs Karinia kuin Minusta. Tämä nostaa Karinin Minusta huomionarvoisemmaksi.

Kolmas alaluokka on *perspektiivi*. Tältä osin K&L jakavat kuvat keskeisperspektiiviä hyödyntäviin ja hyödyntämättömiin. Esimerkiksi lastenkirjojen kuvitus on usein jälkimmäistä tyyppiä. Perspektiivi jäsentää katsojan näkökulmaa kuvan esittämään. Keskeisperspektiivikuva tarjoaa hänelle yhden kiinteän näkökulman siihen kun taas keskeisperspektiiviton kuva ei lyö näkökulmaa lukkoon. Keskeisperspektiivikuvaa katsoessaan voi yrittää päätellä, millaisen, missä asemassa olevan henkilön näkökulmasta se on sommiteltu ja siten millaisen henkilön näkökulmaa ja asemaa kuva katsojalle tarjoaa.

Neljäs alaluokka on *horisontaalinen kulma*, joka voi olla frontaalinen taikka enemmän tai vähemmän viisto. Frontaalikuvaisen kuvan esittämällä on suoraan katsojaa vastapäätä, jos kohta tuollaiseen kuvaan voikin sisältyä myös viisto-

ja yksityiskohtia. K&L:n mielestä frontaalikulma luo me-yhteisöä sanomalla katsojalle: "mitä näet tässä on osa meidän maailmaamme, jotakin, johon me osallistumme" (s. 143). Viistokulma taas erottaa esitetyn katsojasta sanoen: "mitä näet tässä ei ole osa meidän maailmaamme; se on niiden maailmaa, jotakin, johon emme ole osallisia" (s. 143). Toisin sanoen missä frontaalikulma osallistaa siinä viistokulma ulkopuolistaa – näin horisontaalikulman toiminta on analoginen katseen suunnan toiminnalle. Frontaalikulmasta otettuna esimerkkikuva osallistaa katsojaa kuvattuun tilanteeseen, etenkin Karinin tunne-yritykseen.

Viides alaluokka on *vertikaalinen kulma* – kuva voidaan sommitella yläkulmasta eli ylhäältä alaspäin, vaakakulmasta taikka alakulmasta eli alhaalta ylöspäin. Monien muiden tavoin K&L kytkvät vertikaalikulman valtasuhteisiin kuvan esittämällä ja katsojan välillä. Yläkulma antaa katsojalle valtaa suhteessa kuvan esittämään, alakulma puolestaan kuvan esittämälle suhteessa katsojaan, kun taas vaakakulma edustaa tasa-arvoista suhdetta. Esimerkkikuva on otettu vaakakulmasta, joten katsojalle tarjotaan tasa-arvoista suhdetta kuvan esittämään. Kuva osallistaa katsojaa tilanteeseen tälläkin tavoin.

Modaliteetin osalta K&L kiinnittävät huomiota siihen, että missä kielen modaliteettia säädellään tilanteesta toiseen pysyvin keinoin (modaaliverbein ja -adverbein) siinä kuvan modaalisuuskeinot vaihtelevat kuvagenrestä riippuen. Mm. teknisissä piirroksissa korkeaa modaliteettia eli vakuuttavuutta tuottavat mustavalkoisuus, taustattomuus ja syvydettömyys – siis piirrosten pelkistäminen kohteen 'kaavakuvaksi'. Taas aisteja puhuttelemaan tarkoitetuissa kuvissa (muoti- ja mainoskuvat taikka keittokirjakuvat valmiista aterioista) korkea modaliteetti edellyttää värikyläisyyttä mutta ei tarkan yksityiskohtaista taustaa taikka syväperspektiiviä. Kohdetta naturalistisesti jäljentävissä kuvissa modaliteettia kohottaa väri (mutta ei täyteläisimmillään,

koska se olisi epäuskottavaa), yksityiskohtainen tausta ja syväperspektiivi.

Tekstuaalinen funktio

Missä ideationaalinen ja interpersonaalinen funktio nostavat kuvausomittelusta esiin tietyt puolet, siinä tekstuaalinen funktio nostaa tarkasteltavaksi kuvan kokonaisuomittelman ja sen laajemman taitollisen sommittelman, jonka yhteyteen tarkasteltava kuva on jäsenetty. Tältä osin K&L kiinnittävät huomiota kuvan tai taiton informaatioarvoon, sen ainesten erottuvuuteen sekä siinä mahdollisesti havaittavien kehystyksiin. Esimerkin näiden seikkojen toiminnan tarkastelusta tarjoaa Esa Sirkkusen tuore artikkeli (Matkalla vaarien maahan, Tiedotustutkimus, 19:3, 1996).

Informaatioarvossa kyse on siitä, miten sommittelman ainekset on sijoitettu vasen-oikea, alhaalla-ylhäällä ja/tai keskusta-laita -akselille. Informaatioarvo-nimitys johdetaan siitä, että ainesten erilainen sijainti eri akselilla informoi K&L:n mielestä eri tavoin. *Vasen-oikea -akselilla* vasemalla oleva merkityksellistetty informaatioarvoltaan tuuksi, oikealla oleva uudeksi. Niinpä pyrimme ymmärtämään oikealla olevaa vasemmalla olevan pohjalta. Esimerkkikuvassa Minus on vasemmalla, Karin oikealla. Sijainnin vaihtaminen päinvastaiseksi ei muuttaisi kuvan ideationaalista eikä interpersonaalista merkitystä mutta kylläkin sen tekstuaalisen merkityksen. Nyt Karinin mielenmyrskyn ymmärtäminen hakee perustakseen Minusta: tulkitsemme – mm. Minuksen torjuvan mutta silti Kariniin kontaktia hakevan asennon saattelemana – että hänellä on jotain tekemistä Karinin mielenmyrskyn kanssa, että hän on siihen tavalla tai toisella syyppää.

Alhaalla-ylhäällä -akselilla alas sijoitettu edustaa K&L:n mukaan reaalista, ylös sijoitettu ideaalista. Ylhäällä ovat mm. ihanteet, tavoitteet tai päämäärät, alhaalla välineet tai keinot niiden saavuttamiseksi. Tuotemainoksissa on tyypillistä, että ylhäällä kuvataan tuotteen käyttöä – vaikkapa mieli-

hyvästä säteilevää naista vaahtokylvyssä – kun taas alhaalla on kuva tuotteesta, tässä tapauksessa kylpyainepakkauksesta. Näin ylhäällä on ihannetila, jonka saavuttamisen alhaalla oleva keino lupaa. *Keskusta-laita -akselilla* keskelle sijoitettu merkityksellisty K&L:n mielestä kuvan ydinsanomaksi, jolloin laidoille sijoitettu on siihen nähden lisäystä, täydennystä tms. Vasemmalla ja oikealla tai alhaalla ja ylhäällä olevaa erottava keskusta merkityksellistyy välittäjäksi, jonka kautta siirtyminen tutusta uuteen tai reaalisesta ideaalisesta tapahtuu.

Sommitelman aineiden **erottuvuutta** voidaan säädellä moninkin keinoin. Keskeisin niistä lienee sijoittelu *etuala-tausta -akselille*, jolloin etualalle sijoitettu saa painoa suhteessa taustalla olevaan. Esimerkkikuvassa Karinin sijainti etualalla nostaa hänet silmiinpistäväksi suhteessa taka-alalla olevaan Minukseen. Tätä korostaa edelleen *kamerakohdennus* Kariniin; hän piirtyy esiin terävämmiin kuin Minus. Niinpä vaikka vasenoikea -akselin pohjalta tulkitsemme, että Karinin tunnemyrsky aiheutuu jotenkin Minuksesta, kuva ei nosta keskeiseksi tuota aiheutumista vaan itse myrskyn.

Kehystys viittaa kuvasta tai taitosta mahdollisesti löytyviin linjoihin, jotka toimivat niiden ainesista erottelevina/yhdistelevinä kehysinä. Esimerkkikuvassa mm. majan oven vasen reuna jakaa kuvan keskeltä kahtia kehystään Karinin ja Minuksen toisistaan erilleen: Karinin, joka voi nähdä näkyjä, ja Minuksen, joka ei voi. Toisen kuvaa halkaiseva linja on vaakasuora katonharja, joka jatkuu Karinin hartian korkeudelta meren ja taivaan rajalinjana. Se kehystää 'taivaan' ja 'maan' toisistaan erilleen. Karin ylittää tämän kehysten: hän kuuluu sekä taivaaseen että maahan. Rajalinjan alapuolelle jäävä Minus kuuluu pelkästään maahan. Lisäksi kehystys yhdistää majan seinustalla olevat kapineet Minuksen maailmaan, mikä sekun painottaa hänen 'maallisuuttaan', kun taas se, että pystylinjan oikea puoli on tyhjä, korostaa Karinin 'taivaallisuutta'. Kehystyksen puuttuminen kuvas-

ta antaisi ymmärtää, että Karin ja Minus kuuluvat samaan maailmaan.

Arviointia & kritiikkiä

Sinänsä siinä, mitä K&L kuvan sommitelmallisten perusrakenteiden toiminnasta sanovat, ei kuvan problematiikkaan ja tulkintaan perehtyneelle ole kahmaloitain uutta: moniakin heidän esittämää näkökohtia on kuvatulkinna- sa jo hyödynnetty, joskin usein intuitiivisesti. Kirjan varsinainen anti onkin siinä, että kumppanukset ovat koonneet yhteen ja systematisoineet tällaisia näkökohtia sekä jäsentäneet tältä pohjalta kattavan taksonomian sommitelun perusrakenteista. Toisaalta heidän aikaansaannokseensa sisältyy omia hankaliakin ongelmiaan – niiden lisäksi, joita olen jo maininnut. Yhdet ongelmista koskevat itse taksonomiaa ja sen luonnetta, toiset taas sommitelmallisten rakenteiden hyödyntämistä kuvatulkinna- ssa.

Taksonomioille tyypilliseen tapaan K&L:n kehittämään sisältyy loogisia pulmia. Esimerkiksi miksi *olosuhteet* on luettu alaluokkana narratiiviseen esitykseen, koska eiväthän olosuhteet 'toimi' vaan edustavat pikemminkin kuvan käsitteellistä sisältöä? *Geometrisen symbolismin* omana alaluokkana on epälooginen sikäli, että kumppanukset tarkastelevat mm. geometrisen symbolismin hyödyntäviä viestintämalleja 'luonnollisiin' aktioprosesseihin rinnastuvina (s. 46-51). Edelleen vaikka he myöntävät kuvien sommitelmallisen monirakenteisuuden, he siiti esittävät taksonomiensa ikään kuin jokainen kuva voitaisiin lukea johonkin yhteen sen luokista sen mukaan, mikä rakenteista on pääosassa ja mitkä sivuosassa (s. 112-114). Tätä ei monastikaan ole helppo ratkaista. Tästä(kin) syystä luokkien rajat vuotavat.

Taksonomian pulmallisuutta voidaan havainnollistaa vaikkapa kysymällä, milloin jokin kuvassa oleva on toiminnan kohde (jolloin kyse olisi transaktiivisesta aktioprosessista), milloin sen keino (jolloin kyse olisi ei-transaktiivisesta aktioprosessista keinon edustaessa tällöin olosuhdetta). Yhtenä

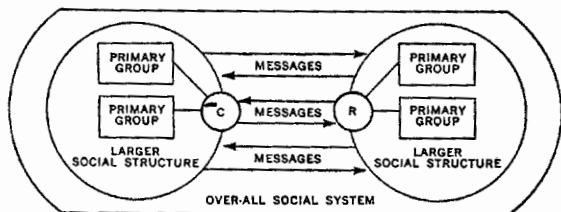
esimerkkinä ei-transaktiivisesta, siis vailla kohdetta olevasta aktioprosessista K&L esittävät *Ben-Hur* -elokuvasta kuvan, jossa Ben-Hur (Charlton Heston) ajaa hevosvaljakolla valjakkokilpailussa (s. 62). Siinä Ben-Hurin ohjastavista käsistä voidaan piirtää vektori kuvassa näkyviin hevosiin, joten tässä mielessä hevoset olisivat hänen ohjastustoimintansa kohde. K&L kuitenkin katsovat, ettei kuvassa näy sitä, mihin Ben-Hur toiminnallaan tähtää (siis maalia). Näin hevoset olisivat kohteen asemesta keino. Itse näkisin, että kuva edustaa moniosaista prosessia ja että sen lukeminen transaktiiviseksi tai ei-transaktiiviseksi riippuu siitä, mitä osaa (Ben-Hur -> hevoset vai valjakko -> maali) painotetaan.

Kuvan pulmallisuus ei pysähdy tähän. Siinä nimittäin näkyy muitakin kilpailijoita. Tällaisena se viirtää sosiaalisen asetelman, jossa Ben-Hurin toiminnan tähtäimeksi mieltyy muiden kilpailijoiden lyöminen. Asetelmassa muut kilpailijat ovat hänen toimintansa kohteita aivan kuten hän on näiden toiminnan kohde. Tältä kannalta kuvan voisi tulkita edustavan *so- siaalisesti* transaktiivista aktioprosessia, vaikka siinä ei nähdäkään *fyysistä* yhteyttä toimijan, toiminnan ja kohteen välillä, toisin kuin vaikkapa nyrkkeily- tai painottelua esittävässä kuvassa. Tämä pulma osoittaa osaltaan, että East Anglia -ryhmän kielimalli transaktiivisuus- ja ei-transaktiivisuuserot- teluineen on liian simppele tarjotakseen täysin tyydyttäviä suunta- viivoja kuvan narratiivisen toiminnallisuuden erittelemiseksi.

Tulkintapuluiin siirryttäessä on aluksi syytä huomauttaa siitä, etteivät sommitelmalliset perusrakenteet tuota merkityksiä puhtaasti omasta voimastaan vaan niiden merkitys- ja tulkintamallien pohjalta, jotka ovat kiteytyneet sosiaalisissa kanssakäymisissä ja jotka sovinnaituneina ohjaavat ihmisten toimintaa. Sommitelmallisilla rakenteilla on siten kaiku- pohjansa arkikäytännön muodoissa – toisen silmiin tai tämän ohiki- katsomisessa, tämän tai tuon väli- matkan pitämisessä jne. Silti ei ole kiistatonta, mitä K&L rakenteiden merkityksiä tuottavasta toiminn-

nasta sanovat. Joutuu esimerkiksi kysymään, toimiiko frontaalikulma todellakin katsojaa osallistavasti. Sanooko frontaalikuva rakennuksesta, että katsoja on osallinen sen maailmaan, ja viistokuva vastaavasti, että näin ei ole, vai onko sittenkin niin, että molemmissa tapauksissa rakennus pelkäänsä tarjoutuu ulkopuoliseksi jäävän katsojan tarkkailtavaksi?

Pahempi pulma on, että kuvan sommitelmallisille rakenteille pohjautuva tulkinta saattaa osoittautua kontekstuaalisten seikkojen valossa pahastikin harhaiseksi. Esimerkin tästä tarjoaa K&L:n tulkinta Rileyn pariskunnan oheisesta viestintämallista (s. 49, 53):

Tulkinnassaan kumppanukset kiinnittävät huomiota mallissa hyödynnettyihin kaareviin ja kulmikkaisiin muotoihin. Heistä edelliset koetaan luonnollisiksi, jälkimmäiset keinotekoisiksi. Mallissa pienryhmät on kuvattu nelioin, yksilöt ja laajemmat yhteiskuntarakenteet ympyröin ja koko yhteiskuntajärjestelmä sekä kaarevamuotoisena. K&L arvelevat mallin ilmentävän alitajuista puolueellisuutta modernin suurkaupunkiyhteiskunnan hyväksi – kantaa, että pieni ja tiivis yhteisö (neliö), jossa kaikki tietävät kaiken kaikista, on tukahduttava, kun taas laajempi yhteiskuntarakente (ympyrä) on vapauttava tehdessään yksilöstä nimettömän mutta juuri tällaisena "itsenäisen ja itseriitoisen, valintoihin ja vapauteen kykenevän" (s. 53). Toisin sanoen Rileyt ottaisivat mallillaan kantaa pienryhmiä vastaan anonyymin modernin massayhteiskunnan puolesta.

K&L eivät ole ottaneet mallia Rileyiden alkuperäisestä artikkelista (ks. Robert K. Merton *et al.*, *Sociology Today: Prospects and Problems*, 537-578. New York: Basic Books 1959) vaan eräästä

viestintämalleja esittelevästä teoksesta. Rileyt laativat mallinsa *mass communication research* -perinteen hengessä aikana, jolloin oli tapana katsoa, että perinnettä edeltänyt ajattelu oli massayhteiskuntateorian sokaisemana vannonut joukkoviestinnän kaikkivoipaisen vaikutusvallan nimiin. Tuolloin katsottiin – ja tähän Rileytkin sitoutuivat – että 40-luvun sosiologinen pienryhmätutkimus vapautti tästä 'harhaluulosta' osoittaessaan pienryhmien tärkeän merkityksen joukkoviestinnän suoraa vaikutusta ehkäisevänä tekijänä. Voikin olla, että Rileyt ovat kuvanneet pienryhmiä muista poikkeavaa muotoa käyttäen juuri korostakseen tätä seikkaa. Oli miten oli, Rileyiden alkuperäinen artikkeli antaa mallille kontekstin, jonka valossa on lievästikin harhaista väittää, että se edustaisi kannanottoa pienryhmien 'tukahduttavuutta' vastaan ja anonyymin massayhteiskunnan 'vapauden' puolesta – ellei sitten katsota, että sana alitajuinen on kaikesta vapauttava alibi.

On silti hetimiten todettava, että useimmat kirjan tulkinnoista tuntuvat pätevilä ja ovat monasti kiintoisan oivaltavia. Kirja osoittaa, että jo suhteellisen yksinkertaisella sommitelmallisella perusratkaisuihin puretuvalle välineistöllä kuvista saadaan irti sellaista, mitä niitä katsova ei näittä välineittä hevin äkkäisi. Ne antavat vähintäänkin alustavan mahdollisuuden lähestyä systemaattisesti sitä, mitä kaikkea kuviin kulttuurisesti merkitsevänä ilmiönä on latautunut – seikka, jonka erittelyssä ei päästäisi pitkällekin keskittymällä siihen, kuinka kuvien yleisö niitä arkielämässään lukee (vaikka toki tämäkin on kiintoisa tutkimusaihe). Edelleen K&L:n taksonomia saattaa ongelmiennekin osoittautua käteväksi välineeksi kun pyritään vaikkapa vertaillen selvittämään eri tekstigereihin liittyvien kuvituskäytäntöjen eroja. Kaiken kaikkiaan kirjassa esitetty kuvan 'kielioppi' on tärkeä avaus. Jatkoa toivottavasti seuraa.

VEIKKO PIETILÄ

Kriittisen lingvistiikan Half and Half

Caldas-Coulthard, Carmen Rosa & Coulthard, Malcolm (toim.)

TEXTS AND PRACTICES

Readings in Critical Discourse Analysis

London and New York:

Routledge 1996, 294 s.

Kriittinen lingvistiikka (CL) ja kriittinen diskurssianalyysi (CDA) ovat 80- ja 90-luvun aikana vakiinnuttaneet asemiaan kulturalistisesti suuntautuneessa tiedotustutkimuksessa ja sosiologiassa. Lukuisissa artikkeleissa ja oppinnäytteissä on osoitettu, millä tavalla diskursiivinen valta uusintaa itseään mitä moninaisimmilla elämäntilanteilla ja mitä moninaisimmissa teksteissä.

Carmen Rosa Caldas-Coulthardin ja Malcolm Coulthardin toimittama kirja *Texts and Practices* on havainnollinen väliinpäätös oppialan saavutuksista ja tulevaisuuden visioista. Oppialaa kutsutaan kirjassa sekä CL:ksi että CDA:ksi tekemättä eroa näiden välillä. Ilmeisesti nimityksiä käytetään yleisemminkin synonyymisesti kuvaamaan tutkimusta, jossa yhdistetään kielen rakenteen analyysiä yhteiskunnallista valtaa koskeviin kysymyksiin. Kolmas nimitys kutakuinkin samalle tutkimusalalle on sosiosemiotikka (Social Semiotics).

Kirja muistuttaa rakenteeltaan *The Agents* -yhtyeen levyä *Half and Half*, jonka A-puolella suosikkiartisti Topi Sorsakoski laulaa muistojaan Leningradista ja B-puolella bändi soittaa instrumentaalimusiikkia omien mielilujensa mukaan. *Texts and Practices* -kirjan ensimmäisessä osassa oppialan tähtitulkijat kertaavat tekemisiään ja arvioivat oppialan näkymiä. Jälkimmäinen osa koostuu tuntemattomampien kirjoittajien yhdeksästä tapaustutkimuksesta, jotka käytännöllisemmin osoittavat, mistä kriittisessä diskurssianalyysissä on kysymys.

Kirjan rakenne toimii hyvin. Alkuosan tähtitulkidki onnistuu tiivistämään kriittisen diskurs-

sianalyysin perusideat ja perusongelmat. Kirjan loppuosan tapaus- tutkimuksista taas on käytännön hyötyä ainakin niille, jotka itse analysoivat tekstejä ja yrittävät saada niistä irti jotain kiinnostavaa. Luultavasti rakenne toimii hyvin myös kaupallisesti: kun yksiin kansiin on koottu Roger Fowlerin, Gunther Kressin, Norman Faircloughin ja Teun A. van Dijkin tuoreimmat mietelmät, ei kriittisen diskurssianalyysin harrastaja oikeastaan voi jättää teosta väliin. Samalla saavat tunnettuutta myös kirjan loppuosan kirjoittajat ja heidän analyysinsä. Tässä arvioissa keskityn kirjan ensimmäiseen osaan.

Roger Fowlerin ja Gunther Kressin artikkelit ovat kirjan ohjelmallisimpia. Molemmat kirjoittajat olivat tekemässä vuonna 1979 ilmestynyttä teosta *Language and Control*, josta oikeastaan koko kriittisen lingvistiikan oppiala alkoi institutionalisoitua. Kirjassa hyödynnettiin eklektistä kokoelmaa lingvistisen tradition käsitteitä, ja kuvailtiin niiden avulla ideologian kietoutumista teksteihin. Erityisen tärkeä resurssi kriittiselle lingvistikalle on ollut M. A. K. Hallidayn kehittämä funktionaalinen kieliooppi.

Nyt sekä Fowler että Kress tuntevat hiukan kärsimättömästi kaipaavan kriittiseen diskurssianalyysiin uutta teoreettis-metodista askelta. Fowler haluaisi ottaa ainakin kaksi tällaista askelta, jotka tosin käytännössä saattavat viedä vastakkaisiin suuntiin. Ensinnäkin hän on huolissaan siitä, että analyysit ovat olleet liian tiukasti sidoksissa tekstien selvästi havaittaviin, sanastollisiin tai lauseopillisiin piirteisiin. Fowler haluaisi saada otetta implisiittisemmistä ideologisista piirteistä, jotka eivät sellaisenaan ole havaittavissa tekstinpinnassa. Kyse on yleisistä uskomuksista ja esioletuksista, joihin tekstit nojaavat, mutta joita ei tekstissä nimenomaisesti mainita. Diskurssianalyysin piirissä monetkin tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota juuri tällaisiin piirteisiin. Fowlerin ajatus on, että olemassaolevat teoreettiset menetelmät integroitaisiin kriittisen lingvistiikan funktionaaliseen kieliooppiin no-

jaavaan teoriakehykseen. Fowler mainitsee tällaisina avauksina muun muassa kognitiotutkimuksen ideat ajattelua rakenteistavista kehyksistä, skripteistä ja prototyypeistä.

Omaa perusteosta kaivataan

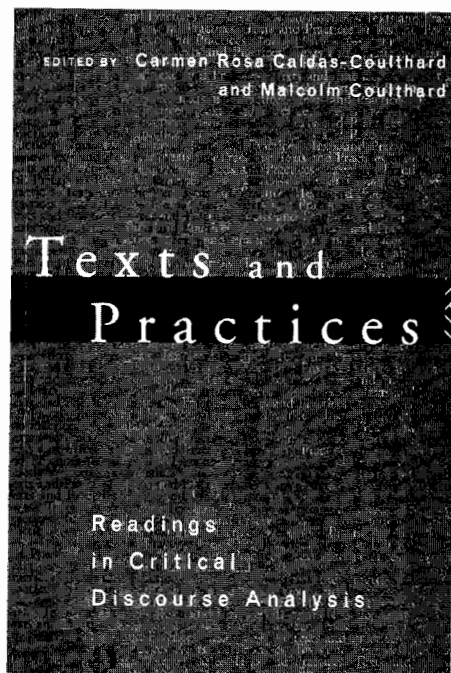
Fowlerin toinen huoli koskee kriittisen lingvistiikan teoreettis-metodista selvärajaisuutta ja koherenssia. Jos ei olla varuillaan, kriittinen lingvistiikka voi sulautua yhä epämääräisemmäksi käyneeseen yleiseen diskurssianalyysiin. Tällöin menetettäisiin Hallidayn funktionaalisen kielioopin tuoma teoreettinen ryhti. Fowlerin mielestä olisikin pikimmiten yritettävä standardisoida kriittisen lingvistiikan metodologia ja metakieltä. Hallidayn kieliooppi on sellaisenaan epäkäytännöllinen. Se on moniin kriittisen analyysin tarpeisiin liian yleinen ja epämääräinen. Toisaalta siinä on paljon sellaista kielitieteellistä ainesta, josta ei kriittiselle lingvistikalle ole juurikaan hyötyä.

Fowlerin visio on järkevän tuntuinen, mutta urakka on ehkä suurempi kuin ensilukemalta arvaisi. Kognitiivisen tutkimusperinteen käsitteiden istuttaminen Hallidayn lingvistiikkaan ei helposti onnistu niin, että samalla säilytetään teoreettinen koherenssi. Toiseksi kriittisen lingvistiikan vahvuus on ollut nimenomaan konkreettisten ja tekstistä osoitettavissa olevien piirteiden ideologisen käytön erittelyssä. Juuri tähän Hallidayn lingvistisen eksakti välineistö on antanut eväitä. Jos sitten aletaan hahmottaa implisiittisempiä ideologisia rakenteita, vaarana on Fowlerin pelkäämä sulautuminen yleisepämääräiseen diskurssianalyysiin. Mikään ei tietyksi estä yrittämästä, ja Hallidayn kielioopin toimittaminen ja täydentäminen kriittisen lingvistiikan harjoittajille sopivammaksi perusopukseksi voisi olla hyvä alku.

Gunther Kressin tavoitteet ovat samansuuntaisia kuin Fowlerinkin. Kressin mielestä kriittisen lingvistiikan olisi aika kehittää oma teoreettinen viitekehysensä eikä enää vain hyödyntää muiden tieteiden kuten kielitieteen, psy-

kologian tai sosiaalitieteiden kategorioita. Toiseksi olisi siirryttävä tekstien ja käytäntöjen kritisoinnista myös niiden positiiviseen erittelyyn. Kress asettaa yhdeksi mahdolliseksi projektiksi eri etnisten ryhmien semioottisten resurssien erittely. Kressin mukaan olisi tarpeellista selvittää vaikkapa sitä, miten eri ryhmät arvostavat kirjoitettua kieltä puhuttuun verrattuna ja kuinka tämä arvottava eroteltu kunkin ryhmän piirissä tuetaan semioottisesti.

Tavoitteena olisi monikulttuurinen yhteiskunta, jossa tasa-arvo ei olisi vain sitä, että vähemmistöjä kohdellaan ystävällisesti. Sen sijaan kyse olisi kulttuurisesta vastavuoroisuudesta. Tasa-arvon nimissä enemmistöryhmänkin pitäisi vaatia pääsyä vähemmistöjen kulttuuriin resurssieihin.

Verbaalista visuaaliseen

Kress ei artikkelissaan selvitä tarkemmin, millainen CL:n tai CDA:n oma teoreettinen viitekehys olisi, vaan lähestyy asiaa esimerkkianalyysin avulla. Hän vertailee sanomalehtien etusivuja siitä kannalta, millaista habitusta ne tuottavat lukijoissaan. Kress pyrkii ylittämään pelkän verbaalisen analyysin kiinnittämällä huomiota myös sivujen

taitollisiin ja visuaalisiin elementteihin.

Frankfurter Allgemeine tiivis, pelkästään tekstiä ja pieniä otsikoita sisältävä etusivu viestii perehtyneisyyttä, pitkäjänteisyyttä, vakavuutta ja konservatiivisuutta, kun taas The Sunin yhdestä jättiotsikosta ja isosta kuvasta koostuva etusivu tuottaa lukijan, jolla ei ole aikaa, taitoa tai halua perehtyä aiheisiin keskittyneesti.

Kressin tapa tulkita lukijan ja lehden suhde homologiseksi tuo mieleen Paul Willisin tunnetun tutkimuksen moottoripyöräjengistä, jossa raju kielenkäyttö, rajut liikennot, raju pukeutuminen ja raju musiikki ilmensivät homologiasti jengin jäsenen identiteettiä ja elämäntapaa. Muutenkaan Allgemeinein ja Sunin tuottamien lukijasubjektien kuvailut eivät tunnuta erityisen tuoreilta.

Analyyisin ehkä kiinnostavampi huomio on englantilaisten ja saksalaisten lehtien taiton yleisempiäkin ero. Sekä The Sun että The Guardian pyrkivät pelkistämään ja yksinkertaistamaan. Frankfurter Allgemeine ja populaarilehti Bild Zeitung tarjoavat puolestaan jo ulkoasullaan moninaisuutta, Bild Zeitung suorastaan kaoottisuutta. Kyse ei siis ole vastakkainasettelusta pelkästään populaarin ja vakavan välillä, vaan moniulotteisista eroista, joita tosiaankin voidaan kuvata Bourdieulta lainatun habitus-käsitteen avulla.

Lehtien erilaiset habitukset saavat Kressin kysymään, miten tällaisten erojen keskellä voidaan tuottaa monikulttuurinen, eurooppalainen subjekti. Hän esittää brasilialaisen (!) Folha de S. Paulo-lehden etusivun, joka on ulkoasultaan kutakuinkin Frankfurter Allgemeinein ja The Sunin puolivälistä: useita juttuja ja useita kuvia. Kress jää pohtimaan, onko Folha de S. Paulo-lehdessä kyse ensimmäisestä askeleesta kohti todellista kulttuurista integraatiota vai jostain muusta.

Koko ajatus eurooppalaisesta monikulttuurisesta subjektista vaikuttaa hiukan väkineiseltä. Erityisen hölmöltä tuntuu tavoitella jonkinlaista Frankfurter Allgemeinein ja The Sunin välimuotoa. Monikulttuurisuus voisi olla pikem-

minkin sitä, että ihmisillä olisi tapana lukea postmoderniin tyyliin monenlaisia lehtiä leikitellen niiden tarjoamilla habituksilla. Kress on tällaisesta kepeydestä yllättävänkin kaukana. Pikemmin hän on huolissaan The Sunin lukijoista, joille lehden synteettinen lähestymistapa ei tarjoa resursseja asioiden analysointiin eikä siten myöskään kritiikkiin.

Systematiikkaa van Leeuwenin tapaan

Siinä missä Fowler ja Kress vasta visioivat kriittisen lingvistiikan omasta teoriasta ja metodologiasista, kirjan kolmas huippunimi Theo van Leeuwen rakentaa jo täyttä päätä uutta kriittis-sosiologis-lingvististä metodia. van Leeuwenin analyysi näyttää formaalilta lingvistiikalta kaavioineen ja esimerkkeineen, mutta on pragmaattisempi ja sosiologisempi: van Leeuwen korostaa tutkivansa sosiologisia, ei puhtaan kielipillisiä kategorioita.

van Leeuwenia kiinnostaa esimerkiksi se, esitetäänkö jokin henkilö toimijana (agent) vai toiminnan kohteena (patient). Kielipillinen toimija voi kuitenkin olla sosiologisesti toiminnan kohde. Näin on esimerkiksi virkkeessä "Mauno sai nuhteita uutispääliköltä".

van Leeuwenin tavoitteena on tutkia, millä kaikilla tavoilla englannin kielessä voidaan viitata henkilöihin (social actors). Maahanmuuttopoliittikkaa koskevan lehtijutun analyysin avulla hän yrittää edelleen osoittaa, mitä sosiaalisia merkityksiä erilaisilla esitystavoilla voi olla. Tämä analyysi tuotti varsin tavanomaisia tuloksia: maahanmuuttajiin viitataan usein epäsuorasti (backgrounding) tai epäpersoonallisesti ryhmänä (generically). He ovat maahanmuuttopoliittisen harkinnan kohteita, ja heidät määritellään muita useammin lukumäärän, etnisen alkuperän, rodun, koulutustason ja varallisuuden perusteella.

Kiinnostavinta artikkelissa on henkilöiden esitystapoja koskeva teoreettinen erittely, joka on van Leeuwenille ominaisen tyylin varsin systemaattinen ja kattava. Ar-

tikkelinsa loppupuolella van Leeuwen esittää kaikki löytämänsä 22 esityksellistä operaatiota vielä kaaviossa, jossa yleisemmät operaatiot jakautuvat matemaattisen tarkasti alaoperaatioiksi. Erottelut ovat selkeitä, joskin useimmille analyytikoille riittänee, kun valitsee niistä muutamia hyödyllisimmiltä tuntuvia.

Fairclough tendenssejä analyysoimassa

Norman Fairclough, hänkin tyylliseen uskollisena, on jälleen laajan kulttuurisen tendenssin parissa. Tällä kertaa se on diskurskien teknologisoituminen. Teknologisoitumiseen liittyvät edelleen puhekielistymisen ja kaupallistumisen tendenssit, joita hän käsittelee laajemmin 1995 ilmestyneessä *Media Discourse* -kirjassaan.

Fairclough tarkoittaa teknologisoitumisella sitä, että viestintätaidot on entistä enemmän alettu ymmärtää omaksi teknologiaakseen, jota voidaan opiskella ja jota voidaan sitten soveltaa eri elämäntilanteilla kuten ihmissuhteissa ja liike-elämässä. Viestintätaitoja opettamaan ja käyttämään ovat syntyneet myös omat asiantuntijansa ja ammattikuntansa.

Fairclough ei lyhyessä artikkelissaan esitä systemaattista metodia, vaan kuvailee havaintojaan varsin vapaasti. Perusteeksi viestinnän teknologisoitumisesta tuntuu niidenkin perusteella varsin uskottavalta.

Esimerkiksi työhön liittyvissä neuvotteluissa on entistä tärkeämpää osata tarpeen vaatiessa simuloida vapaa-ajan epämuodollista seurustelua. Viestinnän konsultit opettavat, kuinka tällaisilla keinoilla voidaan tehokkaammin ja miellyttävämminkin päästä tavoitteisiin.

Fairclough kuvailee, kuinka teknologisoituminen liittyy hierarkisuuden purkautumiseen, tehtävörientoitumiseen ja työntekijöiden henkilökohtaisen vastuunoton lisääntymiseen. Yhtäältä kyse on demokratisoitumisesta ja tasa-arvoistumisesta, toisaalta kehityksellä voi olla myös patologisia piirteitä. Fowler kuvaa tätä patologiisuutta eräänlaiseksi vilpit-

tömyyden kriisiksi. Kukaan ei oikein tiedä, onko tuttavallisuus todellista vai simuloitua.

Patologisuuden määrittelyminen epäetioisuudeksi toden ja simulaation välillä tuntuu hiukan hedelmättömältä. Kunnan kaupapämies on varmasti vilpittömämmin vakuuttunut myymänsä tuotteen erinomaisuudesta kuin kriittinen diskurssianalytikko tulkintojensa osuvuudesta. Faircloughin toinen tapa kuvata asiaa on minusta osuvampi. Kyse on eri elämänaalueiden yhä voimakkaammasta muovautumisesta kaupallisen tuottaja-kuluttaja -mallin mukaiseksi. Kyse on siis ilmiöstä, jota Andrew Wernick on kuvannut kirjassaan *Promotional Culture*. Yksityiset ihmiset muotoutuvat jopa vapaa-ajallaan "promotionaaliseksi subjekteiksi", jotka jatkuvasti kantavat huolta omasta tuotekuvastaan. Tällaisen kulttuurisen kehityksen taustoja voi Faircloughin tavoin etsiä jälkifordistisesta tuotantotavasta, jossa työntekijöitä edellytetään nopeaa sopeutumista lyhytaikaisiin ja nopeasti muutuviin työtehtäviin.

van Dijk The Sunin kimpussa

Kirjan viides tähtikirjoittaja, Teun A. van Dijk, käsittelee hänkin suosikkiaiheitaan: rasistista diskursia. Tällä kertaa hän lähestyy sitä pääsyn (access) käsitteen avulla. Pääsystä ei van Dijkn mukaan ole kyse pelkästään siitä, kuinka paljon jokin henkilö tai ryhmä on esillä vaikkapa valtamediassa, vaan myös siitä, kuka saa päättää viestintätapahtuman valmistelusta, osanottajista, päämäärästä, kielenkäyttötavasta, genrestä, otsikoista, lainauksista, tyylistä, retoriikasta ja muista vastaavista seikoista. van Dijk pitää näin määriteltyä pääsyä varsin luotettavana sosiaalisen vallan indikaattorina.

van Dijk analysoi brittiläisestä lehdistöstä valitsemaan juttuja siltä kannalta, ketkä niissä käyttävät sosiaalista valtaa. Perusteellisimmat esimerkit ovat The Sunista. Analyysi osoittaa, kuinka tabloid-lehdillä, konservatiivisilla poliitikoilla sekä viranomaisilla ja poliisilla on ensisijainen pääsy

maahanmuuttajien ja vähemmistöjen julkiseen määrittelyyn. Tulokset eivät siis ole järin yllättäviä.

Itse analyysit ovat kuitenkin yleistettyjä tuloksia kiinnostavampia. Sunin jutut ovat värikkäitä, ja van Dijk löytää niistä mainioita esimerkkejä retorisisista strategioista. Hän kiinnittää huomiota muun muassa metaforiikkaan, jonka mukaan Britannia uhkaa milloin maahanmuuttajien armeija milloin maahanmuuttajien nousuvesi (tide). Myös kontekstualisoinnista on esimerkkejä. Kun lehti julkaisee pakolaisaktivistin syytöksiä brittiläisestä rasismista, mainitaan sivulauseessa aktivistin maistelemaan mineraalivettä hienostoklubilla. Tästä jo hitaampikin lukija ymmärtää, ettei kyse voi olla todellisesta pakolaisesta.

Molemmissa yllämainituissa esimerkeissä on kyse nimenomaan lehden ja sen toimittajien pääsystä diskurssiin: maahanmuuttajat eivät määrittele itseään nousuvedeksi tai armeijaksi eivätkä mainitse siemailevansa mineraalivettä hienostoklubilla. Kyse on vallassa olevan valkoisen enemmistön diskurssista, johon maahanmuuttajilla ja vähemmistöillä ei ole pääsyä kuin ongelmanaan ja uhkana.

van Dijk ei näe tabloid-lehdissä juuri mitään hyvää. Ne ovat populistisia ennakkoluulojen vahvistajia ja asioiden väristelijöitä. Hänestä lehdet systemaattisesti tukevat vallassa olevia ryhmiä, koska vallassa olevat pystyvät niiden avulla kontrolloimaan "julkista tajuntaa" (public mind). Kuten arvata saattaa, John Fisknen populaarinen voimallistava vaikutusta yleistäviä kirjoituksia ei ole artikkelin lähdeleutelossa. Sen sijaan siellä on Hermanin ja Chomskyn *Manufacturing Consent*, jonka lopputulemaa viestintän valtaapitäviä suosivasta luonteesta van Dijk artikkelinsa lopussa lainaa.

Värikkäitä tapaustutkimuksia

Kirjan jälkimmäisen osan tapaustutkimukset käsittelevät nekin kriittisen diskurssianalyysin suosikiteemoja, sukupuolten tai etnisten ryhmien välisten vaihtu-

den tuottamista ja uusintamista teksteissä ja diskursseissa. Tuttuihin teemoihin on kuitenkin löydetty kiinnostavia lähestymistapoja ja tapaustutkimuksen kohteita. Esimerkiksi käynee analyysi kohusta, jonka zimbabwelainen lehdistö nosti väitetystä eläimiin sekaantumisesta. Kirjoittelu velloi kiivaasti ja moralisoivasti, ja siihen kietoutui sekä siirtomaa- että sukupuolisorron aineksia. Lopulta paljastui, että itse tapaus oli täysin tuulesta temmattu.

Rasismi tai sukupuoleen liittyvien teemojen lisäksi tapaustutkimuksissa käsitellään omaperäisempiäkin aiheita. Kirjan toinen toimittaja Malcolm Coulthard analysoi poliisi kuulustelupöytäkirjojen kieltä ja erityisesti sitä, kuinka pienetkin vivahdet voivat synnyttää tuomion kannalta ratkaisevia mielleyhtymiä. Esimerkiksi puhekielisyksien kirjaaminen tai oikomien voi olla hyvinkin merkittävää. Branca Telles Ribeiro puolestaan analysoi lääkärin ja mielisairaalaista kotiutettavan potilaan lähtöhaastattelua Erving Goffmanin käsitteisiin tukeutuen. Myös Dino Pret soveltaa Goffmania tutkiessaan, kuinka vanhuksat pyrkivät "säilyttämään kasvojaan" keskustellessa nuorempien kanssa.

Kaikkiaan *Texts and Practices* tuntuu uskottavalta katsaukselta kriittisen lingvistiikan ja diskurssianalyysin nykytilaan. Kirjan perusteella tutkimusalan mielenkiintoinen anti näyttää olevan melko pienissä asioissa, yksittäisissä tapauksissa ja hienovaraisissa kielellisissä keinoissa, joiden osoittaminen niiden arkipäiväisen itsestäänselvyyden takaa on usein palkitsevaa. Kun analyysien tuloksia sitten yleistetään tavalla, joka oikeuttaa tutkimukselle kriittinen-etuliitteen käytön, onkin saalis jo tylympää ja liturgisempää. Tämä pätee sekä kirjan alku- että loppupuoliskoon. Kirjalle voi kuitenkin käydä kuin Agentsien *Half and Half* -levylle: ensin lautasella pyöri lähinnä vain Sorsakosken puoli, sittemmin levyltä on alkanut löytyä pieniä kiinnostavia asioita, jotka ovat houkuttelleet rahisuttamaan neulaa yhä useammin myös levyn orkesteripoliella.

ESA REUNANEN

Merkitykset kontekstuaalisessa katsannossa

Lehtonen, Mikko
MERKITYSTEN MAAILMA
Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia

Vastapaino. Tampere 1996.
255 s.

Merkitys ei asu sanassa, eikä se ole peräisin yksin tekijän tai yksin lukijan mielestä, vaan se on seurausta vuorovaikutuksesta. Merkitys syntyy kohtaamisessa, jossa tekijän tietyssä positiossaan aikaansaama merkitystuotanto kohtaa lukijan erityisessä sijoittuneisuudessaan harrastaman merkitystuotannon. Kohtaamisen seuraus riippuu molempien osapuolten laadusta. Niinpä tuottajan tekstin merkitykset tulevat riippumaan kohtaamisista eri konteksteissa eri asemiin todellistuneiden ihmisten kanssa. Merkityksiä on monia ja niitä on vaikea ennakoita.

Tähän tapaan kulkee pelkistetysti ilmaisten Mikko Lehtosen kontekstuaalinen, dialoginen, artikulaatioteoreettinen ajattelutapa (esim. s. 215). *Merkitysten maailma* edustaa tekstien tutkimuksessa 1900-luvun jälkipuoliskoilla tapahtuneen "pitkän vallankumouksen" hedelmiä. Tässä muutoksessa aikaisemmat tekijäkeskeiset näkemykset ovat korvautuneet ensin tekstikeskeisillä, ja sittemmin konteksti- ja lukijakeskeisillä näkemyksillä.

No, mitä merkitystä minussa kehkeytyi, kun erityisessä positionaalisuudessani kohtasin tämän teoksen? Enimmäkseen kohtasin teoksen väittämät myönteisesti, koskapa itsekin olen päätenyt ajattelemaan samaan tapaan. Eri-mielisyyttä syntyi oikeastaan vain yhdestä muotoilusta ja perustelusta. Se kyllä harmitti ja kävi kateeksi, että tekijä on niin hiton hyvin pystynyt muotoilemaan ja tiivistämään hyvikin mittavan tieteellisen keskustelun näin nasevasti.

Lehtosen kirja on harmittava sikäläkin, että nykyopiskelijan mokoma saa nyt kirjasta kovin helpolla haltuunsa sen tiedon, minkä hankkimiseen itseltä on kulunut työntäyteisiä vuosia paksujen ja

hankalien vieraskielisten opusten parissa. Miksei tällaista opaskirjaa sopinut olla olemassa silloin kun minä aloitin opiskelun? Eiköhän kunnan protestanttinen "kärsi, kärsi, kirkaamman kruunun saat" mentaliteetti olisi nykyopiskelijallekin paikallaan.

Mutta leikki sikseen. Niinhän se tiede kehittyi, että uudet tulijat voivat jo perusopetuksessa omaknsua asiat, joiden selvittämisessä tiedeyhteisö on ähkinyt vuosikymmenet. Siitä on sitten hyvä jatkaa eteenpäin. Tämä kai voisi olla sitä Mertonin "tieteen kommunismia".

Merkitysten maailmaa ei ole kuitenkaan syytä pitää pelkkänä oppikirjana, vaan se on myös vakavasti otettava tutkimuksellinen puheenvuoro. Lehtosen työssä ei nimittäin tyydytä mekaanisesti referoimaan vakiintuneita auktoriteetteja, vaan näistä on tehty tekijän "omaa sanaa" ja tuoretta tulkintaa. Sellaisesta hyötyy aina toinenkin tutkija.

Merkitysten maailmallisuus

Lehtosen työn perustava ajatus kuuluu: maailma on merkityksellinen ja merkitykset ovat maailmallisia (s.12-). "Maailman merkityksellisyys" viittaa siihen, että ymmärryksellemme ilmenevä maailma on kielen ja kulttuurin jonkinlaiseksi merkityksellistämä. Tämä on lingvistisen käänteen jälkeisen yhteiskuntatieteen yleisestikin omaksuma tietoteoreettinen kanta ja siinä ei ole mitään uutista. Sen sijaan jälkiosan ontologinen kannanotto "merkitysten maailmallisuus" ei välttämättä aina tematisoidu uudessakaan yhteiskuntatieteessä.

Ontologia on oppia olevaisesta ja miksei myös olemisesta, esimerkiksi ihmisten sosiaalisesta olemisesta maailmassa. "Merkitysten maailmallisuus" viittaa ensinnäkin siihen, että merkitykset ovat kohtoisin maailmallisissa ja sosiaalisissa suhteissa elämisestämme. Toisin sanoen "olemisemme" eli käytännöllis-maailmallisissa suhteissa olemme määrää tietoisuuttamme. Tietysti vastavuoroisesti myös tietoisuutemme vaikuttaa suhteissa

olemisemme tapoihin. Olemisen ja tietäminen kietoutuvat toinen toisiinsa vuorovaikutteiseksi kompleksiksi.

Olemme sijoittuneet maailmallisten suhteiden kokonaisuuteen (konteksteihin) eri tavoin. Suhteet muotoutuvat prosessuaalisesti koko ajan uudestaan. Meidän erillainen positionaalisuutemme suosii erilaista merkityksellistämisen tapaa, erilaista kielenkäyttöä, erilaista ymmärrystä. Kieli on Bahtinin sanoin heteroglotista, täynnä erilaista sosiaalista käyttöä ja ristiriitojen näyttämö (s. 52).

Toiseksi "maailmallisuus" tarkoittaa myös sitä, että merkitykset ovat jotakin todella maailmassa olevaa. Vaikka merkityseffektit ovat ihmisille ja ihmistekoisia, ne ovat silti täyttä todellisuutta, joskin erilaista todellisuutta kuin kielen ja kannon todellisuus. Tähän sopii se Volosinovinkin edustama näkemys, että kieli tai merkkimateria on tietoisuuden kantaja. Kieli ei ole vain todellisuuden heijastusta, vaan myös todellisuuden materiaallinen osa. Itse ymmärtäminen on mahdollista vain jossakin merkkimateriaalissa.

Kolmanneksi merkitykset ovat maailmallisia siinä mielessä, että ihmiset syntyvät johonkin merkityskäytännön ylläpitämään sosiaaliseen kategoriaan, esimerkiksi "naiseksi" tai "mustaksi". Ihmisen elinikänsä saama kohtelu ja muodostuva elämäkokemus ovat tälle "reaalikategorialle" erityisiä. Tässä mielessä yhteiskunnallinen kieli edeltää ja määrää yksityistä kokemusta.

Volosinovia seuraten Lehtonen näkee kielen ennen muuta sosiaalisena muodostumana, ihmisten välisen kanssakäymisen tai suhteisiin asettumisen väliaineena. Sanomalla sanan ihminen astuu inhimillisen kanssakäymisen yhteisöllisyyden piiriin. Samalla hän astuu yleistety, jossakin suhteessa nähdy, korostetun, erotetun, samaksi nähdy piiriin. Ihmisten ajattelu on kielellistä, joten siihenkin pätee edellisen lauseen luettelo.

Kun kaksivuotias Pyry tekijän esimerkin (s. 35) mukaan näki ison rekan, hän kommentoi: "Valtava vekka!". Näin tehdessään

Pyry ei korostanut kokemuksensa ainutkertaisuutta, vaan yleisyyttä. Poika saattoi kommunikoida vain luopumalla ainutkertaisuudesta ja astumalla yksinkertaistusten, yleistysten ja luokittelujen valtakuntaan, kieleen.

Jokainen ihminen on kaikissa suhteissa konkreettisesti tarkasteltuna olemassa uniikilla tavalla ja siis erilainen muiden kanssa. Silti hän viestiessään ja ajatellessaan joutuu astumaan yhteisen ja siis yleistetyn valtakuntaan. Jopa itseään ajatellessaan hän joutuu turvautumaan yhteisöllisiin ja yleistäviin kielisiin tai diskursseihin.

Eri diskurssit yleistävät, erottelevat, samastavat, luokittelevat, korostavat, jättävät pois, valikoivat, arvostavat, halveksivat jne. eri tavoin. Toisin sanoen kullakin diskurssilla voidaan todellisuus ja oma minuus ajatella eri tavoin. Yhteiskunnassa makrotasolla on jatkuva kamppailua siitä, miten olisi eroteltava ja yleistettävä eli diskurssiivisesti määriteltävä todellisuutta. Yksi määritelmä palvelee toisten etua, toinen istuu paremmin toisille. Sama kamppailu jatkuu yksilön mielessäkin.

On aina mahdollista, että valakkaat eliitit pystyvät määräämään aivan toisenlaisissa positioissa elävien ihmisten ajattelutavan ja sanaston, niin että nämä katselevat asioita vallanpitäjien haluamalla tavalla. Kysymys on hegemoniasta ja ideologiasta. Voihan olla, että naiset katselevat itseään miesten silmin tai suomalaiset katselevat itseään keski-eurooppalaisen silmin - ja näkevät itsensä jotenkin kummajaisina.

Kielen tai diskurssien ajattelemisen sosiaalisena yhteisöllisyytenä on mielenkiintoista. Astuminen sanomalehden pääkirjoituksen maailmaan merkitsee esimerkiksi melkein aina astumista eliitin ja erityisesti elinkeinoelämän eliitin yhteisöllisyyteen. Pääkirjoituksissa astutaan ikään kuin Leijonien, Hertaryjen ja vapaamuurareiden roraseuraan, jossa vallitsee itsesäänselvää yksimielisyyttä asioista (kuten EMU:sta), joita kansa ei kuitenkaan tyhmyyttään aina ymmärrä. Volosinovia mukailen: sanaa määrää yhtä paljon se kenen se on, kuin kenelle se on. "Jokai-

nen sana ilmaisee 'yhtä' suhteessa 'toiseen'. Sanassa muotoilen itse ni toisen näkökulmasta, viime kädessä yhteisöni näkökulmasta". Päätoimittaja tai pääkirjoitustoimittaja muotoilee itsensä ja tekstinsä elittyyhteisölle sopivaksi, haluten lunastaa pääsylipun valittujen joukkoon.

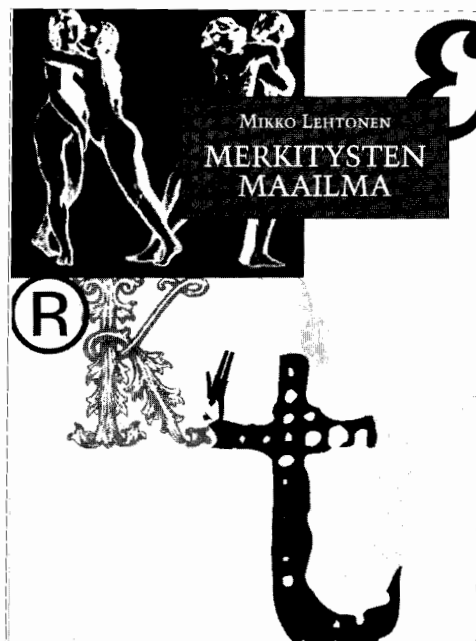
Muotoileeko kieli maailman?

Yhdessä kohtaa Lehtonen on vain puolittain oikeassa. Asia liittyy edellä mainittuun epistemologiseen puoleen eli "maailman merkityksellisyyteen". Lehtonen (s. 30-31) toteaa: "Ilman kielellistä merkityksellistämistä todellisuus luultavasti koettaisiin yhdenmukaiseksi jatkumoksi. Vasta kieli jakaa maailman olioiksi." Toisin sanoen todellisuus on pilvien tapaan hahmotonta ja merkityksetöntä massaa, kunnes kielellinen subjekti tulee ja antaa sille muodon. Tässä nähdäkseni Saussuren ja strukturalistien kantilainen transsendentalismi vie tekijää mukanaan, eikä hän ole tarpeeksi "radikaali kontekstualisti" (s. 9).

Muotoilun kuuluttuaan voi nimittäin kysyä: onko maailma siis kieleltömälle koiralle hahmoton yhdenmukainen jatkumo? Miten se mahtaa pystyä elämään tuossa maailmassaan, jossa mikään ei erotu mistään? Eikö kuitenkin koirallakin ole toiminnassa jonkinlainen transsendentaalinen, vaikkapa kokemusperäisistä skeemoista koostuva ymmärtämisvälineistö, jolla se hahmottaa maailman monimutkaisesti jäsentyneenä ja eroteltuna kokonaisuutena. Eikö myös ihmisellä voisi olla kyky ilman kieltäkin hahmottaa maailma muuksi kuin yhdenmukaiseksi jatkumoksi? Tämä ei kuitenkaan ole vielä varsinainen pointtini.

Ymmärrän kyllä, että kohdan argumentaatio on tarkoitettu objektivistisen realismin kannan torjumiseksi. Tämän mukaan merkitykset syntyvät todellisuudessa myötäsyttyisistä olevista eroista, joita kieli siis vain passiivisesti heijastaa (vrt. s. 61). Mieli (ja kieli) on siis objektivistille tyhjä taulu, johon todellinen painaa jälkensä.

Modernissa ajattelussa objekti-

vismin vastakohta on ollut subjektivismi, jonka mukaan subjekti tuottaa maailman ymmärrettävänä. Tässä maailma on pikemminkin se tyhjä taulu, johon subjekti painaa jälkensä. Näin subjektivismi on pelkkä objektivismiin peilikuva. Sen sijaan kantilaisuus, uuskantilaisuus ja uudempi kielitranssendentalismi edustavat jo huomattavasti kehittyneempää subjektivismin versiota. Siinä varsinainen subjekti on kielyhteisön kieli eräänlaisena perustavana käyttöjärjestelmänä, jolla hahmottoman todellisuuden ainekselle annetaan käsitettävä muoto. Transsendentalismi on oikeilla jäljillä, mutta se käsittelee todellisuutta konstituivaan transsendentaalisen liian abstraktisti kieleski.

Nähdäkseni transsendentaalinen on käsitettävä laajemmin. Jo kehollisella rakenteellamme ja toiminnallamme on todellisuutta konstituiva vaikutuksensa. Maailma on siis kehollis-praktis-kielellisessä kohtaamisessa jonkinlaiseksi jäsentynyt. Kohtaamisessa muotoutuva subjektiviteetti ja objektiviteetti ovat relationaalisia, toinen toistaan riippuvia. Objektiviteetti ei ole meistä riippumatonta ulkoista todellisuutta, mutta se ei ole myöskään pelkän kielen konstituivaa todellisuutta. Relationaalinen objektiviteetti on lyhyesti

sanoen kokonaisvaltaisen olemisemme tai suhteutumisemme jäsentämää todellisuutta.

Tietynlaisen maailmassa olemisen tapamme vuoksi meillä on siis aivan tietynlainen relationaalinen todellisuus vastassamme; todellisuus, jonka konstituutiosta me olemme mukana. Jo kehollinen kohtaamisemme muun olevaisen kanssa tuottaa sellaisia todellisuusefektejä kuin "ahtausta", "avaavuus", "kovuus", "pehmeys", "ylhäällä", "alhaalla", "este", "tappava" jne. Ahtauden tai tappavuuden efekti säilyi olipa henkilö kotoisin mistä kielestä ja kulttuurista tahansa. Vasta kehon muuttaminen muuttaisi näitä efektejä.

Sen sijaan, että ymmärryksen ja kielen lähtökohtana pidettäisiin mielivaltaista maailman kategorisointia, on käsittääkseni paljon hyödyllisempää pitää kielen lähtökohtana relationaalisen todellisuuden kuvaamista, merkityksellistämistä ja määrittelemistä. Myös määritelmillä on ontologinen ulottuvuutensa: ne ovat hyvin olennainen osa sosiaalista todellisuutta.

Ymmärtämisrykymme jäsentää relationaalista todellisuuttamme parhaansa mukaan. Ne olennot joilla ei ole kieltä, tuottavat ymmärryksiä todellisuudestaan tietyn kognitiivisen varustuksen. Mutta ihminen, kieleen syntynyt, tulkitsee relationaalisen todellisuutensa alusta lähtien diskurssiensa välineillä. Niin objektiveetit kuin subjektiveetitkin ovat kehollis-praktis-kielellisesti jäsentyneitä.

Eri diskurssit on kehitetty eri positiosta käsin ja tietynlaista suhteutumista palvelemaan. Kaikki diskurssit eivät ole yhtä adekvaatteja relationaalisen todellisuutemme tulkkaja, voivatpa ne tuntua täysin sopimattomiltakin. Tässä juuri on kielen ja symbolien artikuloimisen mahdollisuus: kehitetään omalta kannalta jotenkin osuvampaa kieltä ja muotoilaa toisesta positiosta tulevaa kieltä uuteen uskoon.

Omaksamalla kantilaisten lähtökohtien tilalle radikaalisti kontekstualistiset tai relationaaliset lähtökohdat, voidaan kieli nähdä sekä sosiaalisen todellisuuden

tuotannon että maailman kuvaamisen välineenä.

Tekstien poetiikka ja kontekstien hermeneutiikka

Lehtosen teos on ennen muuta opaskirja tekstuaalisten merkitysten kontekstuaalisen ja kulttuurisen luonteen tutkimukseen.

Tekstit ovat etymologisesti "kudosta" tai "kutomista". Lehtosen (mt. 131) mukaan "analyysi" puolestaan on etymologisesti vapauttamista, hajottamista, purkamista, ongelman erittelyä. Näin tekstin analyysi voisi olla sen vapauttamista, monimerkityksellisyyden päästämistä kuuluville. Analyysi tai tutkiminen on myös dekonstruktiota, kudoksen purkamista, sen selvittämistä, miten teksti on pantu kokoon. Purkamisen lisäksi myös tekijän tietoa eli opettaa tekemään vastaavia tekstuaalisia operaatioita.

Lehtonen (esim. 176-177) erottaa toisistaan termit "tekstien poetiikka" ja "kontekstien hermeneutiikka". "Poiesis" viittaa tekstiin produktiivisuutena tai tuotantona, tekstuaalisuutena. Poetiikka on poesiksen eli tekstuaalisen tuotannon tutkimusta. Sen tehtävänä on tutkia mitä kaikkea ja millä keinoin tekstit kykenevät merkitsemään. Poetiikassa ei tutkita niitä konkreettisia tapoja, joilla eri lukijat tuottavat teksteistä merkityksiä, vaan tekstien merkityspotentiaalien tutkimusta. (mt. 115). "Kontekstien hermeneutiikka" puolestaan viittaa siihen, mitä lukijat eri konteksteissaan todella aktualisoivat merkityksen mahdollisuuksista.

Tekstissä maailma on tuotettu ja merkityksellistetty abstraktisti vain eräiltä puoliiltaan. Jotakin on valittu, mukaan, paljon on jätetty pois. On valittu missä suhteessa ja yleisyysasteessa asioita tarkastellaan jne. Tekstit on valikoitu ja järjestetty jostakin näkökulmasta ja jotakin tarkoituksiperiä varten. "Pikkutarkinkin uutisdokumentti on väistämättä aineiston valinnan ja järjestelyn tuote" (s. 119).

Poetiikkaa voisi siis pitää teko-tavan eli valintaprosessin tutkimuksena. Semioottinen tai retorii-

kan tutkimus on perinteisesti ollut tällaista. Tämä tutkimus voi paljastaa myös vaihtoehtoisia tekemisen tapoja, joilla asia saataisiin näyttämään aivan erilaiselta.

Kun teksti ja lukija kohtaavat, siinä kohtaavat kulttuurisesti rakentunut objekti ja kulttuurisesti rakentunut subjekti (voisi lisätä, että myös tekijä on kulttuurisesti rakentunut). Teksti odottaa lukijaltaan jotakin ja lukija odottaa tekstiltä jotakin; lukija konstruoi tekstistä jonkinlaisen tulkinnan kohtaavien odotusten tilanteessa. Tulkinta on vihjeiden perusteella päättämistä, aukkojen täyttämistä. Lehtonen (s. 119) lainaa Tzvetan Todorovia:

"Emme lakkaa konstruoimasta merkityksiä sen perusteella, että käytössämme olisi liian vähän tai peräti virheellistä informaatiota. Tällaiset puutteet päinvastoin vain kiinnittävät konstruointiprosessia".

Mitä vähemmän kertomukset tarjoavat informaatiota, sitä aktiivisemmin lukijoiden voi ajatella pyrkivän tuottamaan niihin tulkintaa, päättää Lehtonen (s. 119).

Tätä voisi soveltaa toimittajiinkin. Mitä vähemmän informaatiota on saatavissa, sitä aktiivisemmin ponnistellaan jonkin konstruktion luomiseksi. Hyvin usein journalistiset tulkinnat ovat stereotyyppisiä, ts. hyvin vähistä ja ylimalkaisista vihjeistä kiirehditään tuottamaan jokin kaavamainen tulkinta. Kun Estonia uppoaa ja kun tietoa syytä/syylisistä ei ole saatavilla, ovat journalistit taipuvaisia tulkitsemaan tapauksen kulttuuristen ennako-oletusten pohjalta. Päätellään: Venäläiset ja virolaiset ovat huolimattomia, siis-pä heidän huolimattomuutensa aiheutti onnettomuuden.

Soveltaen tätä julkisuudenhallinnan ohjeeksi: vaikeneminen ja salailu ei kannata, koska journalistinen tulkintaprosessi ei suinkaan jää tapahtumatta, vaan luultavasti toteutuu jollakin kaavamaisella tavalla. Päälimmäisinä journalistin työkalupakissa voivat olla sellaiset kaavat kuin "rikos, rötös, petos".

ERKKI KARVONEN

Älä usko hypeen!

Lister, Martin (ed.): THE PHOTOGRAPHIC IMAGE IN DIGITAL CULTURE

London and New York:
Routledge, 1995, 256 s.

Martin Listerin toimittaman artikkelikokoelman olennaisen sisällön voi tiivistää Public Enemyn räppäykseen Don't Believe the Hype! Tässä tapauksessa hypeä edustaa paljon rummutettu kuvakulttuurin digitaalinen vallankumous, joka yleensä ymmärretään perusteelliseksi murtumaksi aikaisempiin esittämisen ja kokemisen tapoihin. Listerin kirja nakertaa tällaista näkemystä tarjoilemalla aidosti historiallisia analyysejä viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtuneesta teknisestä muutoksesta.

Teos keskittyy enemmän kulttuuristen jatkuvuuksien kuin radikaalien katkokkien tarkasteluun. Kirjoittajat myöntävät kyllä auuliasti, että uusien tekniikoiden nopea esiinmarssi muuttaa myös kuvien tuottamiseen, kuluttamiseen ja kokemiseen liittyviä käytäntöjä. Mullistusta ei pidä aliarvioida. Teknofetisistinen puhe virtuaalisuudesta, kyberavaruudesta, neuroverkoista, postvalokuvallisesta ajasta on kuitenkin niin hurmaantunut omasta vauhdistaan, ettei ymmärrä asemaansa osana jo olemassaolevia kulttuurisia käytäntöjä. Lister painaa jarrua ja suo miellyttävän lepo hetken yleisen hälinän keskellä.

Nimensä mukaisesti – *The Photographic Image in Digital Culture* – teos keskittyy valokuvallisen kuvan problematiikkaan. Siis valokuvallisen kuvan, ei valokuvan. Ilmaisun valokuvallinen kuva viittaa siihen, että perinteinen valokuva on entistä useammin vain yksi osa tai ulottuvuus kuvallista esitystä. Eriytyisen selvästi tämä tulee esiin mainoksissa tai multimediassa, joissa valokuvan ja täysin simuloidun esityksen välinen ero häviää olemattomiin. Miksi sitten ylipäänsä puhua valokuvallisesta kuvasta?

Listerin kirjasta kysymykseen voi lukea monia vastauksia. Vanha

tuttu valokuva näyttää kaikesta huolimatta olevan vielä voimissaan; ei tarvitse kuin vilkaista passiinsa. Monet digitaalisesti manipuloituidut kuvat ovat lisäksi lähtöisin perinteisestä valokuvasta. Tärkein vastaus löytyy kuitenkin siitä, että digitalisoitumisen myötä valokuvan luonne representaationa ja sitä koskevat kysymykset eivät suinkaan häviä vaan ajankohtaisuudet. Tämä pitää paikkansa jopa silloin, kun tarkastellaan täysin simuloitua kuvallista esitystä. Palaan kysymykseen tarkemmin tekstin loppupuolella.

The Photographic Image in Digital Culture jakaantuu neljään lukuun: Visuaalinen kulttuuri ja teknologinen muutos, Ruumis ja valvonta, Kodin vapaa-aika ja viihde ja Taide ja julkisuus. Listerin lisäksi teoksen kirjoittajakuntaan kuuluvat Andrew Dewdney, Frank Boyd, Kevin Robbins, Michael Punt, Beryl Graham, Sarah Kember, Don Slater, Ruth Forling, Martin Barker, Michale Henning ja Ian Walker.

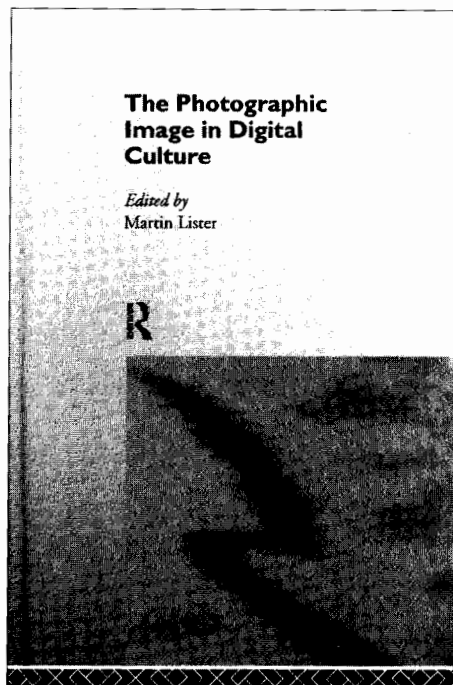
Kirjan 12 artikkelia leviävät mahdollittoman moneen suuntaan. Tulkitsekin teosta temaatistisesti vain kolmen itseäni kiinnostavan näkökulman kautta: multimedian historiallisuus, interaktiivisuus ja ajatus valokuvan kuolemasta. En siis arvostele kirjaa vaan käytän sitä häikäilemättä hyväkseni.

Andrew Dewdney ja Frank Boyd määrittelevät multimedian seuraavasti: "Se viittaa erityisiin audiovisuaalisiin tekniikoihin, jotka ovat yhdistyneet digitaalisessa tiedon käsittelyssä. Perinteisen valokuvan digitaalinen skannaus ja säilyttäminen, liikkuva videokuva, animaatio, stereofoninen ääni ja teksti ovat luoneet edellytykset aiemmin erillisten representoimisen muotojen samanaikaiselle yhdistymiselle. Tämän lisäksi nykyinen digitaalisuuteen pohjautuva multimedia tuo tietokoneen näytölle ja käyttäjän ulottuville alati monipuolistuvan määrän ohjeita ja kontrollointimahdollisuuksia. Viimeksi mainittuja multimedian aspekteja kutsutaan "interaktiivisuudeksi" (s. 148). Näin laajan määritelmän piiriin kuuluvat tietenkin kaikki vuorovaikutteiset esitykset cd-rom-tietosanakirjoista kymme-

niin tuhansiin erilaisiin pelisovelluksiin.

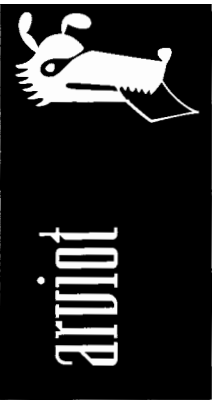
Multimedian merkityksestä selkein osoitus lienee nykyään se, ettei mainoksissa enää kaupata tietokoneita vaan multimedialaitteistoja. Samaiset mainokset antavat lupauksen ikään kuin kyseessä olisi historiallisesti uusi tapa yhdistää eri medioita. Näinhän ei ole.

Muistan hyvin kuinka isäni *osallistui* Saipauselän kisoihin yhtä aikaa radion, television ja päivän lehden välityksellä. Välillä hän käänsi television äänen pois ja korvasi sen radioselostuksen audiitiivisella nautinnolla. Samalla hän saattoi silmillä sanomalehteä tar-

kistaakseen karsintojen sijoituksia. Visuaalisuus, audiitiivisuus ja – kirjaimellisesti ymmärretty – tekstuaalisuus muodostivat kaiken kattavan multimedian, joka diktatorisesti valtasi koko olohuoneen tilan.

Dewdney ja Boyd pitävätkin multimediaa eräänlaisena modernina kokemisen muotona, jonka jäljet johtavat 1800-luvun puolivälin dioraamoihin, elävällä musiikilla säestettyihin elokuviin, monia eri ilmaisumuotoja yhdistäviin happeningeihin ja niin edelleen. Cd-rom -pohjaisessa multimediassa

sa nämä vain tulevat yhden ja saman välineen kautta digitaalisesti käsiteltyinä ja markkinoille sopivaan pakettiin käärittynä. Mikä sitten on multimedian erityisyys kulttuurisen kokemuksen näkökulmasta? Mitä erinomaista se tarjoaa verrattuna historiallisesti aikaisempiin "multimediaihin"?

Monet näkevät vastauksen interaktiivisuudessa. Multimedia tarjoaa perinteiseen kirjaan verrattua ei-lineaarisen tavan matkalla tiedossa, estetiikassa ja pelien maailmassa. Multimedia ei ainoastaan yhdistele eri informaatiovirtoja uudella tavalla, se myös suo kokijalleen mahdollisuuden tehdä valintoja ja testata vaihtoehtoja. Käyttöliittymä on eräänlainen itsepalvelumyymälä, mistä voi poimia mieleisensä yhdistelmän samalla tavoin kuin kaupassa voi päättää meneekö ensin maito- vai leipähyllylle. Tässä interaktiivisuudessa nähdään myös mahdollisuus asioiden entistä tehokkaampaan oppimiseen.

Dewdney ja Boyd lyövät surutta säröjä multimedian interaktiivisuuteen. Koneensa ääressä valintoja tekevät kokija/käyttäjä/kuluttaja on valmiiksi katetun pöydän ääressä. "Suurin osa kaupallisesta multimediasta rakentaa illuusion, että käyttäjä voi tehdä päätöksiä, määrittellä kertomuksen lopputuloksen tai tehdä uusia kytkentöjä. Käytännössä tarjolla on ennalta määritelty valintojen kokonaisuus, joka johtaa vain rajoitettuihin lopputuloksiin." (s. 161)

Multimedian tuotanto on aivan samalla tavoin kulttuurisesti ehdollinen kuin esimerkiksi aikakauslehdet, väittävät Dewdney ja Boyd. Olennaista tästä näkökulmasta ei ole käyttäjän mahdollisuus tehdä valintoja, vaan se, millä tavoin multimedian sisältö yhtä aikaa suo käyttäjälle pääsyn tiettyyn informaatioon ja samalla sulkee pois muita mahdollisuuksia. Multimedian rakentajat tekevät arvoihin, asenteisiin, tietoon ja esittämisen tapaan liittyviä valintoja käyttäjän puolesta.

Dewdneyn ja Boydin mukaan multimediaan liitetty interaktiivisuuden käsite on rajoittunut ja mekaaninen. Se viittaa enemmän kulutukseen ja kilpailuun kuin yh-

teistyöhön tai ajatuskelliseen keskittymiseen. Vuorovaikutteisuutta korostamalla luodaan usein vaikutelma ikään kuin multimedia olisi erityisen interaktiivinen aikaisempiin medioihin verrattuna, jotka puolestaan nojautuvat passiiviseen vastaanottoon. Tämäkään ei pidä paikkaansa. Kirjaa voi selailla miten haluaa, sen tietoja voi tarkistaa ja testata, siitä voi kirjoittaa vaikkapa tällaisen tekstin, joka perustuu ei-lineaariseen lukutapaan.

Minun on lisäksi vaikea kuvitella, että isäni multimediaalinen tapa osallistua hiihtokisoihin olisi elämyksellisesti tylsempi kuin saman kokemuksen hankkiminen ruudun ääressä kököttäen ja valikosta klikkaillen. Isäni tapauksessa kyse oli interaktiivisuudesta, jossa subjekti kaappaa tarjolla olevat mediat omaan käyttöönsä, yhdistelee niitä miten haluaa, kommentoi lopputulosta ja saattaa jopa koko perheen vuorovaikutuksen toraiseen käymistilaan. Pystyykö kukaan esittelemään multimedian, jonka intensiteetti yltää lähellekään samaa!

Dewdneyn ja Boydin artikkeli edustaa selkeästi Listerin kirjan pyrkimystä purkaa uusiin medioihin liittyvää uutuuden retoriikkaa. Valokuvan kohdalla tällainen puhe muotoutuu usein väitteiksi valokuvan kuolemasta.

Ajatuskulku etenee suunnilleen tähän tapaan: digitaaliset teknikat ohittavat väistämättä perinteisen valokuvan. Pimeä laboratorio korvautuu negatiiviskannereilla ja digitaalisella kuvankäsittelyllä. Kemikaalilla kuorrutettu filmi antaa tilaa – tosin hitaammin – valoherkälle anturille, jonka resoluutio ja muut kuvan laatuun liittyvät ominaisuudet lähestyvät negatiivia. Valokuva muuntuu digitaaliseksi stiiil-kuvaksi. Se puolestaan saa paikkansa erilaisissa hybrideissä kuvissa, kuten esimerkiksi juuri multimediassa, jossa valokuvaa ei välttämättä edes tunnusteta valokuvaksi. Samalla valokuvaan liittyvät teoreettiset ongelmat hajoavat koska 'valokuvaa ei enää ole'. Näin valokuvasta tulee kuvatuotannon muoto, joka syntyi joskus 1800-luvun alkupuolella ja hiipui uuden vuosituhannen vaihteessa.

Kun olen kirjoittanut edellisen virkkeen, huomaan työpöydälläni *Tietoviikko* -lehden (4.10.1996) jutun tämän vuoden Photokina-messuilta. Erkki Mäki (s. 8) kirjoittaa, että "käytännössä kaikki kameravalmistajat julkistivat omat digitaalikameramallinsa. Digitaalisen kuvan ketju kamerasta printiksi on nyt aukoton, sillä messuilla oli esillä myös digitaalisia kuvanvalmistusjärjestelmiä, jotka tuostavat suoraan valokuvapaperille." Mäen artikkeli näyttää todentavan kouraantuntuvasti valokuvauksen loppua, ainakin sellaisena kuin olemme sen perinteisesti tottuneet ymmärtävän.

Martin Lister käsittelee kysymystä toisesta näkökulmasta. Hänen keskeinen ideansa on, että uudet kuvanvalmistustekniikat sijoittuvat perinteisen valokuvan alueille, esimerkiksi sanomalehtiin. Näin ne muotoutuvat osaksi kuvan tuotannon ja kokemuksen käytäntöjä, joilla on historiallinen jatkuvuutensa. Valokuvan teknisestä muuttumisesta ei automaattisesti seuraa, että valokuvallisen representaation teoreettiset ongelmat voidaan syrjäyttää. Tilanne on oikeastaan päinvastoin. Jotta olisi mahdollista ymmärtää digitaalista valokuvaa, on kyettävä analysoimaan aikaisempia valokuvan rakentuneita käytäntöjä. Tiivistäen voi sanoa, että perinteisen valokuvan jälkeen kysymykset valokuvallisen representaation luonteesta ja tuotannosta nousevat entistä akuutimmin esiin.

Ajatellaanpa ääritapausta, täysin synteettistä (ei-indeksistä) lehtikuvaa, joka esittää tilannetta joka ei ole koskaan ollut olemassaakaan. Kuvalle voidaan tietysti esittää sama (ikävystyttävä) kysymys kuin perinteiselle valokuvulle: kuvaako se oikealla tavalla todellisuutta? Tällaiseen kysymyksen vastaaminen on kummassakin tapauksessa yhtä työstä ja oikeastaan mahdotonta. Kysymyksen voikin muotoilla toisin. Millaisia totuuseffektejä synteettisellä kuvalla on? Mitä asioita sen avulla halutaan painottaa, millaisia sulkea pois? Miten ihmiset lukevat ja kokevat synteettisiä kuvia? Millaisilla kulttuurisilla representaatioilla synteettiset kuvat operoivat?

Entä millaisista kulttuurisista lähökohdista niitä tuotetaan?

Tällaisiin kysymyksiin voi vastata aivan hyvin riippumatta siitä, löytyykö kuvan takaa materiaalinen todellisuus, johon kuvalla on indeksinen suhde. Täysin synteetisessä kuvassa tulevat esiin samat kuvan konstruktivisuuteen liittyvät ongelmat kuin perinteisessä valokuvassa. Sama pätee tietenkin paikkansa myös indeksisen mutta digitaalisesti käsitellyn kuvan kohdalla. Tätä nykyä tällaiset 'photoshoppailut' kuvat taitavat jo muodostaa enemmistön lehtivalokuvista.

Ehkäpä valokuvan kulttuurisen merkityksen kestävin ydin ei sijaitsekaan tuossa 150 vuotta sitten keksityssä valokemiallisessa prosessissa vaan kuvalliseen esittämiseen liittyvissä kysymyksissä, joita valokuva on teknisen keksimisenä jälkeen tuonut pohdittavaksi.

JANNE SEPPÄNEN

Digitaalisen yhteiskuntateorian puolikas

Negroponte, Nicholas
BEING DIGITAL

(2nd Edition). New York:
Vintage Books, (1996)

Being Digital on kirja kaikille meile, jotka olemme pitkän vastaanharaamisen jälkeen juuri tottuneet sähköpostin käyttöön, mutta jotka emme vieläkään – periaatteellisista syistä, tiedättehän – hanki kännykkää. Nicholas Negroponte on Amerikan Cambridgessa toimivan MIT:n kuuluisan Media Labin perustajia ja johtaja. *Being Digital* on Negroponten visionäärinen julistus siitä, millaiseksi maailma muuttuu, kun bitit ottavat atomien paikan – siellä missä voivat.

Kirjan jutut ovat alunperin ilmestyneet kolumneina *Wired*-lehdessä.

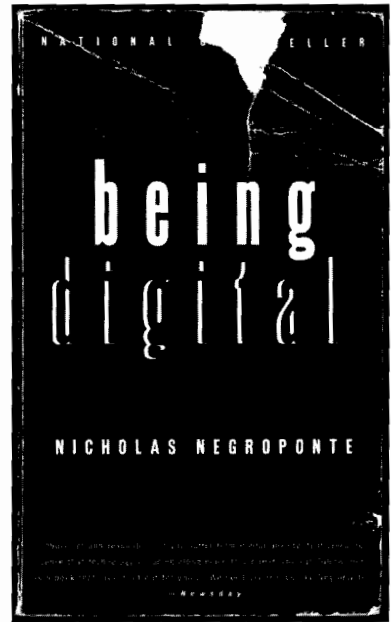
Kirjaksi asti Negroponte on näkynsä työstänyt juuri siksi, että mekin, jotka emme vielä tukka putkella surffaa verkossa, pääsimme kärryille siitä, millaisen muutoksen verkostoituva ja digitalisoituva viestintäjärjestelmä tuo.

Muutoksen ideologia

On aika murhaavaa havaita kolmekymppisenä olevansa joistakin asioista aika pihalla. *Being Digital* vilisee ajatuksia ja puhetta sellaisista ilmiöistä, jotka ovat ainakin minulle ihan uusia. Arvelen olevani kuitenkin sen verran jälkijunas, että jätän tämän sisällön referoimatta. On kuitenkin parasta aloittaa sanomalla, että teknologian popularisoijana Negroponte onnistuu hyvin. Pelkästään tämän annin vuoksi kirja kannattaa lukea.

Negroponten tärkein läksy on, että digitalisoituva maailma kääntävän pääläelleen monet nykyiset hierarkiat. Uuden informaatioteknologian käyttäjistä tulee digitaalisen maailman suunnan päättäjiä.

Joukkoviestinnän kohdalla tässä on kyse siitä, että aiemmin

(joka usein Negroponten visioissa tarkoittaa itse asiassa tätä päivää) viestintäyritykset yrittivät 'työntää' sisältöjä yleisön kurkusta alas. Yleisö on 'jossain siellä' ja sen toivotaan kuluuttavan sitä, mitä tekijät ajattelevat sen haluavan kuluttaa.

Digitaalisessa maailmassa yleisö 'vetää' ohjelmat ja sisällöt luokseen. Se poimii verkostoituneen ja huikeasti tehostuneen viestintäympäristön ruokaiσταlt sellaisia sisältöjä kuin se kulloinkin haluaa.

Voi olla, että huomenna haluatkin katsella 1950-luvun perhe-sarjoja, joten pyydät kotitietokoneettasi lataamaan kovalevyilleen niitä yön aikana. Uutistarjontaasi hoiteleva ohjelma puolestaan tietää, että olet erityisen kiinnostunut tasa-arvokysymyksistä, ja se täydentää aamun uutistarjontaasi asiaa koskevilla artikkeleilla kaikista maailman laatulehdistä. Ja vaikka mitä.

Viestien tuottajan kannalta muutos merkitsee suunnilleen yhtä suurta mullistusta kuin B52-pommikoneiden korvaaminen täsmäaseilla. Tarkasti maaliinsa hakeutuvien viestien rinnalla nykyinen 'broadcast' -viestintä onkin auttamattoman tehotonta. Negroponten opetus on, että tehotto-muutensa vuoksi se on myös pian kaupallisesti epäuskottavaa.

Tähän samaan kehitykseen liittyy yksi digitalisoituvan maailman ilmiö, johon viitataan sanahirviöllä 'disintermediatization'. Se tarkoittaa sitä, että kaikenlaiset ammatitunnat, jotka työkseen välittävät jotain, ovat pian pulmassa. Tiedättehän, portsarinen ammattikunta on kuollut sukupuuttoon, kun ravintoloita on enemmän kuin kävijöitä. Ihmiset valitsevat itse.

Tässä on Negropon-ten ideologia: valta siirtyy kuluttajille, so. kansalle. Uusi verkkoympäristö on 'avoin' kaikille, siellä kilpaillaan vain mielikuvituksella. Ja mikäli mielikuvitus todella on tulevaisuuden menestyksen perusta, Negropon-tenella itsellään ei ole hätää. Hän näkee vaivatta tulevaisuudessa yhtä sun toista älykkäistä vaat- teista (!) virtuaalisiin kokemuksiin, joissa syleillään Linnunrataa.

Muutoksen ideologisuus

Negropon- te on ollut mukana erilaisissa viestintäteknologian kehitysohjelmassa 1960-luvulta asti. Hänen muisteloitaan seurattessa tulee – jälleen kerran – todistetuksi se, miten paljossa teknisessä edistyksessä saa 'kiittää' kylmää sotaa. Enin osa digitaalisen maailman mullistavista keksinnöistä näyttää syntyneen puolustushal- linnon projekteissa.

Mutta tässä 'syytetyhdas'-kyt- kennässä sinänsä ei ole paljon- kaan kiinnostavaa. Jos Negropon- ten näyissä on jotain ideologista, se on jotain muuta.

Mietittävään digitaalinen maailma käy siinä vaiheessa, kun Negropon- te pääsee kuvailemaan mikroprosessoroidun arjen helpoutta Tässä yksi esimerkki:

"...kuultuaan asiasta viinakau- pan agentilta koneesi muistuttaa sinua siitä, että tietty Chardonnay tai olutmerkki on nyt tarjouskassa ja että huomenna päivälliselle tu- levat vieraat pitävät siitä viime ker- ralla. Kone myös huomauttaa, että kannattaa viedä auto korjaa- moon, koska joka tapauksessa olet menossa niille tienoille. Auto on kertonut tarvitsevasi uudet renkaat. Kone myös poimii luetta- vaksesi uuden ravintolan arvoste- lun, koska se sattuu myös tietä-

mään, että olet menossa kysei- seen kaupunkiin kymmenen päi- vän päästä ja ainakin ennen olet ollut yhtä mieltä kyseisen arvioitsi- jan kanssa. Kaikki tämä perustuu malliin sinusta yksilönä, ei jäsenenä ryhmässä, joka saattaisi ostaa tietyn merkistä kylpyvaahtoa tai hammastahnaa." (s.165)

Uuden kuluttajavetoisen talou- den ja maailman malli nojaa siis siihen, että meidän tietokoneem- me oppivat tuntemaan meidät ja juuri meidät, ja palvelemaan mei- tä ja vain meitä. Enää ei viestitä markkinasegmenteille, vaan yksi- löt palvelevat ja palveluttavat itse- ään, sanoo Negropon- te.

Jos haluaa valaista Negropon- ten näkyjen ideologisuutta, voi hänen kuvauksestaan lukea elä- mänohjeen: on parasta elää sellai- nen elämä, että erottaa yhden Chardonnayn toisesta, että illas- taa usein ulkona ja matkailee aika lailla. Ja auto pitää olla.

Tavallaan kyse on tietysti siitä, että palvelaan yksilöitä, mutta samalla piirretty esiin digitaalisen maailman raja: vain kuluttajina kiinnostavat kansalaiset ovat tässä mielessä kiinnostavia yksilöitä. Negropon- te näkee verkon tarjoa- van kyllä mahdollisuuden myös sellaiseen valintaan, että ei ota lainkaan vastaan mainoksia. Mut- ta sellaiset ohjelmat maksavatkin sitten enemmän. Tässä mielessä viestintää ohjaavat taloudelliset mekanismit eivät ehkä sittenkään mullistu aivan niin perusteellisesti kuin *Being Digital* antaa ymmär- tää.

Ja lopulta agenttikin saattaa paljastua kaksoisagentiksi. Kun maut, kulutustottumukset ja mielipiteet tallentuvat uskollisen agentin muistiin, myös niille, joi- den intressissä on tietää, mikä maistuu, käy kaupaksi ja menee himaan kertyy uudenlaista täsmä- tietoa digitaalisen maailman ku- luttajista ja kansalaisista.

Saarnamies

Viimeistään kirjansa myötä ylei- sempäänkin maailmanmainee- seen noussut Negropon- te lentää näinä päivinä ympäri maailmaa kertomassa siitä, millainen tulevai- suus on. Ironista kyllä, Negropon-

tea itseään lennätetään vanhanai- kaiseen atomien siirtämisen ta- paan.

Tällaisella matkalla mies pyyh- käisi Suomenkin läpi syyskuussa. Messukeskukseen kerääntyneen kuulijakunnan edessä esiintyi erin- omainen elävä luennoitsija, oman visiona ja uskonsa saarnamies. Ja uuden ajan uskonnon perusteos oli tietysti käännetty myös suo- meksi.

Negropon- ten opissa on paljon opittavaa, mutta siinä on myös omat sokeat pisteensä. Hänen Helsingin luennollaan käyttämä esimerkki kuvastaa myös joitakin kirjan argumentaation ongelmia.

Puhuessaan verkostoituneen viestinnän kontrollioinnista, Negro- pon- te puolusti ulkopuolisen sääntelyn kieltämistä. Verkko sää- telee itse itsensä, hän sanoi. Käy- tännöllisen esimerkin hän antoi panemalla yleisön taputtamaan tahdissa ilman apua tai johdatus- ta: tempu onnistui kolmessa se- kunnissa (Italian parlamentissa meni kuulemma 20, kun sali on Messukeskusta kaikuampi). Joh- topäätös, ilman johtajaa ja hierar- kkaa toimiva systeemi osaa luon- nollisesti kontrolloida itseään.

Verkko on kuin luonto, opetti Negropon- te. Se säätelee itse itse- ään. Englannin kielessä on minus- ta hyvä kielikuva tällaiselle argu- mentaatiolle. Kyseessä on melkoi- nen 'leap of logic'. Kun tuhatkun- ta enemmän tai vähemmän usko- vaista seurakuntalaista taputtaa tahdissa ilman johtajaa, voidaan sanoa, että uuden informaatioteknologian sääntelyyn liittyvä ongelmat ratkeavat parhaiten il- man ulkopuolista puuttumista. MOT.

Tuntuu kyllä siltä, että tällai- seen retoriikkaan pitäisi suhtautua varauksellisesti. Verkko on ihmis- ten tekoa, ihmisten intressien muotoilema ja yhteiskunnallista vallankäyttöä muuttava – vaan ei sitä poistava – väline. Verkko on yksien maailma, ja toisten ei, se on enemmän toisten ulottuvilla kuin toisten ja enemmän toisten ehdoilla toimiva kuin toisten.

Tavallaan verkon avoimuus on hiukan samalla tavalla abstraktio kuin kielen vapaus. Totta Mooses voit sanoa mitä vaan, eikä saa

aukea jalkojesi alla. Mutta kuka tahansa viestinnän peruskurssin käynyt tietää, että yhteiskunnallinen vallankäyttö vaikuttaa niihin tapoihin ja tottumuksiin joilla kieltä käytetään ja joilla maailmalle annetaan mieli. Ja Negroponten tapa samastaa verkko, 'avoin systeemi' ja luonto ovat esimerkkejä juuri tästä.

Opettavainen kirja

Kaiken edelläsanotun päälle sanon sen, että *Being Digital* kannattaa ehdottomasti lukea, etenkin niiden, jotka ovat edelleen analogisia. Negroponte osaa visionsa hyvin, esittää sen selkeästi ja vetävästi. Yhdestä asiasta on helppo olla Negroponten kanssa samaa mieltä: kirjoitettu teksti on interaktiivisuudessaan ja lukijan mielikuvitusta aktivoivassa voimassaan edelleen vahvempi kuin mikään tähän asti keksitty vuorovaikutteinen multimedia.

Yksi tämän todellisen vuorovaikutuksen merkki on se, että kirjan mitassa ehtii jo aloittaa kirjoittajan argumentaation epäilemisenkin.

Tulevaisuus on varmasti digitaalinen, sen Negroponte opettaa mukaansatempaavasti. Mutta monet asiat muuttuvat, toiset pysyvät – ja toisten maailma muuttuu toisia enemmän.

Isoin kysymys kytee kuitenkin jo kirjan nimessä. Entä sitten, jos maailmasta tuleekin todella digitaalinen: joko olet yksi(iö) tai nol-la?

RISTO KUNELIUS

Tarkkaile konesuhteitasi!

Salmi, Hannu "ATOOMIPOMMILLA KUUHUN!" TEKNIIKAN MENTAALIHISTORIAA

Helsinki:Edita 1996 231 s.

Niin sanotun tietoyhteiskunnan ongelmia pohtivien kannattaa lukea Hannu Salmen kirja *"Atoomipommilla kuuhun!"*. Vaikka siinä ei tietoyhteiskunnasta ääneen puhutakaan, kirja avaa todella ajan-kohtaisia näkymiä teknologian ja kulttuurin väliseen vuorovaikutukseen. Tarjolla on seitsemän esseettä, joiden aiheet yltävät kellon ja ajantajun historiasta, koneiden rikkojista ja konevoimin liikkumisesta aina atomipommiin saakka.

Myös viestinnän teknologiaa käydään läpi – typografisen kulttuurin synty, gramofoni, elokuva sekä televisio ovat saaneet omat osuutensa.

Hannu Salmi kiinnittyy ranskalaisesta Annales-koulukunnasta polveutuvaan, arjen ja tunteiden historiaa kirjoittavaan tutkimusperinteeseen. Salmelle teknologian kehitys on muutakin kuin uuterien nerojen tai mullistavien keksintöjen kavalkadi. Hän haluaa kirjoittaa niin, että menneisyyden ihmiset olisivat muuta kuin passiivisia, ulkopuolelta tulleiden ajatusten heijastajia. Salmen missio on kirjoittaa teknologian "viralliselle" historialle vastahistoriaa, sellaista, joka hahmottelisi niitä tunteita, joita tekniikka on ihmisissä kautta vuosisatojen synnyttänyt. Näin teknologinen kehitys saa kulttuurista ja elettyä syvyyttä.

Salmi ilmoittaa kirjoittavansa mentaalihistoriaa, ei mentaliteettien historiaa. Mentaliteetit ovat tässä jaottelussa jotakin yhteistä, kollektiivista, rakenteellista ja usein tiedostamatonta ainesta. Kyseessä ovat Durkheimin kollektiivisten representaatioiden kaltaiset mentaaliset rakenteet. Mentaliteetit ovat jotakin, joka "on usein jäänyt kollektiiviseksi tiedostamattomaksi, ts. tiedostettujen aatteiden ja ideologioiden alle" (s. 14).

Mentaalihistoria on Salmen mukaan askel kollektiivisista ra-

kenteista psykologisoivampaan suuntaan. Kuinka pitkä tuo askel on ja minkälaisen (sosiaali)psykologian suuntaan, jää hieman epäselväksi. Tulkitsen eron tarkoittavan lähinnä pyrkimystä välttää yhden monoliittisen mentaliteetin varaan perustuvia selityksiä. Kyse on siis – esimerkiksi kulttuuritutkimuksesta tutusta – halusta korostaa eri luokkien, sukupuolten, etnisten ryhmien tai vastavien erityistä (tällä kertaa mentaalista) kokemusta.

Tällaisen tutkimuksen täytynee olla melko lailla tekijänsä tulkintakykyä ja mielikuvitusta koettelemaan: miten hahmottaa vuosisatoja sitten eläneiden ihmisten arkea, kun siitä on erittäin niukasti tietoa olemassa? Entä miten tehdä päätelmiä heidän tuntemuksistaan, kun niistä ei ole säilynyt jälkipolville enkä jälkeäkään?

Salmi ratkaisee ongelman etsimällä vihjeitä moninaisista lähteistä – runoudesta, romaaneista, elokuvista ja sanomalehdistä – valiolähteiden lisäksi. Menetelmällä on taatusti aukkonsa, mutta esseiden avulla lukija kykenee itse hahmottamaan uusia yhteyksiä eri aikakausien välillä. Siis peräti interaktiivinen teos!

Jatkumo vai vallankumous?

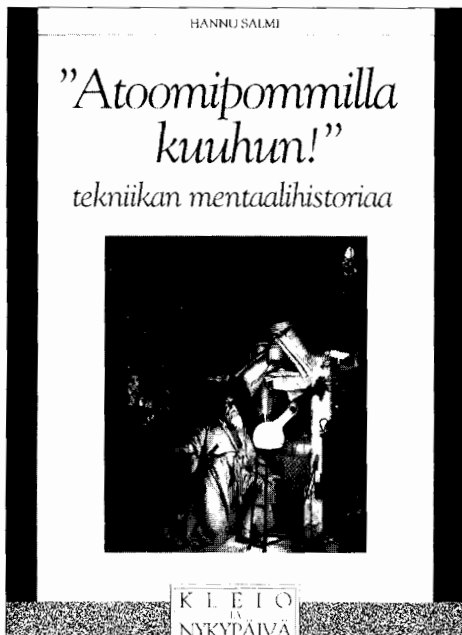
Yksi kirjan keskeisistä ajatuksista siis on, että teknisiä murroksia ja nerokkaita keksijöitä korostava historiankirjoitus ei ole kovinkaan kohdallista. Olemme esimerkiksi tottuneet pitämään kirjapainotaidon syntyä 'vallankumokseliisena' käänteenä, jonka jälkeen teollinen informaation tuotanto käynnistyi ja kaikki oli toisin. Tämän kehityksen käynnistäjänä on totuttu pitämään tiettyä mainziaista kulta-seppää. Samalla on kuitenkin peittyneet näkyvistä se kehitys, joka tuon 'vallankumouksen' aiheutti.

Salmi osoittaa, että esimerkiksi kirjojen mekaanisen painoprosessin syntymisellä ei sittenkään ollut niin käänteentekevää merkitystä kuin yleisesti uskotaan.

Ensinnäkin tulee muistaa, että monet kirjan valmistamiseen liittyvät innovaatiot olivat olemassa jo ennen sitä. Esimerkiksi painami-

nen oli tuotantomenetelmän käytössä jo vuosisatoja, eikä kirja ollut ensimmäinen laajan levikin saanut graafinen tuote. Kirjaa aikaisemmin paperille painettiin muun muassa uskonnollista kuvastoa, jota sitten levitettiin massamittassa.

Kirjan esteettinen muoto ei sekään ole mekaanisen painoprosessin seurausta. Siihen vaikuttivat Salmen mukaan erityisesti käsinkirjoitetun kirjan esteettiset konventiot. Kirjan yleistymiseen vaikuttivat teknologian lisäksi tieteenkin myös markkinat, jotka nekin

kehittyivät hitaasti. Salmen mukaan kirja syntyikin tietynlaiseen tyhjiöön, jossa sen merkitystä ei heti ymmärretty. Kirjan käyttötavat ovat kehittyneet itse asiassa vähitellen ja mutkikkaasti. Samoin kirjan synnyttämät affektit ovat vaihdelleet ylevästä kunnioituksesta syvään halveksuntaan.

Salmen mukaan kirjapainotaidon keskeinen mentaalinen elementti oli utooppinen. Kirja nähtiin aluksi uutena saarnaamisen muotona, myöhemmin tiedon valon levittäjänä. Suhde kirjaan määräytyi sen mukaan, kenen etuja se palveli. Oman asemansa puolesta pelkäävän katoisen kirkon palvelijan mielestä kirja oli turmiollinen ("Kynä on neitsyt,

kirjapaino huora"), kun taas Luther kutsui kirjapainotaitoa "Jumalan korkeimmaksi ja äärimmäiseksi armon osoitukseksi" (s.73).

Kirjalla oli olennainen merkitys uuden ajan alun maailmankuvan murroksessa. Keskiajalla teksti luettiin ääneen sekä ryhmässä että yksin. Tuolloin yksilöllisen ja julkisen reseption välistä rajaa ei ollut olemassa, lukutapa oli kollektiivinen ja intensiivinen – samoin tekstejä luettiin uudelleen ja uudelleen. Raamattu oli keskeinen teos, jota lukien ihmiset viettivät koko elämänsä ja jonka mukaan maailma pitkälti jäsennettiin.

Kollektiivinen ja intensiivinen lukutapa kuitenkin väistyi yksilöllisen ja ekstensiivisen lukemisen tieltä. Kirjoja ryhdyttiin lukemaan, jotta tutustuttaisiin uusiin maailmoihin. Myös graafisten tuotteiden sisällöt ja esitysmuodot alkoivat eriytyä – kirjojen lisäksi alettiin painaa muun muassa sanoma- ja aikakauslehtiä.

On kuitenkin syytä huomata, että vanhempi lukutapa ei ole hävinnyt olemattomiin – kirkkojen jumalanpalvelukset ja yliopistojen luennot ovat yhä eläviä esimerkkejä kollektiivisesta lukukulttuurista. Yleisemmin näyttää siltä, että "vanhat" muodot jäävät usein eloon uusien kanssa. On helppo ennustaa, että näin tulee todennäköisesti myös digitaalisten viestimien kohdalla käymään. "Vanha" graafinen kulttuuri säilyy muodossa tai toisessa.

Utuudet maksutaan menneen avulla

Eräs kirjan tärkeimmistä huomioista on, että uusi viestin otetaan vastaan ja ymmärretään jo olemassaolevien kautta ja että vastaanoton muodot määräytyvät sosiaalisesti. Yleisö on useimmiten jollakin tavoin eriytynyttä.

Muistamme elokuvan historiankirjoituksesta, kuinka yleisö pakeni pelätessään Lumiären veljesten kuvaaman junan syöksyvän valkokankaalta päälleen. Salmi muistuttaa kuitenkin, että tällaisia yksittäisiä reaktioita korostamalla häivytetään joukko tärkeitä erityispiirteitä. Helposti unohtuu, että elokuvan tulo ei välttämättä

ollut kovinkaan suuri mullistus eurooppalaisten suurkaupunkien yleisöille. Monet olivat jo käyneet laterna magica -näytöksissä tai nähneet liikkuvaa kuvaa muunlaisissa yhteyksissä. Näin elokuvan idea oli tuttu ainakin osalle yleisöstä jo ennen ensimmäistään varsinaista esitystä.

Elokuvan katselu oli alkuaikoina huomattavasti interaktiivisempaa ja rahvaanomaisempaa kuin nykyinen. Vasta vähitellen elokuvaa on alettu katsoa teatterin ja muun korkeakulttuurin vastaanottokoodin mukaisesti kunnioittaen, hiljaa ja keskittyneesti. 'Hyvin' käyttäytyvä yleisö näyttää kehittyneen yhdessä elokuvan taiteellisten piirteiden kanssa. Samalla yleisökin muuttui. Myös porvaristo alkoi kiinnostua tästä aikaisemmin työväen huviksi luokitellusta viestimestä. Elokuvan katsomiskulttuurin muutokset vastaavat kiinnostavalla tavalla käyttäytymisen muutoksia teatterissa 1800-luvulla. Muun muassa Richard Sennettin mukaan tuolloin teatteriyleisö "sivilisoitui" ja erottautui "primitiivisemmin" käyttäytyvästä työväestöstä.

Elävään kuvaan on liittynyt monenlaisia pelkoja. Aluksi elokuvaa on pelätty fyysisesti. Kuvat valkokankaalla ovat olleet joillekin uhkaavan todellisia, samoin filmin syttymisherkkyys on lisännyt esityksissä käymiseen liittyviä pelkoja. Tällaiset pelot korvautuivat myöhemmin laajemmilla kulttuurisilla peloilla. Massakulttuurin kriitikot epäilivät elokuvan aiheuttavan henkistä passiivoitumista, yhdenmukaistamista ja epäkriittisyyttä. Samansuuntaista rappiota on pelätty myös kirjallisuuden ja erityisesti television aiheuttavan. Samat pelot tuntuvat myös elävän tietokoneiden addiktiivista luonnetta korostavien parissa.

Miten tunteita tulkitaan?

Monista herkullisista yksityiskohdista huolimatta kirja jättää jossakin määrin hajanaisen vaikutelman. Esimerkiksi mentaalisen ja mentaliteetin välinen ero jäi hienon hämäräksi.

Salmi myöntää tutkimuskoh-

teensa ongelmallisuuden. Läheskään aina ei ole mahdollista jälkikäteen selvittää, millaiset tekijät kulloinkin vaikuttavat ihmisten reaktioihin tai käsitelläänkö teknologian kautta mahdollisesti muita sosiaalisia ja psyykkisiä jännitteitä. Tästä epävarmuudesta kärsii ensimmäisissä luvuissaan myös *”Atoomipommilla kuuhun!”*. Tämän vuosisadan ilmiötä Salmi lukee kuitenkin vakuuttavan tuntuiseksi.

Kirjan lopuksi Salmi esittää jaottelun, jolla tunteiden ja tekniikan suhdetta voidaan tyyppiellä. Ensinnäkin on paikallaan tarkastella sitä välitöntä kokemusta, joka on tekniisiin innovaatioihin aina liittyvä. Tämä kokemus on *eksisistentiaalista* tunnetta, esimerkiksi pelkoa, jota kone sinänsä synnyttää. 1800-luvun alkupuolen Britanniassa höyrykoneita rikkooneet luddiitit käyivät esimerkiksi. He pyrkivät estämään uusien työtävähentävien koneiden käyttöönottoa tekstiilitehtaissa rikkomalla tuhansia koneita. Paitsi työn loppumista luddiitit pelkäsivät myös koneiden mukanaan tuomaa voimakasta elämänmuutosta ja onnettomuuksia.

Tekniikan synnyttämä reaktio voi olla myös *reaalinen*, jolloin ratkaisevaksi muodostuu havainto keksinnön vaikutuksesta, ja tunne määräytyy tämän havainnon perusteella. Esimerkiksi työtä helpottaviin keksintöihin on aina ollut helppo suhtautua myönteisesti.

Tekniikan monimutkaistua myös kokemus on alkanut mutkitua. Samalla kun tekniikan yhteiskunnallinen vaikutusalue on laajennut, on vaikutuksen arviointiin punoutunut kuviteltu, *imaginaarinen* taso. Tällaisia imaginaarisen tason tunteita ovat esimerkiksi toiveet kirjan, elokuvan tai television tuomasta edistyksestä tai pelot niiden rappeuttavasta vaikutuksesta.

Seuraava taso on *symbolinen*, jossa tekniikka edustaa jotakin laajempaa ilmiötä – höyrykone, juna, auto, tietokone jne. Tähän liittyy myös sakraali suhde tekniikkaan. Esimerkiksi William Blake näki höyrykoneen saatanallisena pahuuden ilmentymänä, peiottavana, sotaisana konekulutturina,

jonka vastakohta on uskonnon tuoma harmonia ja rauha.

Neijäs taso on *filosofinen* (tai metaforinen) taso, jolla kone luo maailman jäsentämisen periaatteen. Tällä tasolla on kyse näkemyksistä, jotka selittävät ihmistä tai maailmankaikkeutta. Kepler kuvasi universumin jättäjäismäiseksi kellokoneistoksi. Koneesta tuli yhteiskuntia, organismeja ja jopa maailmankaikkeutta kuvaava metafora. Digitaaliseen sukupolvelle verkosta on tulossa tällainen uusi maailman jäsentämisen perusmetafora.

Salmi erottelee myös pitkiä kehityslinjoja, jotka perustuvat koneiden uhkaan tai niiden aiheuttamaan pelkoon. Pelko persoonallisuuden ja luovuuden häviämistä on elänyt kirjasta eteenpäin. Elämän on nähty mekanisoituvan ahdistavassa määrin, johtavan tunne-elämän näivettymiseen luovuuden katoamiseen. Tekniikalla on katsottu myös olevan tuhoivoimaisia ominaisuuksia – esimerkiksi ydinteknologian kantama täydellisen tuhon uhka on jatkoa pitkään ketjuun.

Ei ole mikään ihme, että voimakkaimmat tunnereaktiot liittyvät juuri tuotantotekniikkaan. Esimerkiksi luddiittien konekammo selittyy höyrykoneen keskeisellä asemalla tuonaikaisessa tuotantoläimässä. Koneen nähtiin syrjäyttävän käsityöläisiä, joten uhka oli selkeä ja konkreettinen.

Luddiittien höyrykoneen pelosta ovat negatiiviset tunteet teknologiaa kohtaan kehittyneet yleisemmäksi ahdistukseksi, joka usein yhdistyy ympäristökatastrofien uhkaan. Ahdistus ja epävarmuus eivät ole kuitenkaan synnyttäneet laajoja kapinalliskäyntejä. Kun Nedd Ludd oli monien koneita rikkoneiden yhteinen projekti ja nimimerkki, Unabomber ei onnistunut saamaan vastaavaa liikettä aikaan.

Mitkä tunteet ovat historiaa?

”Atoomipommilla kuuhun!” kirjaa lukiessa mieleen hiipi kysymys, eikö voimakkaita tunteita korostamalla unohdeta jotakin olennaista modernista teknosuhteesta. Kos-

ka tekniikka on lomittunut huomaamattomaksi osaksi elämäntapaa, eikö juuri tällä itsestäänselvyydellä ole erityisen suurta mentaalista merkitystä? Teknologia tuo meille turvallisuuden tunnetta, se voi toimia rituaalina, statuksena, persoonallisuuden jatkeena ja erottautumisen välineenä joustavasti ja tarpeidemme mukaan. Mutta ehkä tällainen tarkastelu olisi vienyt kirjan näkökulmaa liiaksi kollektiivisten mentaliteettien suuntaan.

Joka tapauksessa *”Atoomipommilla kuuhun!”* on virkistävä ja ajatuksia herättävää luettavaa. Erityisen ajankohtaiseksi sen tekee nykyinen tekninen, kulttuurinen ja taloudellinen suhdanne, jossa monet kuulevat uuden aikakauden tulevan, digitaalisen ‘kumouksen’ jylisevän. Kirja muistuttaa, että tekniikan ja inhimillisten käytäntöjen suhde on loppujen lopuksi hitaanlaista vuoropuhelua. Ja että suhteemme tekniikkaan on koko lailla emotionaalista laatua.

ESA SIRKKUNEN

Väärin sammutettu

Kaarle Nordenstreng arvioi tässä lehdessä (3/1996, 75-78) Yleisradion kolminiteisen historiarajan, käytännössä kuitenkin minun kirjoittamani kakkosniteen¹. Arvio sisälsi pientä näennäiskriittistä, mutta sen varsinainen sanoma oli, että erityisesti minä olin tehnyt huonoa työtä. Saman tien hän muistaa myös Suomen sanomalehdistön historia -projektin (jonka lopputuotteet, SLH 1-7, ilmestyivät jo 1985-88) jääneen samalle tasolle. Siinäkin olin vaikuttamassa sekä lähtökohtiin että tulokseen.

Nordenstrengin arvio on olenaisilta osin ilmestynyt jo 1976 Pirkko Tulpon toimittamassa kirjassa Radioamatööreistä tajunta-teollisuuteen². "Epilogi: Yleisradiotoiminta suomalaisessa yhteiskunnassa" on kiinnostava yhdistelmä tieteellistä tutkimusohjelmaa ja poliittista taistelukirjoitusta.

Tästä ohjelmajulistuksesta löytyy "oikea" sammutustapa, jonka läpi Nordenstreng katsoo minun "vääriä" menettelyäni. Hänen "metakertomuksensa" on tämä: "Tekisikin mieli esittää sellainen väite, että maamme yleisradiotoiminnan ajan koko sen historian ajan luettavissa suomalaisen yhteiskunnan vastaava tila ja erityisesti tilanne ns. luokkavoimien kannalta. Toisin sanoen yleisradiotoiminnan historiassa ei missään vaiheessa liikuttaisi kohti suurempaa tai vähäisempää itsenäisyyttä, poliittisuutta, yhteiskunnallisuutta tms., vaan tosiasiaa yleisradiotoiminnan vaiheet määräytyisivät yhteiskunnan keskeisten etupiirien – yhteiskuntaluokkien – välisen voimasuhteiden perusteella." (Em. art., s 310)

Yritin jo vuonna 1984 herättää keskustelua sitä, mitä yhteiskuntatieteilijät historiantutkijoilta oikein haluavat.³ Siihen aikaan nimittäin historian ja (muiden) yhteiskuntatieteilijöiden lähentyminen ei ollut lainkaan niin pitkällä kuin nykyisin. Nordenstreng ei keskus-

teltarjoukseen tarttunut, mutta ei sen puoleen kukaan muukaan. Nyt kun mediahistoria on nouseva alue, hänelle palautuvat uusien lisäksi mieleen vanhat synnit. Muiltakin toivottavasti löytyy keskustelukiinnostusta. Pitäisin nimittäin suotavana, että keskusteluun osallistuisi myös sellaisia, joilla on itsellään kokemusta mittavien tutkimustöiden toteuttamisesta. Laajan tutkimuksen tekeminen kun kumminkin on hieman eri laji kuin sellaisen tekemisestä puhuminen.

Koska olen jatkuvasti sitä mieltä, että taustat ovat tärkeitä ja niiden avulla voi tehdä ymmärrettäväksi sisältöjä, joudun asemoimaan Kaarle Nordenstrengia aikaan ja tutkimuskohteeseen. Hän on mitä suurimmassa määrin asianosainen ja hänellä näyttää olevan suuri halu vaikuttaa niin Yleisradion kuin muun yhteiskunnan historiakuvaan. Minuille Yleisradion historian kirjoittajana hän on kuitenkin tutkimuskohde, historian henkilö, ja siksi en aikoinaan reagoanut hänen signaaleihinsa päästä neuvonantajakseni. Toki tunsin hänen ohjelmajulistuksensa. Aikomuksenani oli prosessin loppuvaiheessa haastatella häntä ja lukeisaa joukkoa muita aikalaistoimijoita, mutta valitettavasti aika loppui kesken.

Jo Pertti Hemänuksen kirjasi reporadioreporttiinsa, miten Nordenstreng aktiivisesti pyrki ja pääsi uuden pääjohtajan avuksi Yleisradiota uudistamaan. Jos ajatellaan, kuten ajattelen, että Reporadion ideologinen ydin oli se joukko, joka tuotti Yleisradion suunta -kirjat, niin Kaarle Nordenstreng ehdottomasti kuului Reporadion ytimeen. Siitä ei ollut pitkä matka varsinaisen vallan lähteille, presidentti Kekkonen liepeille. Reporadiokauden jälkeinen Nordenstreng oli jo professori, joka rakensi johdonmukaisesti viestintäpoliittisen vaikuttajan asemaa kotimaassa ja kansainvälisesti.

Nordenstreng paheksuu "juoruiluksi" sitä, että kerron miten ja miksi hän rekrytoi Yrjö Ahmavaaran Yleisradion PTS-elimeen. Sitä se ei ole eikä liioin "yksityiskohtil-lä mässäilyä", vaan sillä on harkittu tarkoituksensa: olla esimerkiksi valottamassa reporadioideolo-

gian syntytaustoja. – Sen sijaan saman sivun (168) toinen Nordenstreng-sitaatti, "menestyminen-hän ei ole mielenkiintoista, vaan sen riskejä ottava tavoittelemisen", voi olla hieman sisäinlämpäviä joskaan ei 30 vuoden perspektiivissä välttämättä huono.

Viestintäpoliittinen vaikuttaja haluaa leimata vulgaariksi Simo-pekka Nortamon lanseeraaman kielikuvan 70-luvun viestintäpolitiikan punikeista ja lahtareista. Jo 1976 (em. art., s.318) hän sanoi sitä "virheellisen yhteiskunta-analyysin tyyppiesimerkiksi". Paljon niissä taistoissa oli pintakuuhua, mutta turha on silti kiistää, etteikö 70-luvun suuri kysymys Suomesakin sijoittunut hyvin vakavassa mielessä juuri tuolle väriskaalalle ja etteikö Nordenstreng olisi ollut "punikkien" keulahahmoja. Joukkoviestimet (ent. joukkotiedotusvälineet) ovat aina olleet tärkeitä työkaluja kaikenlaisille ihmismielen insinööreille.

Sitä vastaan en polemisoi, että Tiedotustutkimus valitsi Yleisradion historian arvioijaksi asianosaisten. Arvion lukijan on kuitenkin hyvä tietää kirjoittajan suhde arvioitavan tutkimuksen kohteeseen. Hupaisaa on ollut havaita kuinka eri näkökulmista eri asianosaist lähestyvät samaa tekstiä, Nordenstrengin lisäksi Seikko Eskola (Kanava) ja Eero Saarenheimo (Historiallinen Aikakauskirja).

Halpa projekti, ei kallias

Nordenstreng kertoo, että hankkeen kustannukset olivat noin neljä miljoonaa markkaa. Niin kai siten, itse tiedän vain oman kustannusosuuteni. Populistisesti sanansa asettaen Nordenstreng kirjoittaa, ettei tämä ole hänestä "lupamaksuvarojen väärinkäyttöä tai suuruudenhulluutta". Mutta mahtaako hän oikeasti olla tätä mieltä, koska hän seuraavaan hengenvetoon nostaa "monumentin" kustannukset lajiittain kärkisijoille.

"Monumentti" on kätevä sana, jos haluaa korostaa kuorta ja halventaa sisältöä. Olen vastuussa vain osastani sisältöä, ja vaikka minulle olisi kelvannut vaa-

timattomampikin ulkoasu, niin totean että lopputulos on kaunis ja tuntuu hyvältä kädessä. Kantani sisältöön selviää pitkin tätä kirjoitusta.

Eikä projekti ollut kallis. Viisi tutkijatyövuotta on vähän. Tiedän sen konkreettisesti, koska minulla oli niistä kaksi. Nautin niistä suunnattomasti, mutta olisi niitä saanut olla enemmän. Nordenstrengin todistuksen mukaan siis tutkijoille meni noin 1.5 miljoonaa. Otetaanpa rinnalle Ruotsi, jossa vastaavalla hankkeella^a on säätiöitynä parikymmentä miljoonaa kruunua, aikaa moninkertaisesti ja tutkijoita plutoona. Projekti rakentuu erityiskysymyksiin puretuvista tutkimuksista, jotka julkaistaan erityisessä sarjassa, sekä kolmesta synteeseiniteestä – jotka kaiketi nekin tulevat olemaan monumentaalisia. Kateus iskee minuunkin.

Kun Nordenstreng soimaa, että en käsittele henkilökunnan rakennetta ja henkisen tuotannon edellytyksiä ylisuurissa suolakaivoksissa, niin tulokoon nyt tiedoksi, että Ruotsissa aiheesta tehdään kokonainen kirja. Tällä tavalla projektien kokoluokkaero näkyy. Pienessä projektissa joutuu tekemään enemmän valintoja, ja aina ne ovat "väärä".

Vaativuutta ei kaunisteta

Jos Eino S. Repo olisi saanut jatkaa pääjohtajana toisen kauden, Yleisradio olisi julkaissut 50-vuotishistorian. Radion johtajana hän ei enää saanut hanketta läpi. 1970-luvun pääjohtaja Erkki Raatikainen ei vielääkään pidä historioiden kirjoittamista tarpeellisenä. Nordenstreng ja kumppanit saivat kuitenkin aikaan jo mainitsemani Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen -kirjan, josta pääosan kirjoitti Nordenstrengin oppilas Pirkko Tulppo gradunaan ja sivulaudaturtyönään.

Olen kirjan lukenut, mutta en ole kovin innostunut. Se on graduna hyvää keskitasoa. Nordenstreng kumminkin haluaa tuottaa sellaisen totuuden, että verrattuna uuteen Yleisradion historiaan

hänen projektinsa ja Yleisradion 25-vuotishistoriikki olisivat jo sanooneet olennaisen: "Uusi monumentti ei todellakaan voi ylvästellä sillä, että se olisi uraauurtava peruskartoitus ainakaan 1970-lukua edeltäviltä vuosikymmeniltä. Miellestäni olennainen niistä ajoista on jo aikaisemmissa kirjoissa ja kansissa, nyt on vain saatu aikaan tyylikäs ja entistä yksityiskohtaisempi esitys."

Sanoisin, että kissan häntä on tarpeettoman ylväästi pystyssä.

Tulpon työ on kelpo gradu, mutta ei enempää. Oma tekstiäni (ja kansakirjoittajieni) en osaa sijoittaa Nordenstrengin "meillä tällaiset ovat keskitason graduja" -diskurssiin hänen tar koittamalleen paikalle. Tulpon ja Raimo Arhelan teksteillä on ansionsa enkä väheksy niitä. Minulle niistä ei kuitenkaan ollut käytännössä kovin paljon apua, sillä minun oli joka tapauksessa käytävä koko materiaali läpi itse.

Numerot kateissa?

Tartun Nordenstrengin tarjoamaan esimerkkiin, tilastoihin ja niihin perustuviin yleistyksiin. Tosi-asiassa tein itselleni Yleisradion

vuosikirjojen perusteella vuositilastot, joihin laskin ohjelmaturtien määriä ja prosenttijakautumia ja kaikkea sellaista. Vastaavia tilastoja on Tulpon kirjan lopussa, kuten Nordenstreng toteaa. Jokainen pitkiä aikasarjoja koonnut tietää, millaisia vaikeuksia tilastointiperusteiden muutokset aiheuttavat. Mutta kokosin kumminkin, ja jälkiä näkyy asia yhteyksissään esimerkiksi sivuilla 67-69, 78-80, 98, 125-127, 162, 255-256, 363-364 ja 374.

Nordenstrengin malliksi tarjoama "täysi tavara" on peikkää taulukon sanallista referointia. Minun ratkaisuni oli, että kokoamiini taulukkoihin perustuvat tiedot esiintyvät siinä paikassa, mihin ne asiallisesti kuuluvat ja missä niillä on merkitystä.

Sitäpaitsi olen varsinaisesti tätä mieltä numeroista (s.217): "Reporadion apologeetit ovat mieluummin korostaneet, että valtaosa Yleisradion ohjelmista oli jotakin aivan muuta kuin sitä radikalismia, mistä Reporadio sai maineensa. Määrällisesti

katsoen he ovat oikeassa, mutta lukuihin vetoaminen ei tee tyhjäksi sitä, että olennaisinta on 'laadullinen', se mitä johonkin sarakkeeseen merkityn ohjelmaturnin tai muun suorituksen sisältä on ja miten se kohtaa kuuntelijansa ja katselijansa ja miten nämä sen. Siksi Reporadion ohjelmistosta nousee kiinnostavaksi nimenomaan sen huomiota herättänyt osa, juuri se oli 'Reporadio'. Näiden ohjelmien ja niiden matkansaattamien kannanottojen, päätösten ja tekojen kautta saavat valaisua myös Yleisradion kaltaisen poliittisesti hallitun viestimen toimintaehdot."

Yhteiskunta kateissa?

Ilmoitin pääteemakseni "Yleisradio ja yhteiskunta", mutta vuoden 1976 linssissä läpi katsova Nordenstreng on tulokseen tyytymä-

tön: Yhteiskunta ei näy varsinaisena tutkimuskohteena, vaan taustalla hämmöttävänä kulissina.

Kuinkahan syvään sitä voi hukaista! Jos olisin kirjoittanut kirjan "Suomen historia 1949-95", tutkimuskohteeni olisi ollut suomalainen yhteiskunta. Tulos olisi voinut muistuttaa sitä, mihin Pertti Alasuutari on hyvässä ja kiinnostavassa kirjassaan päätenyt. (Toetan, että oma Yleisradion historian periodisointini ja hänen periodisointinsa sopivat mukavasti yhteen; puhumme samasta asiasta.)

Mutta kun kirjoitin kirjan "Yleisradion historia 1949-95", pääteemana "Yleisradio ja yhteiskunta", kirjoitin Yleisradiosta ja ripustin sitä taustalla hämmöttävään yhteiskuntaan. Yritin myös olla konkreettinen eli tarkastella yhteiskuntasuhdetta toisaalta yhtiön hallintorakenteen, toisaalta ohjelmien herättämien reaktioiden kautta. Lisäksi pidin tärkeänä tehdä kuhunkin neljään periodiin alku- ja loppuluvut sekä kirjan loppuun Yleisradion koko historiaa hahmottavan loppuluvun, jossa vetelin leveämmällä sivelimellä. Niitä on siis paljon enemmän kuin Nordenstrengin huomaamat kaksi sivua.

Nordenstrengin hätälääkkeeksi tarjoamat "yleisen" historian profiilikuvaukset, kuten Tulpon kirjassa, jäävät yleensä päällelimatuiksi. Minusta on parempi, että kiinnikkeet ovat itse tekstissä. Samoin tein jo SLH:ssa.

Valtion omistaman Yleisradion yhteiskuntasuhteen peruspuitteet tutkimuskaudellani määrittä Lex Jahvetti. Yleisradion ylin päättäjä on hallintoneuvosto, joka on poliittinen elin. Sen, ja poliittisen järjestelmän, tuntosarvia olivat myös ohjelmaneuvoistot. Konkreettisimminkin hallintoneuvosto eli poliittinen järjestelmä käytti valtaa solmiessaan johtajapaketteja ja päättäessään talousarviosta.

Tietysti poliittinen rakenne joissakin puitteissa heijastelee yhteiskuntarakennetta, mutta silti en haluaisi käyttää Nordenstrengin reseptiä vuodelta 1976 ja kiinnittää Yleisradion liikkumavaraa yksiselitteisesti ihan yhteiskunnan luokkasuhteisiin saakka. Siinä saattaisi se varsinainen tutkimus-

kohte hävitä metakertomuksen asettamiin puitteisiin.

Mutta kulisissa luokkatais-toinkin myrskyt salamoivat tai ainakin sen kokeminen näkyy ja pilkahtaa tuon tuosta esiin hallintokuntien keskustelussa ja päätöksenteossa. Siitä kirjoittaminen ei ole pikkupolitiikoinnin juurukronikointia, vaan kertoo siitä millaisena tosipolitiikan valtarakenteet tutkimuskohteen tasolla ilmenevät. "70-lukulainen" Nordenstreng ehkä vierastaa minun ("60-lukulaisen") hänen suuresta vuosikymmenestään antamaa raadollista kuvaa. Pikkupolitiikoinnin pinta-vahto oli niin laaja ja syvä, että sitä ei voi sivuuttaa.

Mediahistorian tasot

Toivon, että keskustelu mediahistoriasta jatkuu. Olen valmis osallistumaan siihen ja työdyn nyt vain toteamaan, että on monia legitimejä tapoja lähestyä joukkoviestintä ja joukkoviestinnän historiaa. Tutkimuskohteelle voidaan ja täytyy asettaa monenlaisia kysymyksiä, ei vain yhdenlaisia. Ja historiahan sijoittuu aina aikaan ja paikkaan ja on prosessi; siis yhteiskunta on kokonaisuutena läsnä. Useimmiten osien ja kokonaisuuden vuoro vaikutusta on hedelmällisempää tarkastella osista päin. Suurilla metateorioillakin on paikkansa, mutta useimmiten ne vain rajoittavat.

Narraatiovirran ystävä sen sijaan olen, sillä historiaa kirjoitetaan ihmisten luettavaksi. Narration tarkoitus ei ole juttujen kertominen, vaan kulloisenkin esityskohteen saattaminen kommunikatiiviseen muotoon.

Kirja tekijän kommentoimana

Olemme edes yhdestä Nordenstrengin kanssa samaa mieltä: Periodisointini ja periodien otsikointini ovat osuvia. Tulos näyttää itsestään selvältä, mutta on ennakko-oletusten ja tutkimusprosessin vuoro vaikutuksen tulos. Samaa tiivistetty mainitsemiini johdatuksiin ja lopetuksiin.

Nordenstreng ei näe paljon ar-

voa sillä, mitä kirjoitin/kirjoitimme ajasta ennen 1970-lukua. Tyyliini ei kuulu "ylvästeleminen" ja pidän seuraavaakin "toteamisena": Olen aika tyytyväinen osuuteeni kahteen ensimmäiseen jaksoon (1949-69) enkä pidä kolmattaakaan (1970-81) vallan kehnona. Viimeinen jakso (1982-95) on kovassa kiireessä tehtynä pinnallisempi kuin olisin halunnut, mutta käy peruskartoituksesta. Painatin kirjaan (s.437) tällaista: "Kun Yleisradion historialle joskus kirjoitetaan jatkoa, lienee joka tapauksessa viisasta hakea vauhti 1980-luvun puolivälistä." Mieluiten olisin lopettanut MTV:n uutisiin ja tehnyt siitä eteenpäin kirjan Yleisradion 75-vuotisjuhlin.

"Vanha" Yleisradio ja Reporadio olivat erityisen kiinnostavia siksi, että muutos oli niin suuri. Käytin runsaasti energiaa analysoidakseni – ja aika paljon ohjelmistakin kirjoittaen – miten ja miksi "vanha" Yleisradio yleisesti koettiin jälkeensä. Kuitenkin se juuri sellaisena heijasteli yhteiskunnan valtailmapiiriä, "sivistyneen keskiluokan maailmaa". 60-luku toi sille ilmapiirille haastajia, ja kun Yleisradio samalla heilahti passiivisesta säilyttäjästä aktiiviseksi muuttajaksi, ei reporadiotaisteluita sovi ihmetellä. Tulkitsen, että Reporadion aikaansaama aallokko oli osittain "vanhan" Yleisradion "syytä".

Lopuksi

Kaarle Nordenstrengin arvio Yleisradion historiasta oli epäoikeudenmukainen, mutta ansaitsee painotilansa jos se ja tämä kirjoitus saavat aikaan keskustelun mediahistorian kirjoittamisesta. Minä ainakin aion jatkaa alalla, sillä monta hanketta on toteuttamatta. Nordenstreng itse tekisi historian tutkimukselle parhaan palveluksen kirjoittamalla laajat, yksityiskohtaiset ja avoimieliset muisteimat. Ovat sellaisia paljon nuoremmatkin tehneet.

RAIMO SALOKANGAS

- 1 Raimo Salokangas, Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949-1996. Yleisradio Oy 1996.
- 2 Kaarle Nordenstreng, Epilogi: yleisradiotoiminta suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Pirkko Tulppo (toim.), Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Puoli vuosisataa suomalaista yleisradiotoimintaa. WSOY 1976, 307-321.
- 3 Raimo Salokangas, Historiallisesta tiedotustutkimuksesta. Tiedotustutkimus 1/1984, 52-54.
- 4 Ks. Nordicom-Information 3-4/1996, 41-49.

KAARLE NORDENSTRENG

Ohi meni

Jos lukisin Raimo Salokangasta kuin hän minua, kimpaantuisin oitis. Hänhän julkeaa suositella minulle muistelmien kirjoittamista, kun en muka osaa tehdä mittavaa tutkimusta enkä muutenkaan yllä hänen erinomaisuutensa arviointiin. Rupeaisin sitten väöntämään ja vihjailemaan.

Mutta ei: ilmoitan mielihyvin ryhtyvänä aikanaan muistelmien tekoon, ja kieltäydyn kohteliaasti ottamasta vastaan henkilökohtaisuuksia. Tiedoksi siis, että puukko meni ohi.

Totean siiti huokaisten, että onpa siinä kollegalla tapa lukea. Yritin tosissani olla tasapuolinen ja nostaa esille tärkeän yleisen kysymyksen mediahistorian suhteesta yhteiskuntaan.

Ohi siis meni puolin ja toisin. Joten eiköhän jätetä areena seuraavaksi niille, jotka keskittyvät asiaan – kaipa sellaisia vielä/jo tavallavallasta löytyy.

ESKO SALMINEN

Raittila ajaa raiteissaan – valitettavaa ohikeskustelua

Pentti Raittilan kirja-arvio teoksestani Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968-1991 (Edita 1996) on esimerkki valitettavasta ohikeskustelusta kahden tieteellisen lähestymistavan tiedotusopin ja lehdistöhistorian välillä. Hedelmällisen kritiikin ja keskustelun sijasta Raittila ajaa omista tiedotusopin raiteissaan harhaan eikä halua oikein ymmärtää kirjaa, varsinkaan sen tutkimusmetodia ja asemaa peruskartoituksena.

Menneinä vuosina määrätty osa tiedotusoppia piti itseään sinä oikeana tieteenä. Historiantutkimus oli vain "kronikointia". Alkavatko taas vanhat tuulet puhalttaa? Historiatiede metodeineen on viestintätutkimuksen lähestymistapa muiden joukossa.

On ymmärrettävää, että kirjastani paljastuva lehdistön lähimenneisyys on joillekin tiedotusoppineille kiusallista. 1970-luvun totuuksien kanssa on monen vaikea elää. En väitä, että se koskee Raittilaa. Naisia on kuitenkin Raittilän tavoin yrittää riistää tältä lehdistöhistorian alaan kuuluvalta monivuotiselta hankkeelta tutkimuksen luonnetta.

Lähes asiaton on Raittilän arvion loppu mm. teoksen ilmaisuisesta. Raittila pitää kirjaa myös epäanalyttisenä - tietysti omista lähtökohdistaan. Tunnettuahan on, että aivan toisenlaiseen tulokseen ovat tulleet aikaisemmin teosta arvioineet itsekin historioitsijat Touko Perko, KS 22.9. ja valt. tri Jukka Tarkka, HS 24.10., tutkija Markku Salomaa, Journalisti 17.10. ja kriitikko Tero Liukkonen, HS 8.1. Sekä monet muut.

Juuri tiedotusopin edustajalta odottaisi arviota työssä kehitetyttä uudenlaisesta sisällönanalyysistä. Siinä on mitattu lehtien suomettumisasetta lähes 20 koti- ja ulkomaisesta sanomalehdestä 1968-1991. Nyt tätä graafisin esityksin varustettua analyttistä liiteosaa s.293-305 ei ole arvioitu

sen keskeisestä luonteesta huolimatta lainkaan. Se on tutkimuksen ydinosaa. Myös kuvatutkimus on hyvin olennainen.

Raittila ei myöskään ole puutunut eräässä mielessä koko kirjan perustaan eli ulkomaisten lehtien rooliin. Iso-Britannian, Saksan liittotasavallan, DDR:n ja Ruotsin lehtien suhtautuminen itsesensuuriin on nyt saatu samojen kansien väliin.

Tutkimuksen pääasiaa on luonnollisesti itsesensuurin ongelmallinen käsiteanalyysi. Koko käsite oli tutkimusprojektin alkaessa määrittelemätön. Projektissa se jäseni. Siinä oli suureksi avuksi tiedotusopin laitoksella tehty tätä kiistettyä aihetta koskeva luonteva, avoin yhteistyö joidenkin tiedotusopin tutkijoiden kanssa.

Päämetodina kirjassa on lähtötavoitteen mukaan historiantutkimuksen perinteinen kvalitatiivinen analyysi. Työtä tehtiin viidessä maassa, ja aineistoa oli assistenttien arvioiden mukaan lähes 150 000 sanoma- ja aikakauslehtien sekä arkistosivua. Niistä syntyi itsesensuurin peruskartoitus. On kohtuutonta vaatia tällaiseen peruskartoitukseen analyysejä vaikkapa tekstintutkimuksen keinoin ns. "ystävyyden journalismista". Sellaiset tietysti ovat, kuten monet muutkin herätteet, jatkokutkimuksen aiheita joko tiedotusopin tai historian metodein. Niitä jo tehdäänkin.

En tietenkään väitä, että Raittila olisi lukenut koko kirjaani kuin piru Raamattua. Teosta on myös *asiallisesti käsitelty, ja Raittila löytää* monia merkittäviä kohtia. Hän kiinnittää huomiota myönteisellä tavalla yksityiskohtiin esim. siihen, että kirjassa on runsaasti venäläisten salaisia raportteja Suomen lehtikentästä. Niiden saanti Moskovasta oli todella työlästä.

Journalistisesta näkökulmasta ja jatkotöiden kannalta – joita monet opiskelijat nyt tekevät – on lopulta ikävää, että Raittilän sinänsä selkeässä kritiikissä olennainen jää sivuun, em. keskeisiä seikkoja ei arvioida lainkaan. Tutkimuksessa tietysti hyödyllinen pikkutarkkuus taas nousee – virheitä hakiessa – liiankin suureen kunniaan kirjoituksen loppusanoissa.

PERTTI HEMÁNUS

EU ja Nato eivät ole neuvostoliittoja

Tunnen kutsumusta jatkaa keskustelua itsensuurista ja muunkinlaisesta vaikuttamisesta Pentti Raittilan pohjalta; tarkoitan hänen arviotaan Esko Salmisen kirjasta Vaikeneva valtiomahti? (Tiedotus-tutkimus 3/96). Salmisenhan pitää aiemman Neuvostoliitto-kirjoittelun ja nykyisen ja/tai tulevan EU-kirjoittelun rinnastamista ontuvana, koska EU:ssa kyseessä on "Neuvostoliittoon verrattuna toisenlainen järjestelmä: demokraattisten maiden yhteisö". Raittila taas huomauttaa, että toimittajien vapaaehtoisen itsensuurin kannalta ongelma on sama kohteesta riippumatta.

Osittain näin on, ainakin periaatteellisesti. Mutta on myös eroja. Onhan otettava huomioon, että tätä nykyä, suurten yksinkertaistusten ja kärjistysten aikana – esim. 1970-luvun ilmapiiri oli älylisempi – adjektiiveja demokraattinen ja totalitaristinen käytetään myös leimoina, joilla tahdotaan sanoa: toinen on Täydellisen Hyvä ja toinen Täydellisen Paha.

Täydelliseen Hyvään kohdistuu tietenkin vahva itsensuuri: sen ongelmia ja epäkohtia ei tiedosteta, tai jos ne tiedostetaan niitä ei mielellään haluta ainakaan julkisesti myöntää. Täydellistä Hyvää siis kaunomaalillaan. Näyttöä tästä saa tiedotusvälineistä päivittäin. Ilmiön teoreettista pohjaa käsittelee, vaikkakin välillisesti, sosiaalipsykologi Karmela Liebkind kirjassaan Me ja muukalaiset, joka on tutkielma etnosentrismistä. Yhdysvaltain ja Naton etnosentrismien asteen näkee jos vain haluaa: Nato on puolustusliitto, Varsovan Liitto oli hyökkäysliitto... EU:ssa on samaa henkeä, joka saattaa yhä vahvistua ja jota vahvistetaan.

Toinenkin ero järjestelmien välillä paistaa näkevänsä silmiin. Ns. länsimaiset demokraatit ovat ainakin pääsääntöisesti ratkaisevan paljon ns. totalitaristisia valtioita tehokkaampia; Neuvostoliittohan kaatui juuri tehottomuuteensa.

Myös ihmisiin vaikuttamisen taidossa ensiksi mainitut ovat ylivoimaisia: niiden käytössä on hienoksi hiotujen keinojen koko kirjo, myös moraalisisessa mielessä; ns. vapaus vaatii sallimaan moraalisesti hyvin kyseenalaisetkin keinot. Neuvostoliiton kömpelöt sensorit olivat pahaisia amatööriä Yhdysvaltain, Naton ja EU:n vaikuttajien rinnalla.

EU:n "keskuskomitean" komissaarit tuskin tulevat lehtileikkeiden kanssa suomalaisia päätoimittajia opastamaan, Raittila kirjoittaa. Hän ehkä ei ole lukenut Ydin-lehteä 4/94 tai on sen unohtanut. Sen kiintoisimman jutun päähenkilö Erkki Liikanen tosin oli tuolloin vasta Suomen EU-suurlähettiläs eikä vielä komissaari. Laina tekstin avainkohdat:

"Liikanen ei ole toiminut entiseen tapaan julkisuudessa, mutta kullissien takana hän on ollut sitäkin aktiivisempi. Liikasen kerro-

taan muistavan ulkoa yli 300 puhelinnumeroa, joista monet vanhoille kavereille eri tiedotusvälineissä. Liikasen lähimpiin kuuluvat mm. Ilta-Sanomien päätoimittaja Vesa-Pekka Koljonen, Kauppalehden Lauri Helve ja Helsingin Sanomien Janne Virkkunen.

Aamun lehdet luettuaan Liikanen aloittaa usein hektisen puhelunrumban, jossa kunniansa saavat kuulla niin EU:sta kriittisesti kirjoittaneet toimittajat kuin näiden esimiehetkin. Monista lehdistä kerrataan, että kiihkeimmillään suurlehtitilillä riittää aikaa soittaa yhteen ja samaan lehteen jopa puolen tusinaa kertaa saman päivän aikana. "Kun sillä on se iso

pyörä päällä, niin sitä ei pidä tte mikään", yksi höykytetyksi joutunut kertoo.

– Sen sijaan itse Liikanen ei kes-tä minkäänlaista arvostelua, ei edes sellaista joka liittyy puhtaasti virkatoimiin. Asiallisinkin kritiikin hän tulkitsee ilkeiyyksi ja luottamuksen pettämiseksi, josta seuraa yleensä kosto tavalla tai toisella.

Vaikutusta Liikasen puheluilla on paitsi suoraan myös välillisesti. Liikasen puhelinsoittojen uhka pelottaa monia toimittajia EU-kriittisten juttujen kirjoittamisessa. Sen sijaan EU:n ylistämisestä ei ole odotettavissa ikävyyksiä. Vihaisella Eero Taipalsaarella ei ole suoraa linjaa päätoimittajien korvaan."

Toisaalta Raittila saattaa olla hyvinkin oikeassa, jos hän tarkoittaa että EU-komissaarit eivät käytä vaikuttamisessaan kovin karkeitä keinoja; Liikanenkin saattaa tänään toimia hienostuneemmin ja manipulatiivisemmin. Ja ajatellaanpa kuvitteellista mutta täysin mahdollista tilannetta, jossa useiden EU-jäsenmaiden kansan enemmistö katsoo yhteisön epäonnistuneen, mutta niiden valtaeliitti haluaa jatkaa jäsenyyttä. Kuinkahan vapaa tuolloin olisi jäsenmaiden journalismi? Pystyt-täisiinköhän vaikuttamisen keinot edes paljastamaan kirjassa Vaikeneva valtiomahti? 2 ja rahoittaisiko Suomen Akatemia myös sen tekemisen?

Entä jos Natoon ei enää jonakin päivänä vain pyrittäisi, vaan Naton johto katsoisi esim. strategisen etunsa vaativan jonkin vielä vastaan pyristelevän valtion saamista jäseneksi? Kukaan Luostarisensa (Mielen kersantit) lukenut ei helpolla erehtyne vähättelemään "läntisten demokratioiden" suurimpien sotilasmahtien halua ja kykyä vaikuttaa eikä niiden häikäilemättömyyttä vaikuttajina.

Sen toki myönnän, että sisään- ja uloskoodauksen periaatteellisen ristiriita säilyy, neuvotteleva ja vastustava koodi ovat käytettävissä. Mutta mitä tehokkaampi on sisäänkoodaus, sitä vähemmän uloskoodauksen varianteille jää tilaa.

Muodot uudet, perusta pysyy – journalismi elää verkoissa

Eriaisia journalistisia jos muitakin verkkojulkaisuja on Internetin kavalisen laajenuksen World Wide Web WWW:n piiriin syntynyt noin kolmen vuoden aikana enemmän kuin kukaan taitaa enää vaivautua laskemaanakaan. Kehitys vuorovai- kuttaiseen moniviestinverkkotek- niikkaan, niin sanottuun "hyper- mediaan", perustuvalla alalla on ollut nopeata.

Julkaisujen – ei liene enää syytä puhua "verkkolehdistä" – ulkoasu on tähän asti koko ajan kehittynyt lähemmäs paperisia. Alun perin toki aivan muunlaisiin tarkoituk- siin kuin journalistiseen julkaise- miseen kehitetyt, WWW:n taustalla olevan Hypertext Markup Language HTML -merkintäkielen peruslähtökohtiin kuuluu luulo, että viestin sisältö ja muoto olisi- vat erotettavissa toisistaan. WWW:n kehitys on kuitenkin joh- tanut nimenomaan kohti sisällön ja muodon yhdessä pitämisen mahdollistavaa välitystapaa.

Julkaisujen ulkoasu- ja raken- neasioissa voi eroa paperille painamiseen verraten olettaa aikavan pian syntyä uudelleen, kun tieto- koneistettujen verkkojen mahdol- lisuuksia aletaan täysimittaisesti käyttää. Paperisiin lehtiin verraten verkolla on vähintään viisi etua: jatkuva päivitettävyyttä, asiayhteyk- siin perustuvien linkitysten mah- dollisuus, tietokoneen kyky nopeasti etsiä ja esittää kaikenlaista, moniviestinominaisuudet sekä vuorovaiikutteisuus.

Jutturakenteiden varsinainen kehitys verkossa ei ole vielä alka- nutkaan. Kuten samasta asiasta kertovaa uutista ei kirjoiteta aivan samalla tavoin paperille painetta- vaan lehteen ja radioon, ei myös- kään ole syytä ajatella jonkin en- tuudesta tutun muodon sopi- van suoraan sellaisenaan tietoko- neistettuun julkaisemiseen. Tois- taiseksi juttujen rakenteet ovat kuitenkin noudatelleet paperille painettavien mallia, usein jutut jopa ovat täysin samoja. Verkkotekniikan mahdollisuuksia ei vielä käytetä paljонkaan hyväksi, vanha painolasti rasittaa; omakohtainen

arkikokemus kyllä on, että paperi- lehteen kirjoitetun jutun lukee mielellään vain paperilta, ainakin jos sen pituus näytöllä ylittää ruu- dullisen tai pari.

Täysin saman sisällönkin välit- täminen rinnakkaisesti sekä pape- ri- että verkkotoisintona vaikuttaa tarpeettomaltaakin, elleivät vas- taanottajakunnat ole erilliset – jos verkkojulkaisun pitäisi merkitä jotakin myös paperilehden lukijoille, sen tulisi olla erikseen ja eri tavalla tehty.

Muotojen kehittyessä uuden välineen edellyttämällä ja mahdol- listamalla tavalla ei silti liene syytä uskoa, että journalismin perusteet miksikään muuttuisivat. Ajankoh- taisen, tosiasiapohjaisen, tär- keisiin asioihin keskittyvän ja jour- nalistisin periaattein toimitetun tiedon, mielipiteiden ja muun ai- neiston tarve tuskin maailmassa mihinkään katoaa, olipa tekniikka

Toimituksellisen ja ilmoitusaineis- ton välinen raja on pidettävä eh- dottoman selvänä ja merkittävä myös verkkojulkaisussa, missä on muuten liiankin helppoa linkittää mitä tahansa mihin hyvänsä. Myös julkaisun ja sen ulkopuoli- sen verkkomaailmankaikkeuden eron on oltava ilman erehtymisen mahdollisuutta havaittavissa.

mikä tahansa ja esittivätpä ver- kkojen innokkaimmat apostolit kuinka haihattelevia käsityksiä hy- vänsä.

Toimittajan työkuva muuttu- nee uuden välineen myötä jonkin verran. Kun vuorovaiikutteinen moniviestinverkkotekniikka mah- dollistaa samassa tietokonevälit- teisessä yhteydessä ja julkaisussa useimmat tunnetut ilmaisu-

muodot kirjoitetusta sanasta ku- viin ja liikkuviin kuviin, ääniin, gra- fiikkaan ja animaatioihin, on toi- mittajan epäilemättä hallittava en- tistä useampia ilmaisumuotoja – toisaalta eri alojen osaajien muka- naolo ja ryhmätyön merkitys ju- tunteossa ja lehden kokoamisessa tähdentynevät. Toimittajan työn- kuva myös laajenee esimerkiksi ohjelmointirutiinien suuntaan, vaikka teknisen henkilöstön ja au- tomaation osuudet niiden hoita- misessa lisääntyvätkin; linkitysrat- kaisut ovat kuitenkin aina toimi- tuksellisen päätöksenteon piiriin kuuluvia asioita, merkitysytkey- siin perustuvia.

Saattaapa ajatella niinkin, että toimittajan ja valokuvaajan työpa- rin sijasta tarvitaan joskus toimit- taja, valokuvaaja, videokuvaaja, äänittäjä, graafikko, informaattik- ko ja ohjelmoija – sekä kokonai- suutta hallitsemaan toimitussih- teeri, joka on tietenkin ennen kaikkea journalisti, mutta samalla ainakin jonkin verran selvillä kai- kista eri aloista.

Asioista puhuttaessa olisi syytä pyrkiä täsmällisyyteen myös nyky- aikana. Erityisen kammottava esi- merkki, käsittämättömästi yleisty- nyt ilmaus "media", on epämää- räinen ja huonoa kieltä, mutta vie- lä pahempi ongelma on, että "medioita" – eipä todellakaan edes "mediumeita" – hokevat se- koittavat näköjään keskenään ai- nakin kolme täysin eri asiaa, jouk- kotiedotusvälineet, välitystekniik- kat ja viestin muodot, mikä verk- koyhteyksissä näkyy aivan erityi- sen selvästi.

Tämä juttu paperille painatussa Tiedotustutkimuksen numerossa on tiivistelmä, ei muuta. Varsinai- nen aineisto on verkossa, Hannele Fabritiuksen ja Pasi Karosen aihe- sivusto *Tärkeät asiat: journalismi*, jonka lähtö osoite on <http://www.uta.fi/~typakar/jrl>. Si- vut juljistikettiin vuoden 1996 loka- kuun 12. päivän alkuhetkillä, ne ovat siitä pitäen eläneet ja saatta- vat Tiedotustutkimuksen ilmes- tyessä olla jo ehkä hyvinkin toisen- laiset. Tarkoitus on, että sivusto pysyy nähtävillä ja keskustelupal- stallaan suoraan puheenalaisena ainakin vuoden 1997 elokuun loppuun.

PASI KARONEN

KIRJAT JA RAPORTIT

Kirjat ja raportit -uutuusluetteloa laatii Eija Poteri Nordicomissa. Hän ottaa mielellään vastaan tietoja julkaistusta kirjallisuudesta. Nordicomin kautta tieto julkaisusta tai artikkelista menee kotimaisiin Kati- ja Arto-tietokantoihin sekä pohjoismaiseen NCOM-tietokantaan.

DIGITALISOINTITYÖRYHMÄ

Yleisradiotoiminnan digitalisointi Suomessa. - Helsinki : Liikenneministeriö, 1996. - 24 s. (Liikenneministeriön julkaisuja, V 20/96). - 951-723-079-6.

ELOKUVA ja arkkitehtuuri / päätoimittaja Mikael Sundman. - Helsinki : Rakennustaiteen seura, 1996. - 125 s. - 952-90-7819-6. Seminaarijulkaisu.

HELMINEN, Marjut

Etniset vähemmistöt - maahanmuuttajat - ulkomaalaiset : kuinka raportoida? : käytännön aiheistoa journalistille. - Helsinki : Journalistien eettinen toimikunta / Suomen Journalistiliitto, 1996. - 46 s. - (SJL:n mediakriittinen julkaisusarja, 4).

HUHTAMO, Erkki

Elävän kuvan arkeologia. - Helsinki : YLE-Opetuspalvelut, 1996. - 180 s. - 951-43-0730-5.

JULKISESTI palveluksessa :

paikallisviestinnän tienviittoja / Toimittanut Marjatta Pöllänen. - Tampere : Moniviestintä, 1996. - 131 s. - 951-97236-1-7. - Teos sisältää artikkeleita julkishallinnon tiedottamisesta ja organisaatioviestinnästä.

KUNELIUS, Risto

The news, textually speaking : writings on news journalism and journalism research. - Tampere : Tampereen yliopisto, 1996. - 415 s. (Acta Universitatis Tamperensis, ser A, vol 520). - 951-44-4067-6. - Väitöskirja.

LOUHIVUORI, Leena

Sparrausrinki : elokuvan tekemisen vaikea taito. - Helsinki : AVEK, 1996. - 147 s. (AVEK-julkaisut, 1/96). - 952-5152-00-6.

PETRELL, Katarina

Kvinnan som medel för marknadsföringsåtgärder : en kvinnorättslig studie av reklamens kvinnobild och jämställdheten mellan könen. - Helsingfors : Helsingfors universitet, 1996. - 121 s. (Publikationer av institutionen för privaträtt vid Helsingfors universitet, 48). - 951-45-7441-9.

SEPPÄLÄ, Olli &

LATVANEN, Marko

Vapahtajia valkokankaalla : Jee-sus-hahmo elokuvassa. - Helsinki : Kirjapaja, 1996. - 179 s. - 951-625-359-8.

SILMÄ : näkökulmia visuaaliseen

kulttuuriin / toim. Jukka Sihvonnen. - Turku : Turun yliopisto, 1996. - 164 s. (Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A; 35). - 951-29-0764-X.

THÖLIX, Birger

Alla våra gårdagar : tidningen som historia och efterglöd. - Vasa : Vasabladet, 1996. - 399 s. - 952-90-7453-0. - Teos on Vasabladet -lehden historiikki 1912-1962.

WIILK, Jan-Erik

Vigdade vyer, raserade gränser : Finlandssvensk radio & TV i 70 år. - Helsinki : Yleisradio, 1996. - 267 s. - 951-43-0716-X.

VILHUNEN, Jukka

Lisääntyvä TV-tarjonta ja riippumattomat tuotantoyhtiöt. - Helsinki : Liikenneministeriö, 1996. - 30 s. (Liikenneministeriön julkaisuja, V 26/96). - 951-723-086-9.

ARTIKKELIT

ALASUUTARI, Pertti

Alkoholi- ja viestintäpolitiikka kulttuurisena protektionismina. - Alkoholipolitiikka 61 (1996) 4, ss. 255-263.

ESKOLA, Katriina

Kaipaako huomispäivän lukija painettua sanaa? : Euroopan yhdenyhtymisen ja tietoverkot asettavat haasteita sanomalehdille. - Kulttuuritutkimus 13 (1996) 3, ss. 17-20.

HERBERTS, Kjell

Finlandssvenskt, finskt och rikssvenskt : finlandssvenskarnas massmediavanor. - Åbo : Åbo Akademi, 1995. (Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Ser. A:441), ss. 143-156.

MONTONEN, Marjatta

Alkoholimainonta etsii uusia kanavia. - Alkoholipolitiikka 61 (1996) 3, ss. 217-229. - Artikkelit on julkaistu myös ruotsinkielisenä Nordisk Alkoholitidskrift -lehdessä (1996) 2, ss. 92-104.

PIETIKÄINEN, Sari &

LUOSTARINEN, Heikki

Vähemmistöt suomalaisessa julkisuudessa. - Teoksessa: Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa / Toim. Taina Dahlgren et al. - Helsinki : Yliopistopaino, 1996. - 951-570-299-2, ss. 171-198.

SAUKKO, Paula

A little village in a big world : young squatters and the limits of news. - Teoksessa: Globalization, communication and transnational civil society / edited by Sandra Braman & Annabelle Sreberny-Mohammadi. - Cresskill : Hampton Press, 1996. - 1-57273-020-X, ss. 243-262.

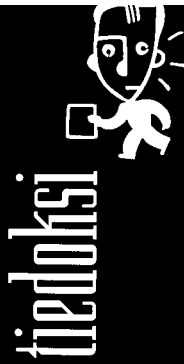
VÄRTÖ, Petteri

Hollywoodin viskisiepot suomalaisessa humalassa. - Alkoholipolitiikka 61 (1996) 1, ss. 9-17.

ELOKUUSSA JYVÄSKYLÄÄN

*13. Pohjoismainen
tiedotustutkijoiden
konferenssi
järjestetään
9.-12.8.1997
Jyväskylässä.*

Seuraa postiasi.
Ohjelma ja ilmoittautumisohjeet
ovat tulossa helmikuun puolivälissä.

Tiedotustutkimus

4/1996 kirjoittajia

Maija Gerlander, FL,
tutkimusassistentti,
Jyväskylän yliopisto,
viestintätieteiden laitos

Pasi Karonen, FM,
projektipäällikkö, toimittaja,
Tampereen yliopisto,
Hypermedialaboratorio

Erkki Karvonen, YTL,
tutkija, Tampereen yliopisto,
tiedotusopin laitos

Risto Kunelius, YTT,
yliassistentti,
Tampereen yliopisto,
tiedotusopin laitos

Timo Kuronen, FL,
toimistopäällikkö, Atk-toimisto,
Geologian tutkimuskeskus

Päivi Kytömäki, FK,
ylikirjastonhoitaja,
Oulun yliopisto, kirjasto

Veikko Pietilä, apulaisprofessori,
Tampereen yliopisto,
tiedotusopin laitos

Esa Reunanen, YTL,
tutkija, Tampereen yliopisto,
tiedotusopin laitos

Sinikka Sassi, VTL,
assistentti, Helsingin yliopisto,
viestinnän laitos

Reijo Savolainen, YTT,
tutkija, Tampereen yliopisto,
informaatiotutkimuksen laitos

Janne Seppänen, YTL,
tutkija, Tampereen yliopisto

Esa Sirkkunen, YTM,
tutkija, Tampereen yliopisto,
tiedotusopin laitos

Colin Sparks, tutkija,
Westminsterin yliopisto,
Iso-Britannia

Eeva Takala, FM,
tutkijakoulutettava,
Jyväskylän yliopisto,
viestintätieteiden laitos

J. Macgregor Wise,
viestinnän apulaisprofessori,
Clemsonin yliopisto, USA

Sinikka Sassi

Our Utopia, So Beautiful and Contradictory

The crucial questions about the net concern politics and better future. Can the net help us in taking better care of each other. Our knowledge of the net does not give straight and clear answers. Instead we know what can be expected from the net in its extreme forms. In virtual reality we will be moving in an unknown world which both creates sense of eroding rationality as well as experiences that redefine and revitalize our sense of holiness. We might be witnessing the emergence of a large collective consciousness in which our individuality will play a smaller role and our dependency on others will grow. The net has strange and even frightening characteristics, but it can also teach us something new about ourselves, our identities and the world as it forces us to deal with the very foundations and basic categories of our world view.

Colin Sparks

Newspapers, the Internet and Democracy

The emergence of electronic newspapers is often followed by discussions of their contribution to the largening of democracy and the growing freedom of choice and participation for the audience. In the article the challenges of the net environment for the éclassici public enlightenment newspaper are discussed from the perspective of the potential changes in the economical conditions of the newspapers. From this perspective, the new communication technology can well prove to be a restricting factor, and the future can thus mean a return to the Habermasian bourgeois public sphere of in the very sense that this ideal has often been criticized.

J. Macgregor Wise

The Wired World: Communitarianism and Libertarianism in Wired Magazine

This essay is an analysis of the articulation of libertarianism and communitarianism in the so-called "cyberculture". At the center of this analysis is a reading of Wired magazine which explores Wired's popularization of the culture of communication and information corporations, examines the magazine's explicit political stance (advocating "cyber rights") and sketches the articulation of that stance to popular culture. I argue that the political articulation evident in Wired has crucial consequences for the current restructuring of American cultural and political life in that it addresses a powerful emerging bloc of elites who equate culture with a free market corporate economy. The essay concludes with a critique of the idea that the wired world (working and living on-line with the help of our Intelligent Agent Software) will solve the physical world's problems.

Maija Gerlander - Eeva Takala

The Net from an Interpersonal Perspective

This article discusses communication in the net from the perspective of interpersonal communication: what are the special characteristics of interpersonal communication in the net, what kind of possibilities the net offers for building interpersonal relationships and what kind of effects the net might have to our interpersonal communication? The paper is based on literature that the authors see relevant against their own experiences of communicating in the net and on a survey (conducted in the net) of users of the net. A special emphasis is given on the fact that interpersonal communication in the net becomes text-based. Although édiscussionsi in the net

are conducted textually, the special written nature of this interpersonal communication has only been marginally discussed in the literary so far.

Reijo Savolainen

How an Internet's Discussion Group Discusses?

An analysis of a Finnish discussion group debating the Rally of Thousand Lakes.

The nature of "talking by writing" communication in an unmoderated Finnish discussion group focusing on traffic policy was reviewed. Altogether 124 messages concerning the the Rally of Thousand Lakes arranged in August 1996 in Finland were analyzed. 45 persons persons participated in the discussion. All participants were men and the majority of messages were written by three persons who dominated the discussion. A part of the debate was analyzed qualitatively by focusing on the argumentative strategies used by of the participants. The majority of them criticized the rally referring mostly to social and environmental inconveniences to citizens whereas the proponents emphasized the economic benefits for local business. Characteristic of computer-mediated communication, the discussion revolved around a few themes but also branched to subtopics, thus making the conversation quite fragmentary.

EU Is Building the Free Trade of Information

European Union is preparing a model according to which information gathered by public funding will be made use of by private enterprises. In this model for the future of European "information society" it is the public sector that gathers information and basic raw data. The commercial distribution and development of information services for the public is taken care of by private companies. These companies will have cheap access to the public information. The public sector will only try to cover its own expenses. This model is a step towards the free trade of information inside the Union. The Union believes that this together with a new kind of content industry emerging in entertainment business will solve the problem of unemployment. The model means that national laws will in many cases have to be rewritten.

Merkuriuksen aika?

Tiedotustutkimus

Ihana utopia?

Sanomalehti, Internet, Demokratia

Uusi, uljas verkkomaailma

Verkossa ihmisten kesken

Suurajot / surmanajot?

EU ja tiedon vapaa kauppa